مەلا عوزێر: سەرکجاشی بکوژ و قوربانیەکانی لوبنانیکی باوکراوی کوێی تاوانباردا

شاخوان شەرش...

لەم دۆزانە وێنەیەکم کەوتەبەرچاو کە لایەن کوێکی مەلا عوزێروە باوکراوەتەوە، لەم وێنەیەدا کە لەساڵی ١٩٨٠دا گیراوە، مەلا عوزێر بەرلەوەی ببێتە جاش و کەمەڵە پێشمەرگەی دژشتی هەولێری حزبی سۆسیالیستی کوردستان هەن، لەوانە ئیبراهیم شورتە و ئەمەزان عەبدولڕەحمان کە هەردووکیان بەدەستی مەلا عوزێر خۆی کوژراون. واپەدچی وێنەکە بەمەبەستی پیشاندانی لایەنی شڕشگێڕیی مەلا عوزێروە باوکراوەتەوە، بەڵام سەیرەکە لەوەدایە دوو لە پێشمەرگەکانی ناو وێنەکە بەدەستی مەلا عوزێر خۆی کوژراون.
عەزیز حەمەد مەولود شێخانی ناسراو بە مەلا عوزێر یەکێ لەو سەرکجاشانەیە کە کەمەڵە تاوانیان دژی پێشمەرگە و هاوڵاتیان ئەنجامداوە و لە تاوانی گەلکوژی ئەنفالدا بەشداریکردووە. بەپێی لیستەکی دادگای باڵای تاوانکاری ئێراقی کە ناوی تۆمەتبارانی تاوانی گەلکوژی ئەنفال و تاوانکانی دیکەی گرتبووەخۆی، ژمارەی تۆمەتباران ٤٢٣ کەس بوون لە لیستەکەدا و لە ژمارە ٢٢٩ دا ناوی مەلا عوزێر هاتووە. لە دادگای باڵای تاوانکانی ئێراقدا ١٠ سکاڵای لەسەردا تۆمارکراوە. لەلایەن دادگاوە فەرمانی گرتنی بۆ دەرکراوە.
دادگای باڵای تاوانکانی ئێراقی لە دادگاییکردنی تۆمەتبارانی تاوانی گەلکوژی ئەنفالدا کە لە ساڵی ٢٠٠٨ دا دەستیپێکرد، تەنها چەند تاوانبارێکی دادگاییکرد، ئەوانیش سەدام حوسێن، عەلی حەسەن مەجید، سوڵتان هاشم، سابر عەبدولعەزیز و فەرحان موتەلگ بوون. سەدام حوسێن لەسەر کەیسی دوجەیل سزای کوشتنی بەبایەوە و زوو کوشتیان، بەمجۆرە لەسەر تاوانی ئەنفال سزای بە نەبایەوە. هەروەها عەلی حەسەن مەجید کە لەدوای سەدام حوسێندا تاوانباری هەرە گەورە بوو ئاویش لەسەر تاوانی شۆعبانیە سزای مردنی لەساڵی ٢٠١٠ دا بەسەردا سەپێندرا. سوڵتان هاشم کە چوار سزای مردنی لە سەر تاوانی گەلکوژی ئەنفال بە دەرکرابوو، بەهۆی نکۆلی ئەنجومەنی سەرکایەتی بەسەرپەرشتی مام جەلال لە واژوکردنی سزاکە، سزاکەی مردنی لەسەر جێبەجێ نەکرا و لە زیندانێکی ناسرێدا لە ساڵی ٢٠٢٠ دا بە مردنی خۆی مرد. سەرکجاشکان و زۆر لە تۆمەتبارەکان هەرگیز

ەاپەچی دادگا نەکران، ئەو تەمەتبارانە لەلایەن دەسەلاتی ناوەند و کوردیەوە پەنادران. دەسەلاتی کوردی بەشبەحالی خۆی دژی دادگایی سەرکجاشکان وەستایەوە لەگەڵ ئەوەی بەفەرمی لە ساڵی ٢٠١١ دا لە دادگای باڵای تاوانکانەوە داوای ئەو تەمەتبارانە کرا. هەروەها لەگەڵ ئەوەی کەسوکاری قوربانیان دەیان سکاڵایان لەسەر ئەو سەرکجاشانە تۆمارکردبوو، بەنمونە ٤٧ کەیس لە دژی سەرکجاش عەباسی بالو ئاغا تۆمارکرابوو بەناو لەلایەن پارتی دیموکراتی کوردستانەوە پارێزگاری لێکرا و ەادەستی دادگا نەکرا. پارتی و یەکێتی لەبووردنکەی ساڵی ١٩٩١یان کردبۆ بەگەی یا بیانووی ەتکردنەوەی دادگاییکردنی سەرکجاشکان. بەبۆ گوەدانە مافە یاسایکان یا گۆڕینی تاوان لە ئاستی تاوانی گەلکوژیدا.
جگەی بیرخستنەوەیە سەرکجاش مەلا عوزێر لەساڵی ١٩٨٠ دا دەچۆتەوە ناو ژێم و دەبۆتە جاش، هەندە دەەن مەلا عوزێر پیاوی ژێم بووە و بە سیخوڕی ەوانەی ناو پێشمەرگە کراوە و دواتر گەاوتەوە ناو ژێم. مەلا عوزێر سەرەتا سەرکی مەفرەزەخاسە و دواتر سەرکی فەوجی ١٣٠ بووە، لەو ساتەوەی کە گەاوتەوە ناو ژێم دەست دەکات بە ەاوە پێشمەرگە بەتایبەتی ەاوی پیشمەرگەکانی حزبی سۆسیالیستی کوردستان. مەلا عوزێر بارەگای لە قوشتەپە هەبووە، هەروەها لەگەەکی مەنتکاوەی شاری هەولێر بارەگای جاشایەتی هەبوو، دەیان تاوان لە مەژووی جاشێتیدا ئەنجام دەدات و بەگومان یەکە لە سەرەک مەفرەزەخاسە هەرە دەندەکانی شاری هەولێر بووە. تاوانکانی زەرن و نازاندرێ ژمارەی تاوانکانی چەندن، زۆر لە کەسوکاری قوربانیان یا لەەگەی سولحی عەشایەری بەدەنگکراون یا بەبەرتیل ەازیکراون، یا لەبەر مەترسی لەسەر ژیانیان ناوەرن دەنگ بکەن، یانیش لەناو یەکێتی و پارتی بەرژەوەندیان هەیە و بەدەنگیان هەبژاردووە. دەگوترێت دەوروبەری نزیکەی ٧٠ پێشمەرگە و ئەندامی حزبی سۆسیالیست لەیەن مەلا عوزێرەوە یا بەهەی ئەوەوە لەناوچووین، ئەوجا یا ئەو گرتوونی و ەادەستی کردوون و دواتر لەسەدارە دراون یا ەاستەوخۆ لە بەسەکانی ئەودا کە بۆتایبەتی هەندجار لەگەە معاون ئەحمەدی ئەمنی قوشتەپەدا لە دەشتی هەولێر دایدەنان کوژراون. ئەوە جگە لە قوربانیەکانی دیکەی دەستی ئەو.
لە ەاپەینی ساڵی ١٩٩١ دا بەرەی کوردستانی لەبووردن بە جاشکان دەردەکات، لەژێر ئەو بانگاشەیەی کە وابکات بەکو بەشداری یا هاوکاری خەک لە ەاپەین لە دژی ژێمی بەعسدا بکەن. بەەام لەراستیدا پارتە گەورەکان بەرژەوەندی خەیان لەم هەنگاوەدا هەبوو. لە ەاپەیندا هەندە سەرکجاش هاوکاریان کرد بەەام زۆریان نەیان کرد. لەەاستیدا کە خەک ەاپەین ئەو لەبووردنە نەشبایە

هیچی لە بارەکە نەدەگەی، چونکە زەربەی چەکدارەکانی سەرەک جاشەکان لەکردووی سەربازی بوون یا لە ناچاری چەکی جاشایەتیان هەلگرتبوو، ئەوانە خەیان سروشتی دژایەتی خەلکیان نەدەکرد ئەگەر نەشهاتبانە ژیزی گەل، هەندە لەو چەکدارانە کەنە پشمەرگە بوون و لە دژفەتەک دەگەلان دژی ژژم بوەستنەوە. سەرکردەکانی بژی کوردستانی لە واقیعی بارەکە نەشارزا بوون و ماویەک بوو لە شارەکانی ئژان کەوتبوون و دووربوون لە رووداوەکان. بەنموونە لە خواروی ئژاق خەلک لەپەی و توانیان دامودەزگاکانی ژژم لەماەن، هیچ سەرکجاشیش نەبوو "هاوکاریان" بکات. لەلایەکیتر دەکرە ئەو لەبووردنی بژی کوردستانی بە زیانبەخش لەکدرتەوە، وەکو لانیکەم بووەهی پاراستنی سەرکجاشەکان لە سزای گەل (دەکرە لەسەر ئەو بابەتە زیاتر بنوسرەت).

لە دوای لەپەین پارتەکانی کوردستان بەتایبەتی پارتی دیموکراتی کوردستان و یەکیتی نیشتیمانی کوردستان پیشبەکیان بوو لەسەر وەرگرتنی سەرکجاشەکان و پەنادانیان لە ق و تەلەی کەسوکاری قوربانیان. حزبی سەسیالیستی کوردستان ئەویش هەندە لەو سەرەک جاشانەی گرتەخەی. پیشبەکەی پارتی و یەکەتی لەسەر سەرکجاشەکان لەبەر بژژەوەندی خەلک و کوردستان نەبوو بەلکو لەبەر بژژەوەندی تایبەتی حزبەکانیان بوو، وەکو دواتر دەرکەوت بە چی بوو. لەوساوە هەرجارە گوتن لەدادگایی سەرکجاشەکان دەکرەت هەردوو پارتی دەسەلاتدار لەبووردنەکەی ساەی ۱۹۹۱ دەهننەوە بژرگوتن. ئاشکرایە بژی کوردستانی دامەزراوەکی یاسایی نەبوو بەلکو بژی چەند پارتەکی بژهەستکاربوو، ئەگەر ئەو دامەزراوە ناهەبژردراوە لەبووردنیش دەرکات، لەبووردنەکە تەنها دەکرە مافی گشتی ئەو پارتانە بگرتەوە کە ئەوان لەلەگەی ئەم لەبووردنەوە لەخشبوونی خەیان لەگەیاندووە. بەلام ئەوان ناتوانن لەبەووردن لەجیاتی کەسوکاری قوربانیان دەرکەن، چونکە مافی کەسیی کەسوکاری قوربانیان مافەکە تەنها ئەوان خەیان لەی بژپرسیارن، لەلایەکیتر لەبوردن ناتوانی لە بووەنی تاوانی دژبەمرۆقایەتی یا گەلکوژیدا وابکات گەلی قوربانی لە تاوانباران خش بەت. هیچ دامەزراوەکی سیاسی توانای ئەوەی نییە لەبوردن بە تاوانبارانی گەلکوژی دەرکات. تەنانەت پەرلەمان ئەگەر لەواش بەت ئەو توانایەی نییە ئەو جرە لەبووردنە دەرکات، چونکە ئەو بابەتە چارەنوسسازە و پەیوەندی بە هەموو گەلەوە هەیە. بۆیە لەتکردنەی بەدادگایاندنی سەرکجاشەکان سیاسیە و نایاساییە.

لەدوای لەپەینی ساەی ۱۹۹۱ دا یەکەتی نیشتیمانی کوردستان مەلا عوزر وەکو زەر سەرکجاشیتر پەنا دەدا و دەگرتەخەی، یەکەتی

موچڕی باڵای بۆ دەبەنووە، دواتر بۆ وڵاتی هەڵاند دەربازی دەکەن. مەلا عوزێر لە هەڵاند دادەنیشێ و جار جارە دەگەڕێتەوە کوردستان و لەلایەن یەکێتیەوە دەپارێزرێت و پێشوازی گەرمی دەکرێت. دەگوترێت زۆری وەرگرتووە و خانووی گەورەی لەسایەی یەکێتیدا هەیە.
هەندێ لە تاوانەکانی مەلا عوزێر:
ئیبراهیم بەکر سەفی محەمەد ناسراو بە ئیبراهیم شورتە لە ساڵی ١٩٧٧ ببووە پێشمەرگە کە ٣ کلاشینکۆفی ژەمی بەعسی لەگەڵ خۆیدا هێنابوو کە بووە پیشمەرگە، ئۆوسا چەک زۆر کەم بوو و نرخی بە پێشمەرگە زۆر بوو، ئیبراهیم شورتە لە ڕێککەوتی ٢١/٤/١٩٨١ دا لە گوندی مورتکەی قوشتەپە بەدەستی مەلا عوزێر سەرکی مەفرەزە خاسە دەکوژرێت.
لە بەیەکدا لە گوندی قەپە قوڕان لە ساڵی ١٩٨٢ دا، سێ پێشمەرگەی حزبی سۆسیالیستی کوردستان دەکوژێت. (پێویستی بە پشتڕاستکردنەوە هەیە)
لە بەیەکدا کە لە شەوی ١٥/١/١٩٨٣ لە دەشتی هەولێر کە لەگەڵ ئەمنی قوشتەپە بە پێشمەرگەکانی دەشتی هەولێری حزبی سۆسیالیست دایانابوو ١١ پیشمەرگە دەکوژن. ناوەکان: ڕەمەزان عەبدولڕەحمان، ڕێشاد بەردەنە، شەرزاد هەینی، ئەکرەم مەولود، موزەفەر عوسمان، نوری خورمەلە، ڕەمەزان ئەحمەد، ڕەحمان ئیسماعیل، سالم عومەر، ئیسماعیل نوردین و ڕەحمان سەعید. تەرمەکانی پێشمەرگە هەمووی دەکەونە دەستی جاش و ئەمنەکان و دەیانبەن بۆ قوشتەپە. دەگوترێت ئەکرەم مەولود بەبریندارێتی گیراوەتە قوشتەپە، مەلا عوزێر لەوێ گولەبارانی دەکات.
لە ڕێکەوتی ٣١/٧/١٩٨٢دا بەیەک بە کەمەڵە ئەندامی ڕێکخستنەکانی حزبی سۆسیالیست دادەنە و ٩ کەسیان دەستگیر دەکات، لە نێویاندا ئەبوبەکر عومەر ڕەشید ناسراو بە دیار هەروەها نەجمەدین … کە دواتر لەلایەن ژەمی بەعسەوە لە ڕێکەوتی ١٤/٤/١٩٨٥دا لەسێدارە دەدرێن. دیار بەرپرسێکی بەتوانا و باڵای ڕێکخستنەکانی سۆسیالیست بوو لە شاری هەولێر و دەوروبەریدا.
لە بەیەکدا لە گوندی سابلاغی سەربە شارەچکەی قوشتەپە لە ٢١/١٠/١٩٨٢ پێنج پێشمەرگەی یەکێتی نیشتیمانی کوردستان بەناوەکانی نادر سمایل (نالە قەشقەیی)، محەمەد غەفور ئەحمەد، عوسمان عەلی محەمەد، محەمەد مەحمود قادر و حەمید سەعید حەمەئەمین دەکوژێت. نالە قەشقەیی فەرماندەیەکی ئازا و ناودار بوو. مەلا عوزێر بە شەفرەتەکەی تەرمێ کوژراوەکان بەبەرچاوی خەڵکی گوندی سەربەش و مورتکەدا دەبات و ڕادەستی ژەمیان دەکات.
خالید عەزیز و حەمەئەمین عەزیز کە دوو کوڕی عەزیز قەمبەر بوون و

هاکردووی سەربازی بوون، لەلایەک کەسەکی سەربە مەلا عوزێرەوە هادەستی مەلا عوزێر دەکرێن، کە ئەویش وەکو دەستکەوتێک یەکسەر هادەستی دائیرەی ئەمنیان دەکات و دواتر لە سەدار دەدرێن. (پەویستی بە پشتاستکردنەوە هەیە)

عەریف ئەکرەم پەشمەرگەی یەکێتی نیشتیمانی کوردستان لە بەسەیەکی هاوبەشی جاشکانی مەلا عوزێر و هەندە مەفرەزە و فەوجی دیکەدا لە نزیک گوندی کەردز لە ٢٨/٢/١٩٨٢ دا دەکوژرێت. (پەویستی بە پشتاستکردنەوە هەیە)

لە گوندی نەرگین ١٤ کەسی گرتووە و رادەستی هژمی کردووە (پەویستی بە پشتاستکردنەوە هەیە).

بەگوتنی یەکێک لە کەسوکاری قوربانیان کەناوی خۆی ئاشکرانەکردووە، برایەک و دوو مامی ئەو کەسە کە خەڵکی گوندی نەرگینن لە دوای ئەنفالدا لەلایەن مەلا عوزێرەوە هادەستی هژم کراون و دواتر گولەباران کراون.

مەلا عوزێر وەکو هەر سەرۆک جاشکی دیکە بەشداری تاوانی گەلکوژی ئەنفالی کردووە، چەند جار و لە کوێ و کوێ زانیاری تەواوم نییە، بەڵام بەپێی زانیاریەکان لەگەڵ جاشکانی مامەند قەشقە (یەکێ لەو سەرکجاشانەی کە پارتی گرتیەخۆی و پەنایدا) لە ئەنفالی گوندەکانی بەستی شەرغەی دەشتی هەولێر وەکو سەگرتکان و نەرگین یا دەشتی کەیە بەشداری کردووە، خەڵکیان کوشتووە یا گرتووە و هادەستکردووە.

لە ٧/٥/١٩٨٨ دا لەهەڵەمەتەکدا لە شارچکەی قوشتەپەدا مەلا عوزێر و جاشکانی ٥٤ کەس دەستگیر دەکەن، هەندەکیان هاکردووی سەربازی دەبن. مەلا عوزێر خۆی هەندە لەوانە هادەست دەکات. لە گیراوەکان ١٢ ئازاد دەکرێن، ١٢ دانەرنەوە بە سەربازگەکانیان، ئەوانیتر فەرمانی کوشتنیان بەسەردا دەسەپێندرێت و گولەباران دەکرێن.

ئەوانەی ئاماژەمان بە کردن بەشکن لە تاوانکانی مەلا عوزێر، بەگومان تاوانی دیکەش هەن کە ئەمە زانیاریمان لەسەریان نیە. بەیە گومان لەوەدا نییە کە ئەو تاوانبارە و دەبە بدرێتە دادگا.

مەلا عوزێر لە کوردستان نییە تاکو دەسەلاتی کوردی بتوانن بیپارێزن، ئەو لە وەاتی هەڵاند دەژی، کەیسی لەسەر هەیە و پەلیسی هەڵاندی دەزانن ئەو تەمەتباری تاوانی گەلکوژیە، بەڵام پەلیس پەویستی بە شایەدحاڵ و دەکومەنتی کەنکریتی هەیە تاکو بتوانێ کەیسی لەسەر دروستکەن. کەسوکاری قوربانیان دەتوانن چاهاکانێ سکاهاکانیان پەشکەش بە پەلیسی هەڵاندی بکەن، یا شایەدکان دەتوانن شایەدی لەسەر تاوانکانی بدەن.

لەنەو هەموو گەلەکدا تاوانباران دەدرێنە دادگا، ئەو تاوانبارانەی کە لەیزی هژمدا بوون و تاوانی دیار و گەورەیان ئەنجامداوە

بەپێی یاسای تاوان دژ بە مرۆڤایەتی و گەلکوژی دەگیرێن و دادستی دادگا دەکرێن، بەپێی یاسا دادگاییدەکرێن و سزای خیان وەردەگرن. تاوانی واگەورە کێن نابەت و هەموکات دەکرێ تاوانبار ئاپێچی دادگا بکرێت. بەنمونە لەسەر تاوانی گەلکوژی هەلەبجەست کە لە کاتی جەنگی جیهانی دووەمدا لەلایەن نازیەکانەوە دژ بە جووەکان ئەنجامدرا، لە هاوینی ٢٠١٥ دا دادگایەکی ئەلمانی لە شاری لونەبەرگ کەنە نازیستەکی ئەڵمانی بەناوی ئەسکار گرینینگ تەمەن ٩٤ ساڵەی بە چوار ساڵ سزادا، ئەو کەسی نەکوشتبوو، تاوانی ئەو ئەوەبوو شمەکی وەکو پارە، سەعات، چاویلکە و شتیتری زیندانیەکانی کەدەکردەوە. دوای نزیکەی ٧٣ ساڵ لەدوای تاوانکە سزای دادوەرانی بەسەردا سەپێندرا. ئەم ساڵ تاوانبارێکی دیکە دەزرایەوە بەناوی برونە دێی کە لەکاتی تاوانەکەدا پاسەوانی زیندان بووە و ئەوسا تەمەنی ١٧ ساڵ بووە، دوای ٧٥ ساڵ درایە دادگا و دادگای هامبۆرگ سزای دوو ساڵ زیندانی بە بڕیوە.
لە باشوری کوردستاندا لەسایەی دەسەڵاتی یەکێتی و پارتیدا بەپێچەوانەی هەموو گەلانی جیهان، سەرکجاشە تاوانبارەکان پەنادران، قەڵەو و بەهێزکران، پێگە و دەسەڵاتیان زۆر لەوە بەرزتر و زیاترە کە لەسەردەمی ژێمی بەعسدا هەیانبوو. خەڵکی باشوری کوردستان دەبە لەچاوەڕوانیدابن تاکو ئەو ژمارەی خەڵکی باشوریش وەکو گەلانیتر دەبنە خاوەنی دەسەڵاتی نیشتیمانی هێوا و تاوانباران ئاپێچی دادگا دەکەن. ئەوە ئەمە خەونە بەئام دەکرێ بێتەدی.

تێبینی: هەندێ لە زانیاریەکان سەبارەت بە تاوانەکانی مەلا عوزێر بەپێی سەرچاوەی بەاوکراوە کە لە خوارەوە داندراون نوسراون. دەکرێ زانیاریەکان تەواو نەبن. ئاگەر زانیاری گونجاوتان لەسەر ڕووداوەکان هەیە ئاگادارم بکەنەوە، سوپاستان دەکەم.

_____

سەرچاوەکان:

وکیپیدیا: ئیبراهیم ئەحمەد سەفی ناسراو بە ئیبراهیم شورتێ
https://www.kurdipedia.org/default.aspx?q=20141005101458116586&lng=12;

ئەحمەد عەبدولعەزیز عەبدولکەریم زەمان، کوردپێدیا
https://www.kurdipedia.org/default.aspx?q=20150609203011121533&lng=14

یەکێتی ئۆگەر دەیەوێ دەسزی خۆی بێ خەلکی کوردستان بسەمێنی با مەلا عوزێر بداتێ دادگا
https://www.kurdistanpost.nu/?mod=news&id=48443

تاوانبار بێ ژینەسایدە، بەڵام سەربەست لێ هولێند
http://www.derbendixan.net/kurdish/item_detail.php?id=391#.XyXDzCgzbIU

پیاوێکی کەمەکوژ لێ هەڵەندا سەربەست کرا
https://www.kurdistanpost.nu/?mod=news&id=77393&skeyword=%D9%85%DB%95%D9%84%D8%A7+%D8%B9%D9%88%D8%B2%DB%8E%D8%B1

مام ئەمەر پیشمەرگەیەکی دێرین، "دەستخۆش بێ دەسەلاتی کوردی کە دژیان تاوانباری وەک مەلا عوزێر و قاسم ئاغا لێژێر دەسەپاتی خۆیدا ئەحوەنێتەوە"
https://www.kurdistanpost.nu/?mod=news&id=63983&skeyword=%D9%85%DB%95%D9%84%D8%A7+%D8%B9%D9%88%D8%B2%DB%8E%D8%B1

Former Nazi Guard Is Convicted in One of Germany's Last Holocaust Trials
https://www.nytimes.com/2020/07/23/world/europe/holocaust-trial-nazi-guard-germany.html

Oskar Groening, 'Bookkeeper of Auschwitz,' convicted of war crimes, dies at 96
https://www.washingtonpost.com/local/obituaries/oskar-groening-bookkeeper-of-auschwitz-convicted-of-war-crimes-dies-at-96/2018/03/13/49517c5a-26ce-11e8-b79d-f3d931db7f68_story.html

شاخەوان شەرش
٢/٨/٢٠٢٠

کتێبی شیعرکانی پاول سیلان … و: رزگار شێخانی

پێشکی

دوو ساڵی ڕەبەق لەدوای کۆتاییهاتنی جەنگی یەکەمی جیهانیدا، پاول سیلان، Paul Celan بە پاشناوی Anczel لە ٢٣/١١ -١٩٢٠ لە شاری شێرنیڤتسی، کە ئەوکاتم شارێکی ڕۆمانیایی بوو و ئێستا شارێکی ئوکرایناییە، لە دایکوباوکێکی جووی ئەڵمانیزمان لە دایک بوو. لەدوای شەڕی نێوان ڕووس و تورکدا لە کۆتایی سەتەی هەژدە، نەمسا شارەکەی داگیر کرد. لەدوای جەنگی یەکەمی جیهانیش شارەکە بوو بە بەشێک لە ڕۆمانیا. لە دوای شەڕی دووەمی جیهانیشەوە بوو بە بەشێک لە یەکێتیی سوڤیەت و هەتا ساڵی ١٩٩١ ئوکراینا سەربەخۆیی ڕاگەیاند و بوو بە بەشێک لەو. لەگەڵ هەر داگیرکردنێکیشدا ناوی شارەکە گۆڕاوە. هەر لە کۆنەوە شێرنیڤتسی شارێکی فرەنەتەوە و

فرەکولتووری. هەتا پێش جەنگی دووەمی جیهانی، هەموویان بە هیچ کێشەیەکی ئایینی و کولتووریی، بە یەکەوە دەژیان. کە شێت هەڵگیرسا هەموو شتێک تێک چوو.
ساڵی ١٩٤١، دوای ئۆپەرای سوپای ئەڵمانیای نازی و هەمانی شاری شەرنیڤتسیان داگیر کرد، گەتێیەکیان لە شارەکە دروست کرد و تێیدا جووەکانیان کۆ کردەوە. لە حوزەیرانی ١٩٤٢ هەمەتێکی زۆر گەورەی گواستنەوەی جووەکان بۆ ئەردوگای زیندانیی بۆ کەمەڵە دەستی پێ کرد. ئەوانەی کە گواستراندەوە، دایکوباوکی پاول سیلانیشیان تێدا بوو. سیلان توانی خۆی بشارێتەوە، دواتر دەگیرێت و دەیبەنە ئەردوگایەکی سوغرەکردن. لەوێ بە خواردنی کەم و کاری گرانەوە، ١٩ مانگ سوغرەی پێ دەکەن. لەوێ بوو هەواڵی مەرگی دایکوباوکی پێ گەیشت. دایکیان کوشتبوو و باوکیشی بە نەخۆشی مردبوو. سیلان لە ئوردوگاکە هادەکات و دەچێتە ناو سوپای سووری سۆڤیەتی و لەناویدا وەک خزمەتگوزاری تەندروستی کاری کرد. کە ساڵی ١٩٤٤ سوپای سوور شارەکەی ئازاد کرد، سیلان توانی بگەڕێتەوە شارەکەی خۆی و دەست بە خوێندنی بکاتەوە. هاوەڵکانی باسی گەڕانەکی گەورە و بنەڕەتیان لای سیلان دەکرد؛ پەند و چیرۆکی بە زمانی جیدیش دەگێڕایەوە و باسی جوانیی زمانی عیبری دەکرد، ئەو زمانەی جاران بە لایەوە گرنگ نەبوو. هەر لەو سەردەمیشەوە دەستی بە خوێندنەوەی ئایینی جوو و چاسیدیزم کرد.
کە ساڵی ١٩٤٥ جەنگ کۆتایی هات، سیلان چووە بوخارست، لەوێ لە دەزگەیەکی چاپ و بڵاوکردنەوە، وەک هەڵسەنگێنەری کتێب و وەرگێڕ خەری دەژیاند. یەکەم شیعری لە ساڵی ١٩٤٧ لە گەڤاری (ئەگورە)دا بڵاو کردەوە. لەم یەکەم بڵاوکردنەوەیەدا، پاشناوی خۆی گەڕێی، دوو حەرفی سەرەتای Anczel ـی هەڵگرت و لە کۆتایی ناوەکەی دانا، کردی بە Celan و بەمەیش ناوێکی شاعیری بە خۆی مسۆگەر کرد. لە ئایاری هەمان ساڵدا، گەڤارێکی ڕۆمانی، بە تەرجەمەی ڕۆمانی، شیعری (تانگۆی مەرگ)ی بڵاو کردەوە، دواتر ناوی شیعرەکەی گەڕێی بە (فوگەی مەرگ)، کە بە بەناوبانگترین شیعری سیلان دادەنرێ. ئەوروپای دوای جەنگ، ئەوروپایەکی وێران بوو. ڕاونراوەکان و ئەوانەی لە قەکردنەی بە کەمەڵە ڕزگاریان بووبوو، بەماڵ و سەرگەردان دەسووڕانەوە. هەر ئەو کاتە بوو، سیلان لە وڵاتی خۆیدا هەستی بە دڵنیایی نەدەکرد و بۆیاری دا پەڕاگەندەی وڵاتان ببێ.
لەنێوان ساڵی ١٩٤٧- ١٩٤٨دا ماوەیەکی کەم لە ڤیەنا بوو. ئەوەم لەوێ یەکەم دیوانی: (لەمی گەزەکان Der Sand aus den Urnen) بڵاو کردەوە. کە چەند هەڵکارییەکی سووریالیشی تێدا بوو. لەوێ یەکەمجار شیعری (فوگەی مەرگ)ی لە پیشانگەیەکی سووریالییەکاندا خوێندەوە.

هەر ئەودەمیش پەیوەندیی خۆشەویستی لەگەڵ ئینگەبۆرگ باخمان‌دا بەست، باخمان لە نەمسا لە دایک بووبوو. باوکی ئەندامێکی چالاکی نازییەکان بوو، سیلان‌یش پەناهەندەیەکی جووی ڕوومانیا بوو. باخمان دوای ئەوەی لە چەند زانکۆیەک دەروونناسی و قانوونی خوێندبوو، لە ڤیینا دەژیا، لەوێ بەشی فەلسەفەی دەخوێند و خەریکی نووسینی دکتۆرانامەکەی بوو لەسەر هایدگەر و هەر لە کاتگەی ئەویشەوە سیلان ئاشنای فیکری هایدگەر دەبێت، دەست بە خوێندنەوەی بەرهەمانی دەکات و ئاشنای فیکری دەبێ. پاشان سیلان چووە پاریس و لەوێ ژیا، بەڵام بە نامە پەیوەندیی لەگەڵ ئینگەبۆرگ باخمان هەر هەبوو. هاوکات لەگەڵ کارکردن لە گارگێ و وەرگێڕاندا، زمانی ئەڵمانی و زانستی ئەدەبی دەخوێند. پاشان وەک مامۆستای ئەدەب کاری دەکرد. ساڵی ١٩٥٢ لەگەڵ ژنە هونەرمەندی فەرەنسی، گیسێل لەسترانژ بوون بە ژنومێرد و دوو کوڕیان بووە. لە کۆتاییەکانی ساڵانی شەستدا، لەیەکدی جودابوونەوە.

سیلان لە ئابی ١٩٤٨، تازە هاتبووە پاریس. شیعر دەتوانێ چی لەبارەی ئێم دەخێ زەمەنەوە بڵێ؟ یان چۆن سیلان، وەک ڕزگاربوویەک بتوانێ ئێم ئەزموونە بە هەی زمانەوە بنووسێتەوە؟ ئەو توانی لە هەشت دیواندا ئێمە بکا. ساڵانی پەنجاکان خێی لە پاریس و دیوانەکانیشی لە ئەڵمانیا بڵاو دەکرێنەوە. ناوەندە ئەدەبییەکانی ئەڵمانیا وەک شاعیرێکی زۆر گەورە پەشوازی لە دەکەن و خەڵاتی دەکەن. پەیوەندیی دەستایەتی لەگەڵ هایدگەر دروست دەبێ و لە ماوەی نزیکەی بیست ساڵدا بە نامە پەیوەندییەکی گەرمیان لەگەڵ یەکدی دەبێ.

کتێبیان بە یەکدی دەنارد و لەبارەی شیعر و فەلسەفەوە گفتوگۆیان دەکرد. وردەوردە ئێم پەیوەندییەی سیلان و هایدگەر ساردیی تێکەوت. سیلان بە بەرهەمەکانی ئەو سەرسام بووە، بەڵام پێ ڕق بوو لە لایەنگریی ئێم بیرمەندە گەورەیەی ئەڵمانی لە نازییەکان. هایدگەر قەت لای سیلان ڕێخنەی لە ڕابووردووی خێی نەگرت، یان پەشیمانیی خێی پیشان بدا.

لە ٢٤ تەموزی ١٩٦٧ لە شاری فریبۆرگ گەورەترین بیرمەندی سەردەم پەشوازی لە گەورەترین شاعیری سەردەم دەکات. فێلەسوفەکە ناوی هایدگەر بوو، شاعیرەکێش پاول سیلان بوو. هایدگەر ڕابووردوویەکی نازیی هەبوو، مامۆستایەکی نازیی زانکۆ بوو، ١٢ ساڵ ئەندامی حیزبی نازی بوو. سیلان‌یش جوویەکی ڕزگاربووی بەردەستی نازییەکان بوو. دایکوباوکی بە دەستی ئەوان کوژرابوون. ئەوان دوو کەسی ڕابووردوو تەواو پێچەوانەی یەکدی بوون، بەڵام تێگەیشتن لە فەلسەفە و شیعر بە یەکەوەی دەبەستنەوە.

سیلان داوەتکراوە لە پاریسەوە بێت و لە هەڵە زانکۆی فریبۆرگ،

هەمان زانکۆی تیبدا هایدگەر کاری دەکرد، شیعر بخوێنەتەوە. ئەوەم چەند ساڵێک بوو، سیلان باری دەروونی تەواو نەبوو. ئەو کاتیش سیلان لە نەخۆشخانەیەکی دەروونی لە پاریس بوو و بە مەبەستی هاتبووە دەرەوە. زیاتر لە هەزار کیس هاتوون و هایدگەریش لە ڕێزی پێشەوە دانیشتووە. لەم کۆبوونەوەدا بوو دەخەکە گرژی تێکەوت. سیلان بە شێوەیەکی ڕاق گوتی نامەوێ وشەی لەگەڵ هایدگەر بگرم.
دوای خوێندنەوەی شیعرەکان، هایدگەر ڕووی لە سیلان کرد و گوتی کە حەز دەکات داوەتی خانووی هاوینەی خۆی لە توتناوبێرگ بکا و لەوێ پیاسە بکەن و گفتوگۆ بکەن. سیلان بە داواکەی ڕازی بوو. دوای دوو هەفتە، ٢٥ی تەمووز بە ئوتومبیل دەچنە ئەوێ. ئەم سەفەرەی ئەوان زیاتر گفتوگۆی لەبارەوە کراوە، زیاتر کیس پێیوایە، دوای ئەم سەفەرە سیلان لە هایدگەر هەناسەسارد و بێهوا بووە. ئەوان دوگمەی خانووی هاوینەی هایدگەر لە توتناوبێرگ، کە بیرەکی ئێستێریی تێدابوو، ئاوی بیرەکە دەخواردەوە و دەچنە ژوورەوە. سیلان لە دەفتەری میواناندا دەنووسێ – "بە ناو دەفتەری میوانان بە نیگا لەسەر ئێستێرەی بیرەکە، بە هیوای هاتنی وشەیەک لەناو دڵەوە. ٢٥ی تەمووزی ١٩٦٧. پاول سیلان."
ئەوان لەم دەشتودەرە بەدەم پیاسەکردنەوە لەبارەی زیاتر شتەوە دەدوێن. سیلان چاوەڕوانی ڕوونکردنەوە بوو لە هایدگەر، کە بە لایەنگری سەرسەختی نازیەکان بوو، بەڵام هایدگەر هیچی نەگوت و لەم بارەیەوە نوتقی لێوە نەهات. سیلان زیاتر لێی بێهیوا بوو. لە گەڕانەوەیاندا بۆ فریبێرگ، لەناو ئوتومبیل سیلان ڕوونتر لەگەڵ هایدگەر دەدوێ. لەمبارەیەوە لە نامەیەکدا بە گەسلی ژنی نووسیویەتی – هایدگەر نایەتوانی قسەم بەدەستەوە بگرێت و هۆشیاری لەبارەی نازیزمەوە بدا؟
سیلان لە فریبێرگەوە دەگەڕێتەوە نەخۆشخانەی دەروونی لە پاریس. شیعرێکی زیاتر کورت بە ناوی (توتناوبێرگ)ـەوە دەنووسێ. ئایا ئەم بێهیوایی ئەو بوو لە هایدگەر؟ لە شیعرەکەدا ئەو وشانەی کە لە دەفتەری میواندا نووسی، هەیە: – "وشەی لە دڵەوە هاتووی بیرمەندێک".
ئەم دوا یەکدیبینیان نەبوو. هاوینی ساڵی دواتر، سیلان دەگەڕێتەوە فریبێرگ و لەگەڵ هایدگەر بەناو دەشت و چیاکاندا بە پێ دەگەڕێن. بەڵام لەبارەی ئەم سەفەرەوە هیچ زانیارییەک نییە. ئەوان دووجاری تریش یەکتریان بینی. کە سەرەتای ساڵی ١٩٧٠ بە دواجار یەکتریان بینی، سیلان باری دەروونی تەواو تێک چووبوو، زیاتر لە هایدگەر تووڕە بوو و بەسەریدا هاواری کرد. هایدگەر گوتی: "نەخۆشە – بەچارەیە".

شیعرەکانی سیلان، پەوەستیی ژیان و ئەزموونەکانی خەیاتی لە سەردەمی شەدا– زیان، ئاکردن، پەناهەندەیی و تاسەی ئەو کەس و شتانەی نەیبینیەوە، بەتام باسی عەشقیش دەکەن. ئەندامی ئەکادیمیای سوەدی پرۆفیسەر ئەندەرس ئولسەن، کە هەم شیعرەکانی تەرجەمەی سوەدی کردووە، هەم بەردەوامیش لەکۆینەوەی زانستی لەبارەیانەوە دەنووسە. ئەو کاتەی بە ئەندامی ئەکادیمیای سوەدی هەلبژێردرا، لە وتەیەکی پرسیارەکی ئاڕاستەکەدا گوتی: "بە نموونە زۆر پەم گوناهە خەیاتی نوبەل نەبەخشرا بە توماس بەرنرهارد. یان پاول سیلان". ئەو لە پێشکێی تەرجەمەی (شیعرە ئەمانییەکان)دا بە سوەدی، نووسیویەتی: "بەگومان سیلان نەک تەنیا میراتی تازەگەریی بە زمانەکردنەوەی بوەر گواستووەتەوە، ئەو بە شێوازێکی بەهاوتا شیعری کردووە بە ساختومانەکی شاهەدیی لەبارەی ئەزموونی تۆندوتیژیی، عەشق و پەناهەندەییەوە لە مێژووی سەتەی بیستی ئەوروپادا".

سیلان بەهرەی فەربوونی زمانی هەبوو، ئەمانی، عیبری، ئەمانی، فەرەنسی و ئینگلیزی دەزانی. ئەمانی زمانی دایک بوو، هەر زوو لە دایکوباوکییەوە فێر بوو. ئەو هەر بە ئەمانیش دەینووسی و دژی جووتزمانی بوو – «تەنیا بە زمانی دایک مرۆڤ دەتوانێت ڕاستیی خەی دەربڕێت، بە زمانێکی بێگانە شاعیر درۆ دەکات.» ئاگەرچی ئەمانی زمانی جێلاد بوو، بەڵام سیلان باوەڕی وا بوو، کە دەبە تەنیا بە ئەمانی بنووسە. بەڵام لە بەرهەمەکانیدا ماوەیەک حاڵەتی شاز هەیە. ئەو کاتەی چووە بوخارست و لەوێ ژیا، نزیکەی چل پەخشان و شیعری نووسی، هەندەکیان بە شێوازی سووریالی، شازدە لەم تەکستانەیش بە ئەمانی نووسراون و بە شیعرە ئەمانییەکانی ئەو ناسراون. پاشان گۆڕایەوە سەر زمانی ئەمانی. لەوێ لە بوخارست بوو، ناودارترین شیعری "فوگەی مەرگ" بە ئەمانی نووسی، تەرجەمەی ئەمانی کرا و لە ئایاری ساڵی ١٩٤٧ لە گۆڤارێک کە لە بوخارست دەردەچوو بە ئەمانی، بڵاو کرایەوە.

سیلان هونەرمەندێکی زمانەوانی بوو و بەوە ناسرابوو، وشەی نوێی دادەهێنا، کە لە زمانی ئاخافتندا نەبوون. ئەو بە ئەمانی دەینووسی، ئاگەرچی زمانی نازییە تاوانکارەکانیش بوو. بە ئەوەی بتوانێ بە ئەمانی شیعر بنووسە، هەستی کرد پێویستی بە دەزینەوەی زمانێکی تایبەت بە خۆی لەناو زمانی ئەمانیدا هەیە، – زمان لەناو زماندا. بە ئەوەی پێیەوە بتوانێ باسی قەکردنی جووەکان و ئەو هەموو تاوانانەی نازییەکان لە سەردەمی شەدا کردیان، بکا.

"پاول سیلان"ـە. لەنێوان ساڵی ١٩٤٤/١٩٤٥ نووسراوە. یەکەمجار ساڵی ١٩٤٧ "فوگەی مەرگ" Todesfuge/Dödsfuga شیعرێکی زۆر ناوداری

تەرجەمەی ئەمانی کرا و بە ناوی "تانگۆی مەرگ" بڵاو کرایەوە. ساڵی دواتر لە یەکەم دیوانیدا، بە ئەمانی بڵاو کرایەوە. خاسیەت و پێکهاتەی شیعرەکە وەک سەدا و تەبەقەی جودای مۆسیقا، فرەدەنگیە. فوگە Fuga وشەیەکی لاتینییە و واژەیەکی تیۆری مۆسیقایە، ئاماژەیە بە ئاو هەموو دەنگ و سەدا جودایانەی ژە و ئامۆری مۆسیقا، کە دووبارە دەبنەوە. شیعرەکە باسی ڕووداوی واقیعیی قەکردنی جووەکان دەکات لە سەردەمی شەڕی دووەمی جیهانیدا. ئەوسا نازیەکان لە زەر ئەردوگا، لە کاتی کوشتن و سووتاندنی جووەکاندا ناچاریان دەکردن گۆڵە بە خەیان هەڵبکەنن و هاوکات بەشکیشیان ناچار دەکران مۆسیقا بژەنن. بەم جۆرە مۆسیقایەیش دەگوترا "تانگۆی مەرگ".
لە شیعرەکەیشدا دەنگ و سەدا و بابەت دەگۆڕێ. "ئەمە"ی زیندانی هەیە، کە بەشیکیان مۆسیقا دەژەنن و هاوکاتیش بەشکیان گۆڵەی خەیان هەڵدەکەن. "جەللاد"یش هەیە، کە ناوە بە "مارگەریتا"ی خۆشەویستی دەنووسێت و فەرمان بە بەندکراوەکان دەکات گۆڵەی خەیان هەڵبکەنن. "سولامیت"ـیش، ئاو کچەیە کە حەزرەتی سولەیمان ئاشقی بوو و لە "غەزەلی غەزەلان/ گۆرانیی گۆرانیان"؛دا، بە شیعر عەشقی خەی بە دەربڕیوە. لەوە لە شیعری ژمارە ٦، کەپڵەی ١٢ ناوی هاتووە. وەک دەبینین، شیعرەکانی پاول سیلان لە تراژیدیاکەوە هەڵقوڵاون، کە ئاسەواری بەسەر ئەدەبی ئەوروپایی دوای شەڕەوە هەیە.
تیۆدۆر ئەدۆرنۆی فەیلەسوف (١٩٠٣ – ١٩٦٩) پێیوابوو – بەربڕیە لەدوای ئاوشویتس شیعر بنووسرێ. ئەمە تێگەیشتنێکی ڕاستە، چونکە سەختە بە هەی نووسینەوە، یان تەنانەت گۆڕانەوەیش، تەواو لە نەهامەتییەکانی شەڕ نزیک ببینەوە. بەڵام ئەم تێگەیشتنەیش ڕاستە کاتێ وەرگری خەڵاتی نوبێل، ئەمرە کەرتێز (١٩٢٩ – ٢٠١٦) ئەم گوتەیەی ئاوی هەڵگۆڕاندەوە و گوتی: – "لەدوای ئاوشویتس مرۆف دەتوانێ شیعر تەنیا لەبارەی ئاوشویتسەوە بنووسێ".
لەڕەدا کە ناوی "ئاوشویتس" دەهێنێ، مەبەست کات و شوێنێکی دیاریکراو نییە، مەبەست هەموو ئەوروپا و سەردەمی شەڕە، کە تێیدا بە شێوەیەکی سیستەماتیک جووەکانیان قڕ دەکرد. ئایا زمان توانای هەیە وێنەی ڕووداوەکان بکێشێ، وەسفی هەستی کوژراوەکان و بکوژەکان بکا؟ ئەگەر وەڵام نەخێر بێ، ئەدی چۆن بتوانین لە نەهامەتییەکانی ئاو سەردەم تێبگەین؟
بە ئەم مەبەستە، سیلان شەوازی تایبەت بە خۆی دەزیەوە. هەر بەڵاستی وەک دەگوترێ زمانی ئەمانی تێکشکاند و زمانێکی تایبەت بە خۆی داهێنا، کە پڕ لە کەد و وشەی نهێنی، تەنانەت حەرف و خاڵبەندکانیش ئەرکیان هەیە. ئەم شێوازە زەر سەختەی سیلانێ، وا دەکات تێگەیشتن و تەرجەمەکردنی زەر سەخت بێ. هەم لەکەڵەر و هەم

وەرگێڕ تووشی شیکردنەوەی هەڵە و وەرگێڕانی هەڵە ببن. باشە هەر لە ئەستاوە ئەوە بڵێم، کە- ئەم وەرگێڕانەی من، هەوڵێکە بە نزیکبوونەوە لە جیهانی سیلان، نەک چوونەناو جیهانەکەوە.
ئەوجا بە ئەوەی لە مەتودی نووسین و جیهانی سیلان نزیک ببینەوە، هەڵە نییە ئاگادار بە ڕێگایەکی تردا بڕۆین، بچین مەتودەکی تەواو پێچەوانەی ئەو بدزینەوە. مەتودێک کە جیاوازییەکەی وەک جیاوازیی نێوان شەو و ڕۆژ و ڕەش و سپی بێ. ئەم مەتودە جودایەیش، شاعیری ئەمریکایی چارلس ڕیزنیکۆف (١٨٩٤ – ١٩٧٦) لە کۆتایی ژیانیدا دزییەوە، کە تەواو پێچەوانەی مەتودی نووسینی سیلانە و ئەو خەی بە (مەتودی دەستکاریکردن) ناوی دەبا. مەتودێک کە دەتوانرێ پێیەوە بە زمانێکی ئاسان، باسی بابەتی ئاڵۆز و سەخت بکرێ و زۆر لێیان نزیک ببێتەوە. ئەو هەات بە شیعرنووسین و زۆر نزیکبوونەوە لە ڕووداوەکانی قەکردن، سوودی لە بڕگەنامە و پرۆتەکۆلی گوتەی شاهێدەکانی دادگەی نورنبەرگ وەرگرت. هەڵەی بڕۆر ئەو دێ و وشانەدا دەکەشا، کە بە شیعر دەگونجێن و هاوکاتیش وێنەیەکی واقیعیی نەهامەتییەکانیان دەکەشا. ئەو هات و ئەم ماتریالانەی کردووە بە شیعر و ساڵی ١٩٧٥ لە دیوانێکدا بە ناوی (قەکردن/ Holocaust) باوی کردووە.
مەتودەکەی ئەو خەی لەم پێنج خاڵەدا چڕ کردووەتەوە:

1. هەموو ئەو دەڵانەی جوان دیارن بنووسەوە.
2. ورد سەرنج لە هەموو وشەکان بدە و وشە لاتینییەکان و هی ناپێویست دەربهێنە.
3. ورد سەرنج لە مانای هەموو ستەکان لە ڕیزبەندی دیاریاندا بدە.
4. ورد سەرنج لە ڕیتمی هەموو دێڕەکان بدە.
5. پاشان بەوردی دەستکاریی بکە.

چارلس ڕیزنیکۆف پێیوایە، شاهێدەکانی دادگە ڕووداوەکان وەک خۆیان دەگێڕنەوە و ئەمەیش ماتریالەکە زۆر گونجاو دەکات، چونکە بەم شێوەیە خوێنەر هەتا دەکرێ لە ڕووتی ڕووداوەکان نزیک دەبێتەوە. ئەم دوو کۆپلە شیعرە، نموونەن لە شیعرەکانی.

”لە ناکاو سێیان هەڵبژارد
سێ جووی ڕیشن
کە پیاوی سێیەمیان هەڵبژارد
کوڵەکەی گوتی: لە باوکم گەڕێن

من دەمە شونی ئاو
من ببن!
ئاو س سەی باوکی ئاوی هەبژاردبوو گوتی:
"تەیش وەرە!"
گوللە بە پشتەملی هەر چواریانەوە نرا:
گوللەکان لە نەواچەوانیانەوە دەرچوون."

"ئەمانیەکەی کە خوشکی ئاوی کوشتبوو
ووی لەو کرد و
پرسی: "لە پشان کامتان بکوژم؟"
ئاو دەستکانی کچە بچووکەکەی گرتبوو و وەڵامی نەدایەوە؛
ئاو بینی چۆن ئەمانیەکە منداڵەکەی لە سەند
منداڵەکە قیژاندی و کوژرا."

لە بەرسبەری قەکردنی جووکاندا، سیلان زمانکی بە ئاو شتانە دەزیوەتەوە، کە ناوهەنانیان سەختە. میکایل قەیس لە لکەینەوەکەیدا- دوا شاعیر. گوتارک لەبارەی خەمشی پاول سیلانەوە، کە بە سودی نووسراوە، باسی ئاوە دکات چۆن سیلان لە شیعرکانیدا بە وشە و حەرف، وشەی نهنی بە ووداوە مژووییکان دەزیوەتەوە. ئاو لە سەرەتای کتبەکەیدا دەپرسە "شیعر چییە؟" و لە کتایی کتبەکەیدا وەڵام دەداتەوە و دەڵێ: -"شیعر، بە دنیاییەوە زیاتر ئاوییە تە ناتوانی پشبینی بکەیت. /…/ شیعر لە دەرەوەی زانینەوە دەپەیقە، بەڵام هەندە بەهەز دەدوە تە پلەهاویشتنی ئاوەتە کە هەمیشە بتووە بزانیت".
پاول سیلان لە شیعرکدا دەڵێ:
(خەمشە.
خەمشە، خەمشە.
شە.
شە-و – شە. – بە
لای چاوکە، لای شدارکە.)
خەمشە، ئەم وشە بەرە دەتەنگکەرییە، (بە ئەمانی Asche) کە جار لەدوای جار لەرە و لە زەر شیعری تەردا دووبارە دەبتەوە، ئاماژییکی دیارە بە قەکردنی جووکان. ئەمە ئەم تاوانە گەورییە، کە زمان توانای دەربینی نییە و ناتوانرە وەسفی بکات. وشەی خەمشە بە ئەمانی "Asche" و پاشناوی سیلانیش Antschel بەر لە جگەینی هەردوو حەرفی An، لەنەوانیاندا لە ووی فەنتیکەوە – (ئەشە – ئەنشە) لەیکچوونکی سیر هەیە. هەنگ

ئەم هەیەک بە لە جەنگەکەی دوو حەرفی پاشناوی.
ئەدی چاسیزم چەن لە شیعرەکانی ئەم شاعیرەدا دیارە؟ شیکارەوەی وا هەیە پێیوایە کە سیلان لە هەمان بناغەی چیرەکی چاسیزمەوە شیعری نووسیوە. هی وایش هەیە جەخت لەوە دەکاتەوە کە هەمای نەریتی جووی تەدایە. سیلان خەی لەم بارەیەوە هەشیاریی لە بەستنەوەی شیعرەکانی بە ئایینی جوو، یان قەدەری جووەکانەوە داوە، هاوکات لەبارەی پەویستیی هەبوونی زانیاریی وردی پەشوختە لای خوێنەر بە تەگەیشتن لە شیعرەکانی، زەرجار گوتویەتی – زانیاری لەبارەی ئایینی جوو، یان چاسیزم لای خوێنەر گرنگن.
ئەو ناخەشی و دەمەقاڵییەی لەسەر شیعری (فوگەی مەرگ) لەنەوان پاول سیلان و ئیمانوەل وایسگلاس (١٩٢٠ – ١٩٧٩) دروست بوو و ەەژنامەکانیش ەەەی خراپیان لە تەشەنەکردنیدا هەبوو، پاول سیلانی زەر دەتەنگ و خەمبار کرد. ئیمانوەل وایسگلاس، ئەویش وەک سیلان، شاعیرەکی جووی ئەمانیزمانی ەەمانیا بوو. هاوەەی قوتابخانە بوون. ئیمانوەل وایسگلاس شیعری (ئەو ER)ی نووسیبوو، بابەت و چەند دەەەکی شیعری (فوگەی مەرگ)ی سیلانیش وەک ئەو بوو. دوای ئەوەی کە ئاشکرا بوو، شیعرەکەی ئیمانوەل پەش (فوگەی مەرگ)ی سیلان نووسراوە، زەر کەس سیلانیان بەوە تاوانبار کرد، کە لەوی وەرگرتووە. بەەام ئیمانوەل هەرگیز سیلانی هاوەەی دەرینی بەوە تاوانبار نەکرد، بەپەچەوانەوە، ئەو زەر سەرسام بوو بە توانای سیلان. ەاستییش ئەوەیە، کە سیلان هەرگیز لەوی وەرنەگرتبوو. هەندە کەسیش پێیان وایە، خەکوشتنەکەی سیلان تا ەادەیەک پەیوەندی بەم مەسەلەیەوە هەیە.
سیلان بە شیعرەکانی ئەو بەچوونەی فەیلەسوفی ئەمانی، تیەدەر ئادەرنەی بەتاە کردەوە، کە گوتبووی: – "بەربەریە لەدوای ئاوشویتس شیعر بنووسرێ". ئاوشویتس گەورەترین ئەردوگای زیندانی و لەناوبردنی جووەکان بوو. ئەو پێیوابوو، تەنانەت شیعریش ئەو توانایەی نییە، باسی مەژووی خوێناویی سەردەمی جەنگ و قەکردنی جووەکان بکات. پاول سیلان ئەم تەگەیشتنەی پێ هەە بوو، ئەو پێیوابوو – لەدوای ئاوشویتس، چەن شیعر بنووسرێ؟
لەدوای شەی دووەمی جیهانیدا، کەمەەک نووسەری جوو، ئەو کارەساتەی بەسەریاندا هات، نەیانەتوانی فەرامشی بکەن. زیندەخەونەک بوو، لە کاتی بەئاگاییاندا. ئەوان بەرگەی ئەم ئازارە دەروونییەیان نەگرت و خەیان کوشت. پاول سیلانیش وا بوو، نەیدەتوانی ەابوردووی خەی فەرامش بکات. تا وای لە هات باری دەروونی شەوا. چەند ساەەک بەر لە مردنی، بە تەنیا و بە خەزان و هاوەە دەژیا. باری دەروونی باش نەبوو، کەوتبووە ناو حوزن و خەمەکییەکی گەورەوە. دوا شیعرەکانیشی لە دەخەکی وادا نووسیون.

لە کۆتاییدا حوزن و خەمەکی بەسەریدا زاڵ دەبن و ژیانی لە دەستنەنەوە.
شەوی ٢٠ی نیسانی ١٩٧٠، لە ماڵەکەی، لەسەر شەقامی ٦، ئەمیل زۆلا لە پاریس، دەچێتە دەرەوە. چەند هەڤڕێک پێشتر، دەبوو لەگەڵ ئەریکەی کوڕە مەرمنداڵەکەی، چووبان نمایشی شانۆنامەی- لە چاوەڕوانیی گۆدۆدا-ی بێکت ببینن، بەڵام نەچووبوون. کاتێک ژنی پێشووی، گیسێل دەچێتە ماڵەکەی، ئەڤە و سەعاتی دەستی پاول سیلان لەسەر مێزی ژووری نووستن دەبینێ. ئەمە نیشانەیەکی هوونی ماڵئاوایی بوو، کە پێشتر بە ئەوی گوتبوو. سیلان ئەو شەوە خەی هەڵدابووە ناو هووباری سێن و خنکابوو. دوای هەفتەیەک تەرمەکیان دەزیەوە.
ئەمە پاول سیلان بە شاعیرێکی زەر گرنگی ئەمانیزمانی دوای شەی دووەمی جیهانی سەرنجی لە دەدرێ و ئەدەبناسەکان بە یەکێک لە شاعیرە گەورەکانی ئەمانیزمانی دوای شەی دووەمی جیهانی دادەنێن.

زگار شێخانی
ستۆکهۆلم، تەمووزی ٢٠٢٠

دە هەزار شوێنپێ بەشێک لە شیعرەکانی (کو ئون) … بەکر ئەحمەد

بەر لەخوێندنەوەی ئەم شیعرانە، ئەم پێشکێیە کورتە پێویستە.
(کو ئون) بە یەکێك لە دەنگە گەورەکانی شیعری جیهانی و کەریای باشوور لەقەڵەمدەدرێت و هەموو ساڵێک لە لیستی ئەو ناوانەدایە کە بە وەرگرتنی خەاتی ئەدەبی نۆبڵ دەپاڵەورێت.

سالانی دەسەلاتدارێتی سەربازی (چونگ دوو هوانس) (١٩٧٩ تا ١٩٨٨) لە کەریای باشوور، ئەو زەمانەیە کە دەبێتە خاڵی وەرچەرخان لە نووسینی (کو ئون)دا. لەم ساڵانەدا بوو کە ئەو لە زیندانداا بڵێنە گرنگەکەی خەی رادەگەێنە:"گەر ئازاد بم، مەرج بێت شیعر بە هەموو ئەو کەسانە بنووسم کە بینیوومن یان دەیانبینم). لە ساڵی ١٩٨٢دا

کون بەر لەبووردنی گشتی دەکەوێت و ئەم پەیمانە دەکەوێتە فازی جەبەجێکردنەوە. دەرئەنجامەکەی ٣٠ کتێبی گەورەی شیعریی لە ژیر ناونیشانی(مانیفێستبو)، یان ١٠ هەزار شوێنپێ.
هەڵکەی بینراو کە بە ناو شیعرکانی (١٠ هەزار شوێنپێ)دا هەستی پێدەکرێت، تەماڵکردنی ئەو تاقیکردنەوە بەدەنگانەیەی کە تراجید کەمکی لەدەتکە، گێڕانەوەی ئەو حەکایەتە بچکووکانەیە کە زەر جار خەی دەپچڕێتەوە لە چیرۆکە گەورەکانی ئینسانەوە.
سەرنجراکێش نییە کە ئەم شاکارە گەورەیە بە شیعری داپیرە (سام مان) دەستپێدەکات کە داپیرە گەورەی دێیە و هەوونەری گێڕانەوە زیندوو رادەگرێت.

وەختێک مرد، وا دەزانرا ئەو لە گێڕانەوە بەردەوامە
ئاخر ئەو بە مردوویش دەمە هەشتا کراوە بوو
چەند هەوێیاندا دەمی داخەن، دیسان دەمی دەکرایەوە.

کو ئون لە شوێنکدا دەنووسی:" لە زەمەنی کۆلۆنیالیزمدا، ئەمە تەنها لە شێودا دەمانتوانی بە زمانی خەمان بپەیڤین. ئەمە لە ڕێگای بە چپەدوانەوە بە کەریایی گوبیستی ئاخاوتنی دایک و باوکمان دەبووین."
چەند ساڵکی ژیان وەک راهیبکی بوزی و لە دەستدانی زمانی دایک بەو شێوەیەی کە کوئون لە منداڵیدا دووچاری دەبێت، شیعری کون وا لەدکات کە بە کەمترین وشە و بە دیقەتکی وردەوە زەرترین مانا بدرکێنێ.
شیعری کو ئون بە شیعری بەرهەڵستکاریی بەدەنگ وشیعری لەپەراوێزدا بووندا دەناسرێتەوە. ئەم بیست شیعرەی کە لەردا دەیخوێننەوە، بەشکی کەمی شیعرکانی (١٠ هەزار شوێنپێ)یە.
ئەم شیعرانە لە لایەن (کارلین هەرمەلین) و (ئینگا هیرزگ هان)ەوە وەرگێردراوەتە سەر زمانی سویدی.
Ko Un Maninbo Tiotusen Fotspår Atlantis 2018

سا هاینگ

لە کێناری چەمی (میجیی)
ماسیگرێک راوەستابوو
ئەو، (ساهاینگ)ی لەق درێژ بوو کە خەریکی تەهەڵدان بوو
لەوبەرەوە، (چیل سەنگ)ی کور، بەهەڵداوان گەیشتە جێ
"باوە، باوە!
دایکم مرد، ئەو بە چاوی کراوەوە گیانی دەرچوو"

ئەو هێند دوور بوو، دەنگی نەگەیشتە ئەمبەر.

لەبەینیاندا، شەپۆلەکان ئارام ئارام
بەرەو خەیان، بە هەمیشە لە یەک جودا.

باوک

بە یەک تەزیش گرنگ نەبوو چەند هیلاک بوو
کاتێک بە ڕێگەدا دەڕۆی، لە ڕووباردا دەپڕیەوە
بەسەر هەموو (نائیپە)دا ڕۆی تێدەکرد
لە بازاڕی (تایچەن)ەوە تا دەگەیە بازارەکانی (ئیسان) ، (سەسان)
ئەو چەندەها خەونی هەبوو
وەختە کە باران دەباری
دەستەکانی بە دەپەکان بەرز رادەگرت
بە تاسەوە دەیووت: ئایجو*، ئایجو
پەخشحالم بە بینینیت.

- ئایجو لە زمانی کوریدا بە دەربەینەکی پە هەست و سەزی ناخەکی بەکاردەبرێ.

(دە سەنگ)ی مارگر

(دەنگ سەنگ) لە گوندی (پانگ جونک) بوو
ئەو مارگربوو
ئەو هەمیشە ماری دەگرت، کەوی دەکرد، سوەری دەکرد
دواتریش بە کەیفەوە دەیخوارد
ئەمە ئەومان پە سامناک بوو، بەیە زوو لێیهەلدەهاتین
ئەو بەهەر شوێنە بەشتایە
بە بینینی،
زەردە مار و گەزمار و هەموو جۆرە مارێکی دی، لە شوێنی خەیان وشک
دەبوون
بەرلەوەی دارەسا تیژ و نووکدارەکەی لێیان بگرێ
مارەکان گشتیان گیرابوون.
ئەمە گشتمان لە ێیگای ئەو لاماندەدا
دەترساین نەک بەتە خەومان
کەچی سەرباری هەر هەمووی، چ دەپاک بوو
ئەگەر کەسێک لە ماڵەکدا بمردایە، چی کاری قورسی ناو ماڵ بوو
(دە سەنگ) دەیکرد
ئەو دەیناڵاند و دەگریا

لەو ڕۆژەیشی، قوربانی بە مردوو دەکرا
لە سێ ڕۆژی دوای ناشتندا، لەوێش ئەو عەزای خێی دەگرت
ئەو مارگر بوو، بەلام چ دەکی هەبوو

(چەنگ)ی دەربەندی (ئەکجەنگ)

کە (چەلگەنگ) لە دەربەندی (ئەکجەنگ)دا
یان لەوبەر چیای (یەنگ تەل ری)دا
یان لە دەربەندکەی خەرئاوا، بە بە ترپە و بە ئەسپایی
دەهات ، دەچوو
خەک بە گاتەوە دەیانووت: ئەها شتە کەوتتە ڕە!
بەهام (چەکەنگ) خەمی نەبوو، وەک هەمیشە پەدەکەنی
لەو شەوە تاریکانەیشی گووێ سپییەکانی کالیباس
تاریکی سپی دەکردەوە، (چەلکەنگ) بە خێی پەدەکەنی
بەس ئەو ڕۆژەی کە پەلیسە ژاپۆنییەکە
بە قەمچی بەربووگیانی باوکی (کیل موو) و تا لەواری مردن بردی
ئەوە تەنها ئەو ڕۆژە بوو، (چەلکەنگ) تیایدا پەنەکەنی.

پەنجەی (جای هاک)
(جای هاک) هاوەڵی نزیکی باوک بوو
باوک، (جای هاک) و (کیەنگ سەپ)ی ئامەزا
سوێندیان بە یەکدی خواردبوو کە وەک برای شیری وابن.

دەساڵ دواتر، (کیەنگ سەپ) مرد و
باوکیشی گەلەک نەخێش بوو
(جای هاک) پەنجەی خێی بە بەیی وخوێنی خێیشی وەکو دەرمان
دایە باوکی
کە (جای هاک) دەهات بە سەردان
لە دوورەوە، بە ڕلەوەی نزیک بتەوە،
نەک یەک کەڕت، چەندین جار هاواری دەکرد: برای گەورە!
ئەوساکە باوک کە خەریکی قوشڵان بوو
بە قاچی قوماویەوە و دەموچاوی پەڵە خەندە
رایدەکردە پیشوازی و دەیوت: برالە ، ئەمە تەی!
توانای (جای هاک) لە دروستکردنی عارەقدا
لە ناوچەکانی (کونسان) و (ئوکوگو)دا لەسەر زاربوو.
کارگەکانی عەرەقخانە بە پەرشبوون ئەویان هەبە
بەلام ئەو زەر وەفاداربوو
قەت نەیدەویست ، ژوورەکانی پشتەوەی عەرەقخانەی (مەیجی) بە

جەبهەە
(جای هاک) دەیووت: گەر من بەەم، برایەتیمان زەربە دەخوا
ئەو کاتەک بە شیوازی خەی، بە دەستی چوار پەنجەیەوە
کەوچکی لە تەکەلەکە دەدا،
تامی شەرابی برنج و عەرەقەکەیش، لەسەر زار قەت لانەدەچوو
کاتەک باری سێ چوار کارتەن شەرابی برنج بە کەگەیەکی دی دەنەردرا
ەادەوەستا و سەیری دەکرد
وەک ئەوەی بەشیک لە جەرگی خەی لەکەنەوە
ئەوارەیەک کاتەک لەزمەی باران دایکرد
وەک وەی دونیا سەروژوور بەت
(جای هاک) بە هەلەداوان هات و
هاواری کرد: برا گەورە، برا گەورە!
لە مەودوا من مەشروبی بەهەز دروستناکەم
ئەوانەی شەرابەکەی منیان خواردبووەوە
ببوە شەریان
(هەنگ سەنگ دەک)ی دەی (ەندان ری)
بە چەقەی (پاک کوانا سو) کوژرا
ئەوان هەر هەندەی مەست بووببون ، بەچەقە لەیەک بەربببوون

(پەنگ تای)

من و تە کەبەکەمان بوو، کەمان باشترین قوتابی پەل بە
تە لە ماەی خانەدانەکەوە هاتبووی
هەمیشە جلکی جوانت بوو
پەنج قەپچەکان، چەندە پاکبوون
هەموو رۆژە، هەلکەیەکی سپی کوەاو
لە زەمبیلەی خواردنەکەتدا کە تەکەەە لە جە و برنجی تەدا بوو
تە هچ فیزت نەدەزانی
ئەمە مەرزەیەکمان هەبوو بە تەنیشت ئەوی ئیوەوە
رۆژیک وتت: با هاوەە بین!
ئەوەت وت و نانبرنجی وشکت دامە
بەەام (پەنگ تای)!
یەکەمجار باوکت مرد
کاتەک سوورەکان بەرەو دوا و بەرە و باکوور کشانەوە
خەکی هاتن و تەیان لە کەلاندا کەشکرد
لە ئەشکەوتە، لە چیای (هامی)، لەوە مردی
بەدەست سەربازەکی ەەشپەستی یوئەن کوژرای

شەوێکی مانگەشەو بوو
لە ئەشکەوتێکی تاریکدا
ئای (پەنگ تای)!
من نەمتوانی ڕزگارت کەم
تە ئەوسا حەقدە ساڵان بووی
منیش هەروا.

گەخەرکە

ئەو تەمەنی شەش ساڵێکە و ئەستێرەکانیش دژمەرە
ئەوارەکان زەر دەگیرن
ڕژێکانیش گەلێک گران
باپیرە چووە بە کێگە
باوک لەسەر مەرزەیە
مەرزەی کەسانی دیکەش
بە ڕژ، لە دوای تاوە باران
لە ژێر داری گوێسوانەدا، لەگەڵ کرمی گەخەرکەدا وازی دەکا
ئاوا منداڵێکی شەش ساڵە، (دە سووپی) ئوقرەنەگرتوو
ئیواران چاوەواندەکا

(پائێک)ی بەوژنی خەلکی (هادەک ری)

(کیم کی هو)، بەڵەموانێکی (هادموک) بوولە دوورگەی (چیجوو)
بە بەڵەمێکی ماسییەوە
لەگەڵ مامە (جەنگ هەنگی)دا چووە دەریا
ڕووبەڕووی زریان بوونەوە، بەڵەم بەملاو لادا دەچوو
بەڵام قەت نەگەڕانەوە
(پائیک)ی ژنی (کیم کی هو)، ژنە مەلەوانەکانی هاوڕێی کەکردەوە
بەشوێن تەرمی پیاوەکاندا کەوتنە گەران
ماوەی هەشت ڕۆژ، لەو دەریا فراوانەدا ، شوێنە نەما نەیپشکنن
بە بە هوودە
ڕاهێبەکیان بانگ کرد نوێژ بە پاشای ئەژدیها بکات
بە بە هوودە
(پائێک) کە ببووە بەوژن هەشتا بیست و پێنج سالان بوو
خەی تەواو خاوێن کردەوە و خەی بە نەو قووڵایی دەریا هەڵدا
لە نەوانی دوو گابەردا ، لاشەی مەردەکەی دەزیەوە
یان وەک دەڵێن ئەوەی کە لە لاشە دەچوو
ماسی بە گازشیواندبووی

ئەو هاتە دەر، تەرمەکە لە باوەشیدا و
دواتر، بە ئەوەی کات بدا بە پرسە گرتن
ئەوی مابوو کفنی کرد و خستیە تابووتە سنەوبەر
لە شوێنکی موکریدا و لە جێ بەرز، تەنها ناشتی
هەموو سەرلەبەیانییەک
لەبەردەم گەردا دەوستا
ئەم و ئەوەی بە باسدەکرد کە دەبوایە بە ڕێز بکرێ
ئەوارانیش دەچوونە سەر گۆڕ تا بەووردی ئەو باس کا
چی فریا کەوتبوو بیکا
دواتریش دەگەڕایەوە ماڵ تا چاوی لە کوڕەکەی بێت
(پایک) لە ژیانی رازی بوو
لە جیاتی مەرد، ئەو ژیانی دا بە کوڕەکەی.
ئەوارانیش کاتێ ئاوی دەریا دەکشایەوە
سەیری شکانی شەپۆلی دەریای دەکرد
کاتێ دەگەیشتنە کەنار
لە شەپۆلەکان و دەنگیاندا، گوێی لە دەنگی مەردەکەی بوو

گەڕیک لە کەرەستەی کارکردن

نزیک ڕووباری (مانکینگ)،
دەریا سەری کردو گردە خۆکانی ئاماەی
پیرە (سو گیل)ی دەهەلکوت
چوو بوو بە خوە هەنانەوە
ڕووبار لەو شوێنەی خولدەخوا، لووڵی کردوو و
جیا لە تەنها تاکە پەناو، لاشەکەشیان نەدەزیەوە.
برا گەورە و خوشکانی شووکردووی (سوگیل)
باسییان کردو بەیارییان دا یادەکەلەکی بە بکەن
تەشوە و تەورداس وشەنەکەی (سوگیل)ی پیری تەبخەن
لە گۆڕستانەکەی باپیران، (سوگیل)ە پیریان ئاوها ناشت
قەبرە بە سندوقی شتەکان
لەبەر هەر هەکارەک بووبێ، هیچ منداڵێکی گووندەکە
خەی لە قەڕەی گۆڕ نەدەدا
سەبەب چی بێ ، ئەم قەبرە درێنەیە، تەقەنەر بوو.
کە دەکرێ بە خەیاڵیا بێ
سە ساڵ دواتر، (سو گیل)ی پیر گۆڕایەوە
براکانی هەموو تەقین، دەیانزانی جندەکەیە
کاتێک سوگیل بە چەند جارێک هاواری کرد:

منم خەمم، جنەکە نیم.
ئەوسا ئیتر، هەموو لە ئامێزیان گرت و تەر تەر گریان
ئەمە خەونە، سوپاس دێژی! وایان دەووت.
ئەو هەوبار تا قولایی دەریا رایمالی بوو
دەستی گەیبووە تەختەیەک
ئەوەش رزگاری کردبوو
شەپۆلەکان تا کەنارەکانی (چیلسان)، تا ناو دەریایان بردوو
لەوە کەشتییەک بینی بووی
دەریاوانەکان دەیانووت: چوون ئەمە رزگارمان کردی،
دەبە پاداشتمان بدیتەوە و کارمان بۆ بکەی
ئەو سێ ساڵە، ئەو چیشتلێنەری کەشتی بوو
لە نزیکی (پەپسانگ پۆ)دا، ڕۆژێک توانی بوو هەبەت و
زرپ و زیندوو هاتبووەوە ماڵ
(سوگیل)ی پیر گەرەکەی هەلدابووی و
سندووقەکەی دەرهێنابوو.
دەسکی تازەی بۆ کەرستەکان کردبوو
کاتێ یەکەکیانی لە زەوی تووند کرد
ئەو وتبووی: ئەوە زیندوو و منیش زیندوو
وەک هەمیشە، گەلێک کار ماوە تا بکرێ.

شەش پەنجە

لە تەمەنی سی ساڵیدا، شەش پەنجە هەشتا بە ژنە
پەنجەیەکی زیادی هەیە، تا بتوانێ زیاترکار کا
دەستی ڕاستی، هەمیشە بەخشندەترە
ئەو هەروا لەدایک بووە و ئەم پەنجەیە، دەستەوستانی نەکردووە
شەش پەنجە بەو دەستیەوە، جانتای شان و
زەمبیلە زەر وەستایانە دەچنێتەوە
دوای نیشینی پەرداخە شەرابی برنج، کەمێک مەزە
بە بەدنگی دادەنیشە
هەردوو قاچی درێژکردەکا
دنیا لەسەر سەر وەستا بە یان لەسەر قاچ
وەختێ شەقاوێک دەت وبە بە چرپە
خەی لە نزیک دەکاتەوە و بە دەنگێ زل
خوازیاری تێقاندنییەتی
ئارام ئارام، شەش پەنجە بە خەی هەر دەچنێ
دواتر دەڵێ: بە هیچ جۆرێک نامتەقێنی

وەرە بخۆ!
ئەو بە نیگای داوەتی پەتاتەی دەکا،
پەتاتەی سارد، هینی دوێنێ
باوکی (شای بەنگ)، بە ڕەزامەندی:
کونجی دڵی بوودای گەرمک چنێ،
شەش پەنجە بە ئەمە وایە.
ئەو وا دەڵێ
بەڵام دەکرێ باوکی (شای بەنگ)
یەکێ لەو دوو کچەکەی خۆی بات؟
بەگوومان نا.
ئەو بە وا بکات؟
خەرمانی زەرد وبوودا‌کان، بەس هەر وشەن.

جەگەڵە بچکۆلەکە

وەرە و سەیری ئەم جەگەڵە بچووکە بکە
ئاوەکەی چەندە ئاشنایە وەکو نانێ و وەکو پووڕە
کە سەختی ژیانیان دیوە
بەڵام ئا ئەمە دڕیە!
کارەکەڕە وردیلەکەی ناوچەی (چاینامس)
کاتێک بە ئیشی (گاسەمی)
گەیشتبووە لای جەگەکە
ئەو کەوتبووە ناوی و خنکابوو
منداڵێکی بە ناو
منداڵێکی بە دایک باوک
ئەو هەمیشە ، خاوەنماڵ چاوی لەسەربوو
بەیەش شوێنکی دی نەبوو تا ووی تە بکاو تەر تەر بگری
ئەم منداڵە، قەت بە دڵی خۆی نەگریابوو
سەیری ئەم جەگەڵەیە بکە!
ئەویش لەم منداڵە دەچێ
ئاوی جەگەش کە منداڵەکەی تیا خنکا
ئەویش لەم منداڵە دەچێ.

سەرچاوە بچکۆلەکە

گەر (یونگ تون) بە چاوگی خۆی بێ؟
نەدەکرا ببە بە دە
بەفر بە وچان دەبارێ

دەبارەتە ناو قوڵایی ئاوی ڕەشی ئەم چاوێ
لووش بەدەنگ دەتوتەوە.
ئەم ئارامییە چەندە قوڵە.
کاتێ هاوسەرەکەی (یانگ سو) دەتە دەر تا بچێ ئاو بێنێ
ئەو لە ناو بەفردا داپشراو
گەڕەی ئاوەکەی دادەنێ
یەک سەتە ئاو هەڵدەکێشێ و بیری دەچێ بیکاتە ناو گەزەکەوە
پرووشبەفرەکان دەبینێ چۆن لە سەتلەکەدا دەمرن.
ئارامییەک قوڵ

نزرگەی ڕەحێ پیرەزەکان

گەر بخوازی، کەسێ سەفەرکی خۆش کا
دەبێ بەردێ بگریتە نزرگەی ڕەحێ پیرەزەکان
ئەمێ شتەک نەبوو کەس لە باوکەوە فێری بێ
وەک منداڵەکی سێ ساڵە، تێ واتدەکرد
وەختێ بەردێ دەگیرایە شوێنی ڕەحێ پیرەزەکان
دوعایەک لەو کەسە دەکرێ تێ چارەت لە چارەی نایە
بەو نیازەی ، کارەکی باش نەیەتە ڕێ
بەڵام ئینسان دوعا ناکا کەس بمرێ، ئەمێ ئیتر سنووردکێ ونابەزێنرێ
تووڕەیی جوتیارەکان، ناکرێ لەوێ زیاتر بڕوا.
بەڵام کاتی داگیرکردنی ژاپۆنییەکان، لە دوارۆژکانی شەردا
وەختێ سکەکان برسی بوون،
خەڵک جگێ بەئومێدی چی دی نەبوو
ئیتر زەر جار لەو کاتەدا کێ بەرد دەگیرایە شوێنی ڕەحێ پیرەزەکان
ئینسان بێ ترس دوعای دەکرد: منای کەسەکی دەوڵەمەند بمرێ!
یان باوکی کەسێ دەوڵەمەند، بەیانییەکی خۆشی نەبێ!
بەیێش بەردی کەڵەکەبووی نزرگەی ڕەحێ پیرەزەکان
بەرز و بەرزتر دەبووێوە
هاوسەرەکەی(پاک تان کون)یش دەچووێ مانگی دەوڵەمەندان
دەچووێ ئاوێ و حەکایەتی ئەو نوێژانەی دەگێراوێ.
(سونگ دێ)ی هەژار کێ نوێژێک ودوعایەکی وای خوێند بوو
بانگکرابووێ باخچەی مانگی (کانیەکاس)ی زەر دەوڵەمەند
کارەکەرو و(تارێ)ی کورێ گەورەکەی کانیەکاس
بێ گەپان تەرلیان دابوو.
زەری نەبرد
لێ جیاتی بەرد بگرێتە نزرگەی ڕەحێ پیرەزەکان

(سو دونگ) لە شەوێکی دڕدا، بەردی گرتە ماڵەکەی(کانیەکاس)
ئەو لەجیاتی بەرد هەڵبات و دوعا بکات
وەک جنۆکە بەردی گرتە گەلا برنجی سەر دڕگای
ژووری نووستنی کابراوە.
بەڵام دەستبەجێ گرتیان و خرایە زیندان
بە مانگێک لە زیندانداا بوو
کە هاتە دەر، ئەو بە هەمیشە دڵگریا.
سەگەکانیش دەوڕین

وانگ ساناک

کاتێ قامکی لەسەر تاڵی کەمانگەنسەکە نەرم دانا
قوڵنگەکی ڕەش سەماکەر، هات و فێی
کەگەریە میللەتێکی جەنگاوەر بوون
هەر لەوەش بوو، کەمانگەسزنە بە بە وەزیر
وەزیری ژەردەسەلاتی مەلیک کوانگکاەت
ئەو بە تەنی کومەنگەکەی، ببووە پاشای ئەم مەملەکەتە گەورە یە
سەدان ئاوازی دانابوو
کاتێ مەملەکەت گەشەی کرد، مەسیقای کومەنگەش هەروا
بەگوومان ئەم مەسیقایە پەریەوە بە چین، بە ولاتی جین،
بە پائێکجێ لە باشوور
بەسەر دەریادا بە ژاپەن
دەەن قوڵنگ بەسەماوە بە دوای تەنی کەمەنگەکەدا فەیوە
لە باکووردا ، وانگ ساناک
لە باشووردا، ووروک
گوومان نییە، ئەم موزیکە لە خولقاندنی دەنگی زیندوو و
تەنانەت دەنگی مردووشدا، لەسەر زەوی دەووری هەبووە.

داوە

لە پایزدا، داوەەکە لە میوان دەچێ
لە زستاندا لە سواکەرێک
نا
وەختێ سەرژمێری گووندەکان دەکەی،
دەبێ داوەەکانیش بژمێری!

جنۆکە

تا تەمەنی دەسالیشم، لە بەینی مەرگ و ژیاندا هاتووچەم بوو

لەو ماوەدا، من زەعیف و پیریش بووبووم.
وەختێ چاوانم دەچووە خەو، نیوەشەوان، جنەکێیەک دەهاتە لام
بەدەم ئارەقکردنەوە دەمقیژان
باوکم هەلدەسا، بە هووتی و بە پەلە دەچووە دەر
داسی سەردیوارەکەی دادەگرت: گەر بێتەوە، من بەم داسە بێت دەکووژم.
ئەو شەوانەی جنەکەکە
بەملاو ئەولادا دەگەرا چەند درێژ بوون
تا تەمەنی دەسالەیشم ، من جنەکە هاویدەنام
گزنگی بەیانییەکی دیکە، گژو گیاو دارو سەوزایی و
گردە روونەکەکانی شوینە دوورەکانی ئەوبەریش
ترسیان نەدەرەواندمەوە
ئەوەی جنەکەکەی لەدەرهێنام
تەنها ئەوە بوو کە وایکرد ئیتر چیدی برسی نەبم
کاتێک توانیم لە رێژەکدا سێ ژەم بخەم
بە منێک کە بە هەی کرمەوە نەخەش بووم
ئەو کرمانەی لە سکمدا خەیان لووڵدابوو
بەڵام ئاخر جنەکە چییە؟
من دەزانم، برستییە
من دەزانم

ئەکایای خانمی کەشک

لە ژێر دەسەلاتی بنەماڵەی (ئی)دا
ژنەکانی کەشک دەبوایە دەستداخراو وبەرزکراوە بە لای چاویان
لە حاڵەتی ملکەچکردندا بخەوتنایە
وەک ئەوەی چەمابنەوە
ئاخر ئەگەر پاشا هەموو عومری بە یەک جاریش
بێتە دەر و خەی پیشانبات
دەبوایە ژنانی کەشکیش
بەرزە پێ هەبسنە سەرپێ و هەردوو دەست تووندداخراو تا لای بڕ
چ هەسایەکە، پەم ناڵن.
لە ژێر دەسەلاتی بنەماڵەی (کەڕی)دا
هەمان بارودۆخیان هەبوو
گەر پاشا کوڕی نەبوایە
پیاوانێکی زرپ و کۆتیان هەڵدەبژارد
تا لە ژنانی کەشکیان جووتکەن و سکیان پڕبە
بەڵام لەو هەموو منداڵە، دانیەکیان لەهەڵدەبژارد

دایکان، باوکان، هەموو منداڵەکانی دی، گشت دەکوژران
بۆلام (ئوکیا)ی خانمی کۆشک
لە هەلومەرجێکی واهیدا، کچێکی بوو وتوانیشی کە رزگاری بێ
وەک هاولاتییەک، خۆیی و کچەکەی، دوور لە چاوەکانی کۆشک
سادە ژیا.
ماوەی نەوان دەسڵاتی بنەماڵەی (کەریە) و(ئی) دا
بەخت و ناوچاومان وای دەنا
یەک لە هەزار
یەک لە سەد ملیۆنەکدا

باپیرە

(چووی هەنگ کوانگ)ی باوکی دایکم
هیند درێژ بوو، شێپقە گەورە و درێژکەی دەگەییە بنمیچی ماڵ و
دەیدا لە هەلانەی چڵەکەکان
ئەو هەمیشە پەدەکەنی
ئەگەر نەنکم شتێکی بدایێ بە کەس تا کو بیخوا
باپیرە بوو لە هەمووان زیاتر پێی دڵشاد بێ
ئەگەر نەنکم، ڕەقتر لێگەڕیا بدوایێ
ئەو بە خۆی هەر پەدەکەنی و گوێی نە دەدا تووڕەبوونی
بیرم دێ کاتێ منداڵ بووم
باپیرەم وتی: گوێم لێگرە!
ئەگەر باخچەکە خاوەن کەی، باخچەش بۆتە پەدەکەنێ
ئەو پێکەنێ
پەرژینی دەوری باخچەکەیش پەدەکەنێ
تەنانەت تیشکی خۆری درەوشاوەی سەر پەرژینیش
ئەویش دێت و پەدەکەنێ

(بون ری) نابینا

کچەکەی (مون چونگ ئان)ی خەلکی (چایتەنگ جی)
لە تەمەنی دوو ساڵیدا، چاوەکانی خۆی لە دەستدا
تەمەنیشی بیست و شەش بوو، هەشتا کەس نەدەچووە داوای
ئەو قالدرمەکانی گسک دەدا، نەک هەر جارێک لە ڕۆژێکدا
یان دەبوو ئاگای لە ماڵ بێ
کاتێک دایک و باوک هەردووکیان لەمەزراکێ لەسەر کارن
ئەو دەبوو ئاگای لە ماڵ بێ
کاتێک ماڵ هیچی تیا نییە ئاگات لێی بێ
منداڵی هار دەنێ ژوور و قرژاڵەکیان بەدەستەوە

دەپرسن: چەرکی دەخی، دەمکەرەو!
قرژاڵ دەخانە نا ودەمی ولەو هەدەن
پیاوانی بەتەمەن دەن و بەدزەو دەست دەبەن
بە (بون ری) کوەر و بە چپە دەەن: چەندە جوانی!
دەست دەخانە سەر مەمکانی و ژەر کراسکەی
(بون ری) دەیەو رایانگرە، سەیرە ئەو هیچ ناقیژنە
بە بەدەنگی زەجری ئەم هەموو و شتی دی دەکیشەت و
وەختەک ئا ئەم بەرازانە، هەشیان دیتەو بەر خەیان و ماڵ جەدەن
وەختەک ئەو تەنها خەیەتی، لە پرمەی گریانی دەدا
ئاخر ئەو چاوانەیشی کە نابینن، فرمەسکی خەیانیان هەیە
ئەو هەر دەگری
جاجاەکەیەک بە کەتایی داوەکەیدا
بە جوولە خەیهەواسیوە

قەبری منداڵکەی (گالموە)

عومری قەت نەگەیەە ساەک
منداەکی بە ناو

لە دایک بوو، چەند هەناسەیەکی هەلمژی
دوای ئەوە مرد
پەش ئەوەی فریا بکەون لە نفووسدا قەیدی بکەن

دایک فرمەسکی پە نەبوو
گلەیی لە بەختی خەی نەکرد
دەزانی؟
ئەو رەژگارە برسەتی بوو
سەگەک هات و بە دەوری قەبری منداەدا لمەزی لە زەوی دەخشاند
بە چنگ گەرەکەی هەکەند و
چی لە گەردا مابوو خواردی و هار بوو

سەگی هار بوو دوو کەسی گەست

ئەم منداەە
کە هیشتا ناویشی نەبوو
هاتە دنیا و
توانیشی سەگەک هار بکات
دەەن پیاوەکی ناوچەی (میجیی) بوو
توانی سەگەکە دەستگیرکا

(شیم)ی نابینا

لە کۆلانەکی پشتەوەی شاری (سەنگ بانگ)
پیاوەکی نابینا دەژیا
بە (شیم)ە کویر بانگیاندەکرد
لە راستیدا ناوی باپیرەیشی (کیم) بوو
بەڵام خەڵکی بە هەی چیرۆکەکی مەشهوورەوە،
بە (شیم)ە کوڕ بانگیاندەکرد
بە کەمکی گەچانەکەی، هەموو ئەوارانەک دەچووە
ویستگای شەمەندەفەر و بە تەنیا لەوە دەوەستا
گەچان لە دەستی راستیدا
کەمکی دی دەیگەاستەوە بە دەستی چەپ
ساڵەک دەبە، کچە چواردە ساڵانەکەی، لەگەڵ ژنەکی دراوسێ
خەریکی فرەشتنی ڕەبیانی لە قووتووکراودان
بەوەی ڕەبیان لە (چانگ هانگ) زەرەرزانترە،
لەوە دەیکرن
سەبەتە بەسەر سەرەوە، ، لەو ناوچانەدا دەیفرەشن
بەرلەوەی تاریکی دابە، دەگەیتەوە بە (چانگ هانگ)
جارەکی دی، سەبەتەپەدەکاتەوە و
سواری دوا قیتار دەبەت و بەرەوە ماڵ دەگەرێتەوە
کاتیك قیتار لە ویستگاکە رادەوەستێ
یەکەک لەو موسافیرانەی دادەبەزێ، کیژەلەکەی (شیم)ە کوڕە
ئەو بانگ دەکا: باوە، باوە
دەنگی دەنگ بەردەسوزەکەی (یادەی) یە *
تاریکی ناو چاوەکانی (شیم)ی کوڕیش،
لەبەر شەپەلی ڕووناکی دەنگی کچدا بەچەکدا دێ.

بەردی یادەی. بەردەکی گرانبەهایە لە چەشنی دەسکەک کە بەردەکی سەوزی لووس بەسەرکیەوەیەتی بە مەساژی دەموچاو بەکاردەهێنرێ.

باوک و دایکانی چالاک لە پەروەردەی منداڵکانیاندا … وەرگێڕان و ئامادەکردنی: مەحمود حەمە چاوش

دامەزراوەی پێستالۆتسی (Pestalozzi Stiftung) بە یارمەتی لاوان و منداڵان و کەمئەندامان لە هەرێمی نیدەرزاکسن ی ئەڵمانیا کەرسکی هاهنانی پەروەردەیی ئامادە کردبوو، کە تێیدا دایکان و باوکان مشقیان لەسەر پەروەردەیەکی هاستقینە و سەلمێندراو پێ دەکرا. خاڵکانی ئەو بەرنامەیە بە هاهنانپێکردنی دایکان و باوکان لەسەر ئەو جۆرە پەروەردەیە کە پسپۆڕانی تایبەتی لەو کەرسەدا ئەنجامی دەدەن، بریتین لە:

۱. ئەرکی دایک و باوکان وەک مشقکەرێک
۲. چۆن دایک و باوکان دەوری مشقکەرێک دەبینن
۳. پلان و هەڵسوڕانی سیستەمی خەزان و بەڕێوەبردنی، ستراتێجی بە پلانی ئەرکەکانی هەژانەی خەزان
۴. تواناکانی منداڵان و پشتیوانی کردنیان لە ئەرکەکانی ناو ماڵدا. ئایا منداڵەکەم ئەتوانێت چ کارێک بە باشی بە ئەنجام بگەیەنێت؟
۵. دروستکردنی هەمای پێوەندییەکان لە هەگای چاوەڕ، واتە پێوەندی بە شێوازی نیگاکردن،. گوێگرتن و لێکتر دواندن
۶. باو و نەریتە کەمەایەتییەکان، چۆن پێویستن و چۆن پێویستمان پێیانە؟
۷. سنووردانان لە نێوان جیاکردن و سزادانی منداڵدا، چۆن مامەڵەگەڵ لادان لە یاساو و بەندەکانی خەزاندا ئەکەین
۸. ماندووبوون و کەنتەڵی سترەس "فشار" و بەلاوەنانی ئەو ماندووبوونە
۹. ئەرکەکانی قوتابخانە دەبێتە هەکاری پلەی یەکەمی ماندووبوونی ناو خەزان
۱۰. دایک و باوکان دەبە چی بکەن، ئەگەر …
۱۱. هەندێک سەرچاوە لەسەر ئەم بابەتانە

پێشکی

"ئەو کەسانە کە پێیان وایە پەروەردەیەکی بە هەڵەو بە گیروگرفت بوونی هەیە، لە خەیاڵێکی قوڵدا دەژین".
ئامانجی سەرەکی ئەم بابەتە ڕوونکردنەوەی سیستەمێکی پەروەردەییە، کە تێیدا دایک و باوک لە قۆناغی جیاوازی ژیانی خێزانیدا توشی ئەرک و ماندووبوونێکی کەمتر لەگەڵ منداڵەکانیاندا دەبن. هەبەتە دەکرێت ئەم سیستەمە پەروەردەییە لە ڕێگەی گفتوگۆ و گۆڕینەوەی بیر و ڕاکانەوە ڕوونتر بکرێنەوە، کە چۆن دایک و باوک لە ڕێگەی پەروەردەیەکی ڕاستەقینەوە هێز و توانای خۆیان و منداڵەکانیشیان پتەو بکەن و ڕێگەکانی لێکترتگەیشتن ئاسانتر بکەن.

ئامانجەکانی ئەم جۆرە پەروەردەیە بەم شێوەیە ڕوونداکرێنەوە:

- بەهێزکردنی ڕێگەکانی لێکترتگەیشتن لە نێوان دایک و باوک و منداڵەکانیاندا
- توانای پەروەردەیی دایک و باوک زیاد بکرێت و پشتگیریی لێبکرێت.
- جۆری بەلاوەنان و چارەسەرکردنی گیروگرفتەکان لە نێوان ئەم دوو نێوەیدا
- کەمکردنەوەی ستڕەس، واتە ماندووبوون و هیلاکیی دایک و باوک لەگەڵ منداڵەکانیاندا

چۆن دایک و باوک دەتوانن بە پەروەردەیەکی ڕاستەقینە و مێتەدی تایبەتی منداڵەکانیان زانستیانە پەروەردە بکەن و بەهێزەوە ئەرکی ڕۆژانەیان ئاسانتر بکەن.

چۆن دایک و باوک ڕێگەی خەیان وەک مەشقکردنێک لە پەروەردەی منداڵەکانیاندا دەبینن؟

دەبێت سەرەتا ئەوە بڵێین، کە هیچ پەروەردەیەک بەبێ ئەرک و زەحمەتکێشان نایەتە ئەنجام و باوەڕکردن بەوە کە گەورەکردنی منداڵان کارێکی ئاسانە، تەنیا خۆن و خەیاڵێکی گەورەیە. لەڕەدا مەبەستمان لە پەروەردەی توندوتیژی، ئەتەڕەتی، نەرمونیان و دژە ئەتەڕەتییە. دایک و باوک زۆر جار دەکەونە ژێر فشاری دەروونییەوە، ئەویش بەهۆی کاریگەری میدیاکان لەسەر بیروڕایان. ئەمە وا دەکات، کە ئەوان بەهۆی گەورەدا بچن و خاوەنی بیروڕاکانی خۆیان نەبن. هەکارەکەشی ئەوەیە، کە ئەم دایک و باوکانە لەو بڕوایەدان، بە پاکتیزەکردن و گەیاندنی زانیاریی میدیاکان بە منداڵەکانیان کارێکی باش لەگەڵ منداڵەکانیاندا بۆئەنجام دەگەیەنن و ڕێگای

ەستەقینەیان پێشان دەدەن. هەندێک جار ئەوان دەکەونە هەڵەی گەورەتر و لەژێر ئەم کاریگەرییەدا خۆیان بە هاوەڵی منداڵەکانیان لەقەڵەم دەدەن. ئەم جۆرە بیرکردنەوەیە مەتەدەکی پەروەردەیی هەیە، چونکە دایک و باوک ناتوانن ببنە هاوەڵی منداڵەکانیان، بەڵکو دەتوانن هەوە بدەن ببنە ڕێنیشاندەر و نموونەیی بۆیان. ئاخر ئەمە نە لە تەمەنی منداڵەکانماندان و نە دەتوانین وەک هاوەڵێک لەگەڵ منداڵەکانماندا ڕەفتار بنوێنین و مامەڵە بکەین، چونکە بەم جۆرە ڕەفتارە سەریان لە دڵشەوێنین و ڕێگەی ئەستەقینەی خۆیان لە ژیانیاندا سەختتر دەکەین، کە دڵشەت زۆر جار توشی هەڵەی گەورە لە کەمەڵگەدا ببن.

کەواتە دایک و باوک دەبێت هەمیشە نموونە و ڕێگانیشاندەربن. بە پێچەوانەی ئەم هاوکێشەیە ئەوان ڕۆژی خۆیان وەک پەروەردکار بزر دەکەن و منداڵەکانیشیان ڕێگەی ئەستەقینەی خۆیان لەدەستدەدەن. بە نموونە هەندێک دایک و باوک لە لایەن منداڵەکانیانەوە بە ناوی خۆیانەوە بانگ دەکرێن، ئەمە کارێکی ئاست نییە. منداڵ دەبێت هەست بەوە بکات، کە لە خەزانەکەیدا دایک و باوک خاوەنی بڕیاردانن، نەک منداڵ، ئەگەر نا، ئەوسا ئەو منداڵە سەری لە دڵشەوێت. بەگومان ئەم تێوانینە دژی ئەو بیروڕایە ناوستێتەوە، کە منداڵ حەز و ئارەزووکانی خۆی دەرنەبڕێت، بەڵکو گرنگ ئەوەیە، کە دایک و باوک ڕۆڵی خۆیان وەکو مەشقکارێکی (Coach) دووگیانی (تەپڵن) ببینن.

مەشقکاری تەپڵنە دەبێت بە مەشق یاریزانەکانی ئابهێنێت و ڕێگەکانی یاریزانییان پێشان بدات، هەروەها بۆیان ڕوونبکاتەوە، کە چۆن ئەوان لە مەیدانی تەپڵنەدا سەرکەوتوو بن. کەواتە دایک و باوک دەبێت چۆن لە بواری پسپۆری (پرۆفیشیناڵیتی) و چۆن لە بواری سەزداری (عاتیفی)دا ڕێنیشاندەر و یارمەتیدەر بن، ئاخر ئەوان دەبێت پلانی خەزانی دابنێن و کاروباری پەروەردەی منداڵەکانیان لەئەستۆ بگرن، هەروەها بەرپرسیارێتی خەزان وەک ئەرکێکی سەرشانیان ببینن. ئەمە وادەکات، کە پەیوەندییەکی تۆندوتۆڵ لە نێوان دایک و باوک و منداڵەکانیاندا دروست ببێت.

پەیوەندییەکە لەسەر بناغەی ئەم چوار خاڵە پتەوتر و بەهێزتر دەبێت:

- هەموو ئەندامێکی خەزان دەبێت بە ڕێزەوە مامەڵەی لەگەڵدا بکرێت، ڕێزی یەکتریگرتن پەیوەندییەکان بەهێز دەکات،
- کاتی خۆش لەگەڵ منداڵدا ببڕێتە سەر، بەتایبەتی لە کاتی پشودا کاتی خۆش بردنەسەر لای منداڵ بڕوابەیەکتریکردن بەهێز

دەکات،

- ئەمش توانای بەوابەخبوون لە منداڵدا بەهێز دەکات، هاندانی منداڵ بۆ زیاتر بەوابەخبوون لە تەمەنی منداڵیەوە دەست پێ دەکات
- هەموو منداڵێک کە هەست بە خۆشویستی لایەن دایک و باوکیەوە دەکات، ئارامی دەروونی و جۆرێک لە پشتیوانی دەچێژێت.

خۆشویستی دایبەت بە شێوەیەکی ئاستەوخۆ پەیوەندی منداڵ بدرێت.

پێنج ستراتیژی زێر گرنگ لە پەروەردەدا:

1- پەیوەندی تۆندوتۆڵ لەگەڵ منداڵدا دروست بکرێت، بەڵام ئەو پەیوەندییە لە یەک ئاستدا ناوەستێت، واتە هاوسەنگ نیە. دایک و باوک هەڵگری بەرپرسیارین و منداڵانیش دایبەت هەست بە ماف و ئەرکەکانی ناو خێزان بکەن.
2- کات پێکەوە بەسەربردن، بە تایبەتی لەگەڵ منداڵی بچووکدا.
3- لەگەڵ منداڵ بە شێوەیەکی ئاستەوخۆ و بە "پێچوپەنا" گفتوگۆ بکرێت، "درێ باش نییە لەگەڵ منداڵ". منداڵ پێویستی بە سیستەمێکی پەروەردەیی ئەوتۆ هەیە، کە بە پلان بەڕێوە ببرێت و ڕێگەی پێشان بدات.
4- ئەرکەکانی منداڵ لەناو خێزاندا بەڕووونی دیاری بکرێن، کە چۆن بتوانن ئەرکەکانی ڕۆژانەی خێزان ئەنجام بدەن. نابێت ئەوەشمان لەیاد بچێت، کە دەستخۆشی و ستایشکردن تواناکانی منداڵ بەهێز دەکەن.
5- بە شێوەیەکی کەنکرێتی لەگەڵ منداڵدا هەڵسوکەوت بکرێت. ئەگەر ئەم بەڕێنکمان پێیان دا، دایبەت بەجێی بهێنین و لێی پێشیمان نەبینەوە.

دایک و باوکیش مافی ئەویان هەیە کاتێکی دیاریکراو بۆ ئارەزووکانیان تەرخان بکەن. دایک و باوک پێویستیان بە پشوی خەیان و کاتی خۆشی خۆیان هەیە و نابێت هەموو ژیانیان بۆ منداڵەکانیان تەرخان بکەن.

پلان و ڕێکخستنی سیستەمی خێزان و بەڕێوەبردنی
دابەشکردنی ئەرک و ڕێکخستنی کاتەکانی ناو خێزان

"بۆ ... دەی ... تەزەک خەراکە، دەی ... خەراکە، کاتمان بەدەستەوە نەماوە". ئەم ڕستەیە ڕۆژانە لە لایەن چەندین دایک و باوکەوە دەبیسترێت، نزیکەی هەموو کەسێک ئەم ڕستەیەی بەرگوێ کەوتووە. لە ڕاستیدا کارەکانی ڕۆژانەی خێزان بە شێوەیەکی زێر خەرا بۆئەنجام

دڵگەیەنرێن و ماوەی بیرکردنەوەش بۆیان کەم. ئەمەش دەبێتە هۆی ئەوەی، کە پەستانێکی زۆر بخرێنە سەر منداڵەکانمان. ئەم پەستانەش دروستکراوی دەستی گەورەکانە، چ لە ژیانی ڕۆژانەیاندا و چ لەکاتی ئیشکردنیاندا. ئەم دیاردەیەش لە زۆر خۆزاندا دووبارە دەبێتەوە. کار و سەقاڵی خۆزانەکان هێندە زۆرن، کە تەنانەت 24 کاتژمێرەکەی ڕۆژ بەشیان ناکات. سەرڕای ئەوە زۆربەی خۆزانەکان لە نەوان کاری بەدەستهێنانی خەرجی ڕۆژانە و خۆزانەکانیاندا دەکەونە ژێر پەستانێکی دەروونی ئاڵۆز و گرژیی ئەوتۆوە، کە تەنانەت کاتەکانی حەوانەوە و خۆشبردنەسەری خۆزانیش دەبنە ستڕەس.
بەیەک لەم بارودۆخەدا دابەشکردن و ڕێکخستنی کارەکانی ڕۆژانەی خۆزان دەبنە ئەرکێکی گرنگ و وامان لێدەکات، بیر لە پلان و سیستەمێکی تر بۆ خۆزانەکەمان بکەینەوە. مەبەستیش لێرەدا ئەوەیە، کە خۆزان کاتی زۆرتر بۆ بۆ ئەنجامگەیاندنی کارە گرنگەکانی خۆزان تەرخان بکات و بۆ شێوەیەکی هوشیارانەتر پلانی بۆ دابنێت. بەڵام ئەم واژەیە کەمێک سەرسامیمان لا پەیدا دەکات، چونکە کات شتێکی دەزراوە و دەستکردی مرۆڤ خۆیەتی و ناتوانێت کاتەکان بە ویستی خۆی ڕێکبخات و دابەش بکات، بەڵکو مرۆڤ کاتی وەک پەوەرێک دروستکردووە بۆ ئەوەی کارەکانی پێ ڕێکبخات و جێبەجێیان بکات. بە واتایەکی تر ئێمە خەمان کاتەکانمان دروستکردووە، نەک کاتەکان ئێمە. لەم بارودۆخەدا خۆزان ئەبێت چاودێری ئەوە بکات و بیر لەوە بکاتەوە، کە ئەم دیاردەیە لە لایەن خودی مرۆڤەوە بۆئەنجام گەیەندراوە و بە کاتژمێری ناوەوەی خۆیان دەیپێون.

چۆن منداڵ دەتوانێت لە کاتەکانی ڕۆژانەی خۆی بەوانێت و هەستیان پێبکات

بۆ منداڵ زۆر سەختە، سیستەمی کاری ڕۆژانەی بۆ پەوەری دابەشکردنی کاتەکانی هەڵسەنگاندنێت و مامەڵەیان لەگەڵدا بکات. هەی ئێمە لەوەدایە، کە لە تەمەنی منداڵیدا هەست بە دابەشکردنی کاتەکان ناکەین و بۆ سەربردنیان بەلامانەوە گرنگ نییە.

- تا منداڵ نەگاتە قۆناغی چوونە قوتابخانە، هەست بەوە ناکات کە ڕووداوەکان بە شێوەیەکی سەربەخۆ لە ئەوان ڕوودەدەن. بۆ نموونە پاسی قوتابخانە چاوەڕوانی منداڵان ناکات، ئەگەر هاتوو ئەوان لەکاتی خۆیاندا نەگەنە وێستگەی پاسەکە. واتە جارێ لەم تەمەنەدا ئاگایی منداڵ بە دابەشکردنی کاتەکان کامڵ نەبووە، کە ئیتر لەوە بائاگا بێت ئەو پەیوەستە لەکاتی گونجاودا لە جێگەی گونجاودا بووەستێت و چاوەڕێ بکات .

- بە شێوەیەکی زانستی سەلمێندراوە، کە منداڵ لە سەرو تەمەنی 10 ساڵییەوە دەتوانێت پەوانەی خەرایی هەستەکانت، بۆیە دەبێت زۆر بەوریایییەوە منداڵەکانمان ئاگاداری سیستەمی هاتووچۆی خۆیان بکەین و هەوڵی ئەوەش بکەین، کە توشی هەڵە نەبن.

پلانی هێزانە وەکو ئاسانکارییەک و یارمەتیدەرێکی خێزان

ئەگەر دایک و باوک نەوەکانیان، واتە لاوان و منداڵان، لە هەڵکەستنی کات و پلانی هێزانەی خێزاندا هەڵچاو بکەن و جێختیان لە بکەن، ئەوە دەبێت بە یارمەتیدانێکی باش بۆ خێزانەکە. ڕاستە کە پلان و سیستەمی بەڕێوەبردنی کارەکان هەموو پێداویستییەکانی خێزان بۆئەنجام ناگەیەنن، بەڵام ئاسانکارییان تێدا دەکەن. بۆ نموونە:

-1 ئاسانکاری لە کاری هێزانە و دووبارەبووەکانی خێزاندا، بۆتایبەتی پاککردنەوە، شوشتن و پاککردنەوەی ناو ماڵ، کەینی بژێوی ژیان، ئامادەکردنی خواردن و ئەو کارانە کە هێزانە لە خێزاندا بۆئەنجام دەگەیەنرێت.

-2 ئەو کارە جیاوازانە، کە لە خێزاندا بۆئەنجام دەگەیەنرێن، بۆیەکەوە بیانبەستینەوە، واتە بەپێی توانای ئەندامەکانی خێزان کارەکان دابەش بکەین. لەبەرا گرنگە، کە کارەکان بەگوێرەی تەمەنی ئەندامانی خێزانەکە دابەش بکەین.

-3 کاتی پشودانی خێزان و بەسەربردنی کاتە خۆشەکان هەڵبژێرین، وەک سەیران و چوونەدەرەوە لەگەڵ هاوڕێکاندا، ئاهەنگەکانی وەک جەژنی لەدایکبوون و زەماوەند و زۆر ئاهەنگی تریش.

کاری هێزانە:
بۆ منداڵی بچوك (کەم تەمەن)

- لەخۆهەڵسان
- خواردنی بۆیانیان، کە زۆر دایک و باوک کەمتەرخەمن لە دانی خواردنی بۆیانیان بە منداڵەکانیان، ئەمەش بۆیان دەبێتە هۆی گیروگفتی زۆر لە فڕۆگە و قوتابخانەدا
- قوتابخانە
- خواردنی نیوەڕۆ و جێبەجێکردنی ئەرکەکانی قوتابخانە، پاشان کاتی پشوو و حەوانەوە.
- یاریکردن و کاتی پشوو

- خواردنی ئێوارە
- بردنی منداڵ بۆ جێگای خەوتن

هەموو خێزانێک بۆ ئەوەی تووشی ناڕەحەتی و ستڕێس نەبێت، پێویستی بە پلانێکی وردژانە هەیە، بۆ ئەم مەبەستەش هەندێک ئامێر و سیستەمی تایبەتی هەن، کە یارمەتی خێزان دەدەن بۆ ئەوەی نەکەونە ئەو بارە ناڕەحەتییەوە، وەک:

- ڕێزمەر بۆ ئاسانکاری پلانی ڕۆژانە
- خشتەیەک بۆ تۆمارکردنی تێبینیەکانی ڕۆژانە "Pin board"
- دابەشکردنی کارەکانی ڕۆژانە بەسەر ئەندامانی خێزاندا
- ئێوارەی پێشتر پلانی کارەکانی ڕۆژی داهاتوو دادەنرێت

ئایا لە چەند ساڵییەوە منداڵ دەتوانێت ئەرک و کاروبارەکانی ناو ماڵ و خێزان بگرێتە ئەستۆ؟

1 منداڵی باخچەی ساوایان و کەم تەمەن

- خاڵیکردنەوەی سەتڵی کاغەزی کەن
- یاریپێکانی خۆی لە پاش بەکارهێنانیان لە ژوورەکانیاندا کۆبکاتەوە
- یارمەتی بە کۆکردنەوەی هەندێک شتی وردی ناو ماڵ

٢ منداڵی قوتابخانەی سەرەتایی

- شتن و پاککردنەوەی قاپ و ئامێرەکانی خواردن
- ژوورەکەی خۆی کۆبکاتەوە
- جێگای خەوتنی ڕێکبخات
- یارمەتی کۆکردنەوەی قاپەکان لە دوای نانخواردن بدات
- بە گسکی کارەبا تەپ و تەزی ناو ماڵ لابەرێت
- یارمەتی کۆکردنەوەی حاجەتەکان لە چێشتخانە بدات

٣ لاوان و گەنجان

- خواردنی سوک و ئاسان ئامادە بکەن، یان دروستکردن و ئامادەکردنی کێک
- کەل و پەلی خواردەمەنی بکڕن
- پێشاکی خۆیان بشۆن و ئوتوی بکەن
- کۆکردنەوەی کەل و پەلی چێشتخانە

ئەمە دەبێت بە منداڵەکانمان ڕوونبکەینەوە، کە بۆچی یارمەتیدانی دایک و باوک لە کارەکانی ڕۆژانەی خێزاندا

کارەکی گرنگ و پەداویستیەکی بەنرخ.

یارمەتی و کارکردن دەبێت لەگەڵ تەمەنی منداڵ و لاواندا بگونجێن و ئەمەش بیریان بخەنەوە، کە کارکانیان ئەنجام بدەن. نابێت ستایش و دەستخۆشیمان لێ بیربچێت. بەم پێژەیە دەگوترێت "بوون بە مرۆڤێکی کۆمەڵایەتی" یان "بەکۆمەڵایەتیبوونی مرۆڤ"

پەداویستیە سەرەتایی و بنەڕەتییەکانی منداڵان و لاوان

بۆ ئەوەی منداڵەکانمان بە شێوەیەکی باش و بە سیستەمێکی پەروەردەیی ڕاست پەبگەیەنین، دەبێت ئەمەی دایک و باوک هەندێک پەداویستی سەرەتایی بۆ منداڵەکانمان دابین بکەین. لەپاڵ خۆشەویستی و پاراستن و ڕاگرتنی باری تەندروستییاندا، دەبێت دایک و باوک لەم بوارەدا ڕەچاوی ئەم خاڵانەی تریش بکەن:

- هەست بە خۆشەویستیکردن و پاراستنیان لە ئاگاری مەترسییەکانی دەوروبەریان
- دان بە کارە چاکەکانیاندا بنێن و ستایشیان بکەین
- یارییان بۆ ئامادە بکەن و ئەزموونی یاریان لەگەڵدا بکەن
- بەوابەخەکردن و هەستی بەرپرسیاری بخەنە سەر شانی خۆیان (Verantwortung übernehmen)
- بواری ئەوەیان بدەنێ، خۆیان سەربەخۆ کار بکەن و چالاکییەکانی خۆیان بۆئەنجام بگەیەنن
- پەیوەندیە کۆمەڵایەتییەکان بە منداڵان تۆندوتۆڵ بکەن و ئاسانکاریان لەم بوارەدا بۆ بکەن.
- کاتی تایبەتی بە سەرقاڵی و کاتبردنسەر هەبژێرن تاکو ئەوان چالاکی خۆیانی تێدا بکەن

سنوور لە نەوان جێختکردن و سزادانی منداڵدا

جێختکردن لەسەر بەیارەکانت، بەڵام چۆن؟

منداڵ پێویستی بە هەگبەپیشاندان و ئامۆژگاری هەیە، بەیە ئەرکی دایک و باوک، کە بەرپرسیاری بەرامبەر بەم شێوازە لە پەروەردەی منداڵەکانیان لەئەستۆ بگرن. بە نموونە کاتێک منداڵێک داوای شتێک دەکات، چۆن هەڵوێستە بەرامبەر ئەم پەداویستییە دەکەین؟ بە نموونە منداڵەکە پرسیار لە تۆ دەکات و دەڵێت: "من دەمەوێت ئەمە بچم سەردانی هاوڕێکەم بکەم و تاکو کاتژمێری هەشتی ئێوارە لەوێ دەمێنمەوە"

ئایا دەبێت هەوەستی دایک و باوک لەم بارەیەوە چی بێت ئەگەر ئەم پێشنیارەیان پێ باش نەبێت؟

جۆری یەکەم سزادانی منداڵەکەت

"تۆ ناتوانیت یان بڕت نییە سڕدانی هاوڕێکەت بکەیت". ئەمەش مانای ئەوە دەگەیەنێت، کە ئەمە هیچ ئاڵتەرناتیفێک بە منداڵەکەمان ناخەسێنین و مەودای گفتوگۆ و دیالۆگ پشتگوێ دەخەین.

ئەگەر و پێشنیار

- بە داوای لێبوردنەوە خەمان میوانمان دێت و پێویستمان بە تەیە
- لەبەر ئەوەی خەمان دەچینە دەرەوەی شار

یان: دەتوانیت بڵێیت، بەڵام تکایە کاتژمێری چوار لە ماڵەوە ئامادە بە، لەبەر ئەوەی زستانە و دنیا ساردە.

بەم شێوەیە دەتوانین منداڵان و لاوان لەسەر سیستەمێکی پەروەردەیی ڕاست و تەندروست ڕابهێنین و ئامادەیان بکەین، کە سەربەخۆیی و بەیاردانی ئەوانیشی تێدایە و یارمەتییان دەدات، زیاتر باوەڕ بە خۆیان بکەن.

لێکاتی گفتوگۆشدا باش دەبێت ڕەچاوی ئەم خاڵانە بکرێت:

1- بەهەواشی لەگەڵ منداڵدا گفتوگۆ بکرێت
2- گوێ لە بیروڕاکانی ئەوانیش بگیرێت، چونکە گفتوگۆ نیوەی تێگەیشتنە لە لایەن هەردوو لاوە.
3- پێش ئەوەی دایک و باوک بڕیار بدەن و جێخت لە بڕیارەکەیان بکەن، باش دەبێت لەسەرخۆ بیر لە کۆشکە بکەنەوە، ئەوجا بڕیار بدەن، چونکە پێشیمانبوونەوە منداڵەکانیان دەخاتە گومانەوە و ڕێگە ڕاستەکانیان لە دڵشەوێنێت. بەم شێوەیش منداڵەکان ڕێنمایی پەروەردەی ڕاستەقینە گوم دەکەن.

"منداڵ پێویستی بە سنوورپێشاندان هەیە، بەڵام بە شێوەیەکی دادپەروەرانە"
هەندێک دایک و باوک سنوورەکی تایبەتی بە نەوەکانیان (چ منداڵ و چ لاو) دیاری ناکەن و پێیانوای ئەم جۆرە پەروەردەیە ناکەن، بەڵکو نەوەکانیان گەورە ئەبن، ڕێزی کەسانی تر ناگرن و سەرکەش و لاسار دەردەچن. ئەم جۆرە لە پەروەردەی منداڵ بە تەواوینەکی

پەروەردەیی ڕاست نییە و ڕێنمای منداڵەکانمان گوم دەکەن.

ئۆگەر منداڵ لە وشەی "مەکە و نێ" تێنەگات، ئەوسا لە وشەی "ئەرێ و بکە" تێناگات.

لەم ڕووشەدا دایک و باوک دەبنە کێڵەی منداڵەکانیان. نابێت ئەوش لە یاد بکەین، کە دایک و باوکیش دەبێت بە شەوێکی نەرم و نیان و پڕ بەرپرسیارێتی لەگەڵ منداڵەکانیاندا هەڵسوکەوت بکەن، چونکە شەوازی ڕەق کارەکتەری منداڵەکە بریندار ئەکات و فەری ترس و بەباوەڕیی دەکات.

دایک و باوک دەتوانن چی بکەن، ئۆگەر:

لە پەروەردەی منداڵەکانیاندا کەمتر سەرکەوتن بەدەست بهێنن؟ لە خوارەوە چەند ڕێگایەکی پەروەردەیی یان سیستەمی پەروەردەیی پێشان دەدەین، کە ئاسانکاری بە دایک و باوک لە پەروەردەی منداڵەکانیاندا دەکەن:

1- کاری پێکەوەیی یان هەڕەوازی لە نێوان ئەو کەسانەی کە لە منداڵەکانەوە نزیکن و بەرپرسیارن لە پەروەردەکردنیان، بە نموونە دایک و باوک، مامۆستایان، پەروەردەکاران، باپیر و داپیرە و کەسانی تری خێزان. ئەم کەسانە دەبێت پێکەڵا کار بکەن بە ئەوەی بیروڕاکانیان لەبارەی پەروەردەی منداڵەکان بگۆڕنەوە و زیاتر بە هەڕەوازی کار لەم بوارەدا بکەن.

2- ئۆگەر دایک و باوک پێویستیان بە دووبەریان هەبوو، با شەرم نەکەن و یارمەتی لەو کەسانە وەربگرن کە جێگەی متمانەیانن، بەتایبەتی لە بواری پەروەردەدا. لەڕەدا گۆڕینەوەی بیروڕاکان زۆر پێویستە و کاریگەریی پۆزەتیف لەسەر منداڵەکان دەنوێنێت.

3- دایک و باوک پێویستیان بە کاتی تایبەتی خۆیان هەیە، کە دوور لە منداڵەکانیان بەسەری بەرن و تەیدا بحەوێنەوە، وەکو چوونە دەرەوە پێکەوە، ئەوە بە مەرجێک منداڵەکان لەژێر چاودێری کەسێکی جێ متمانەدا جێبهێڵن. لەڕەدا گرنگ ئەوە نییە کە ئەمە چەند کات لەگەڵ منداڵەکانماندا بەسەر دەبەین، بەڵکو ئەوە گرنگە، ئەمە چەند چڕوپڕ (Intensiv) و چەند بەخشی کات لەگەڵیاندا بەسەر دەبەین.

4- گیروگرفتی خێزان و بگژیەکداچوون لە بەردەمی منداڵدا باش نییە، با دایک و باوک بە تەنیا و لە کاتی تایبەتیدا باسی ئەو

گرفتانە بکەن

-5 وازهێنان لە شتی ئایدیا و کامیلەتی (پەرفەکسیۆنیزم)
دایک و باوکیش توشی هەڵەی پەروەردەیی دەبن و دەبێت بەو قۆناغەدا بڕۆن، چونکە کەس بێ کەم و کوڕی نییە.

-6 دایک و باوک هەوڵ بدەن پێوەندییەکی باش و توند لەگەڵ منداڵەکانیاندا دروست بکەن، ئەمەش کارێکی ئاسان نییە. ئەگەر گیروگرفتی خێزانی دروستبوو، دەبێت بڕیارێکی دیالۆگ (گفتوگۆ) و بەواهێنان بێ یەکتر چارەسەر بکرێت.

دایک و باوکان چی بکەن، ئەگەر گیروگرفتەکان لە دەستیان دەرچوون؟

لە هەموو خێزانێکدا، تەنانەت لە باشترین خێزانیشدا، گیروگرفت و گرژیی ڕوو دەدەن، بەڵام گرنگ ئەوەیە ئەمە چەن مامەڵەی لەگەڵ ئەم بارەدا بکەین. ئایا گیروگرفتەکان بە جۆرێکی ئاوتە تێشانە دەکەن، کە مەیدانەکە ببێتە جێگەی زۆرانبازی و کێبڕکێی ئەوە کە داخۆ "کێ بەهێزترە"، یان بیروڕا جیاوازەکان لە چوارچێوەی دیالۆگ و بە هەمنی مامەڵەیان لەگەڵدا بکرێت. لەڕدا گرنگ ئەوەیە بیروڕای بەرامبەرەکەمان، ئەگەر منداڵیش بێت، قبووڵبکەین و ڕێگەیان پێبدەین. بە ئەم مەبەستەش پێویستمان بە لێبووردن، دانبەخۆداگرتنی زۆر هەیە. لەڕشدا مەبەست ئەوەیە، کە لە کۆتایی ئەم بارە دژوارەدا هەموو لایەنەکان بەپێی توانا مافەکانی یەکتر بپارێزن و چارەسەرێکی ڕاست بێ ئەم قەیرانە بدۆزنەوە.

ئەم خاڵانەی خوارەوەش بۆ ئەم بوارە زۆر گرنگن و دەبێت ڕەچاویان بکەین:

- بۆباشی گوێ لێیکتر بگرین. لەڕدا مەبەست ئەوەیە، کە بزانین بەرامبەرەکەمان دەیەوێت چی بڵێت و بیروڕاکانی چین. (گوێگرتن نیوەی تێگەیشتنە)
- بارودۆخی کۆسپاتی خێت و بیروڕاکانت بۆباشی دەربڕە و دەستنیشانیان بکە.
- نابێت گەر شتێک لە ڕابردووەدا ڕووی دابێت، جارێکی تر باسی بکەینەوە و ببێتە مایەی دژواری. هەوڵکو دەڵێن: "گەڵەی کۆن هەڵمەدەرەوە". هەوڵ بدرێت لەسەر گیروگرفتی هەنووکەیی تەرکیزبکرێت.
- هەموو لایەنەکان بە شێوەیەکی کەسیی (خێیی / individuell) باسی گیروگرفت و بیروڕاکانیان بکەن، بۆیە ئەوەی بەهەڵە یان

بۆ ئاست بنرخ‌ندرێن.

- سەرزەنشتکردنی یەکتر باش نییە و بارودۆخەکە ئاڵۆزتر دەکات. ئابەت بەرامبەرکەت بریندار بکەیت، تەنیا لەبەر ئاوەی بیروڕایەکی تری هەیە. با لەبریی ئاوە چارەسەرکی باش بدۆزرێتەوە.
- بە شۆیەکی لەسەرخۆ و نەرم هەڵسوکەوت بکرێت
- هەموو لایەنەکان بەرپرسیاری بە ئاو کارە لێستە بگرن کە کردوویانە. دەبێت چۆن دایک و باوک و چۆن منداڵەکان تەنیا باس لە گیروگرفتەکان بکەن.
تەمەنی منداڵەکە لەم بارودۆخدا دەبێت بە شۆیەکی دیار ڕەچاو بکرێت. ئاگەر منداڵەکە سنووری خۆی زانی و ئاوە جۆرە بکات کە بۆیاری لەسەر دراوە، دەبێت دەستخۆشی لێبکرێت و پاداشتیش بدرێتەوە.

منداڵ و لاوان و بوارەکانی میدیا

لەم بۆشدا باس لەوە دەکەین، کە چۆن منداڵەکانمان لە کاریگەریە نێگەتیڤەکانی میدیای وەک تەلەڤیزیۆن، ئینتەرنێت، یاری کۆمپیوتەری و بوارەکانی تری میدیا بپارێزین.

نابێت تەلەڤیزیۆن و کۆمپیوتەر لە ژووری منداڵدا بەکاربهێنرێن، بە نموونە قوتابی سەرەتایی پێویستی بە تەلەڤیزیۆنی خۆی نییە و نابێت لە ژوورەکەیدا بەکار بهێنرێت، چونکە چەندین گیروگرفتی جیاواز بۆ منداڵان لەم تەمەنەدا دروست دەکات. هەروەها کۆمپیوتەریش. هۆی ئەمە لەوەدایە، کە هەنگە منداڵان و لاوان فیلمی نەگونجاو بۆ تەمەنی خۆیان ببینن، و تووشی باری دەروونی و کۆمەڵایەتی نەگەتیڤیان بکەن. هەروەها لاوانیش بەتایبەتی تووشی جۆرێک لە خووگرتن بە یاریەکانی کۆمپیوتەرەوە دەبن، کە ئەمەش دەبێتە هۆی چەندین جۆر گیروگرفتی کۆمەڵایەتی و دەروونی. پرسیارەکە لێرەدا ئەوەیە، بۆ چ هۆگایەکی تەندروست دەتوانین منداڵان و لاوانمان لەم گیروگرفتە بپارێزین؟ ئەمە دەتوانین ئەم هۆگانەی خوارەوە بگرینە بەر:

- کاتی تایبەتی بۆ سەیرکردنی تەلەڤیزیۆن و بەکارهێنانی کۆمپیوتەر بۆ منداڵەکانمان دیاری بکەین. بۆ نموونە منداڵی پۆلەکانی 3 و 4 ی سەرەتایی کەمتر لە کاتژمێرێک.
- منداڵانی پۆلەکانی سەرەتایی نابێت لە نیو کاتژمێر زیاتر یاری کۆمپیوتەر بکەن، چونکە ئاو یاریانە لە مەشکیاندا

دەمننەوە و زیانیان لە بواری خوێندن و قوتابخانەدا پەدەگەیەنن. ئەمە جگە لەوەی، کە بەکارهێنانی تەلەڤیزیۆن و کەمپیوتەر تەرکیزی لاوان و منداڵان لاواز دەکەن.

- دایک و باوک پلان بۆ سەیرکردنی بەرنامەکانی تەلەڤیزیۆن بۆ منداڵان دابنێن، تەنانەت ئەو فلیمانەی کە سەیر دەکرێن، پێشوەخت زانیارییان لەسەر وەربگیرێت
- تەماشای منداڵەکە بۆ بەکارهێنانی تەلەڤیزیۆن و یاری کەمپیوتەر فاکتەرێکی زۆر گرنگە و بۆیە پێویستە بەتایبەتی چاوەدێری بکرێت.

کاریگەرییەکانی یارییەکانی کەمپیوتەر لەسەر مێشکی منداڵان و لاوان

چ دایک و باوک و چ پسپۆڕەکانی بواری پەروەردە و چ زاناکانی ئەم بوارەش خۆیان بۆ کاریگەرییەکانی یاری کەمپیوتەر لەسەر مێشکی منداڵان و لاوان سەرقاڵ کردووە. زانایانی ئەم بوارە بۆ شرۆڤەکردنی چۆنیەتی کاریگەرییەکانی یاریی کەمپیوتەریان لەسەر مێشکی منداڵان و لاوان شیکاری کردووە، ئەو کاریگەرییانەش دەتوانرێت لەم چەند خاڵانەدا ڕوونبکرێنەوە:

1- بەرزبوونەوەی ئاستی شەڕانگێزی (Aggression)

2- بەرزبوونەوەی ئاستی ستڕەس (Stress) و هەستکردن بە هیلاکی و ماندوبوون

3- ڕاندنی هۆرمۆنی دۆپامین (Dopamin) کە مێشک بە ئەژدیەکی زۆر دەیەژنێتە ناو خوێنەوە. لە بارودۆخی ئاوەدا دکتەر دەرمانی وەک (Giludop) یان (Generikum) بە نەخۆش دەنووسێت، بە ئاوەی هۆرمۆنی کامەرانی و خۆشحاڵی، واتە (Adrenalin) بژێنێتە خوێنەوە.

[تێبینی وەرگێڕ "ئەم دیاردەیە ئێستا لە ووڵاتە ئەوروپییەکاندا بۆتە جێگای گیروگرفتی زۆر و چەندەها مرۆڤ لە ژێر ئەم بارە دەرونییەدا ئەناڵێنێت]

4- ئاوەژوو کارەکی نەگەتیڤ دەکاتە سەر فێربوونی منداڵ و لاوان لە بواری قوتابخانەدا. لێکاتی یاریی کەمپیوتەردا زۆرینەی خانەکانی مێشک بەم یارییەوە بەند دەبن و زۆرینەی خانەکانی یادەوەری (Gedächtnis) پێ دەکەنەوە.
[ئەم پرسەیە بۆتە زانیارییەکی دەروونیەکان زۆر ئاڵۆز و ووردەکاری لەم بابەتەدا جێگای نابێتەوە]

بەجێهێنانی ئەرکەکانی قوتابخانە لە ماڵەوە (هەکاری سەرکی و یەکەمی فشار لەسەر دایک و باوک)

منداڵان و لاوان زۆر گرنگی بە ئەرکەکانی قوتابخانە لە ماڵەوە نادەن و دایک و باوکیش بۆ هەیەوە توشی باری دەروونیی ناهەموار و سترێس دەبن. هەموو و دایک و باوکێک تووشی ئەم بارو دۆخە بووە و گیروگرفتی لەم بارەیەوە هەبووە. هەکەشی ئەوەیە، کە منداڵان و لاوان ئارەزووی بەجێهێنانی ئەرکەکانی قوتانخانە لە ماڵەوە ناکەن و زیاتر حەزیان لە یاریکردنە. لێرەدا چە دایک و باوک چە منداڵەکانیشیان توشی دەنگەنگ و شڵە و ئاژاوە دەبن.
هەمووشمان ئەزانین، ئەگەر منداڵان و لاوان ئەرکەکانی قوتابخانە لە ماڵەوە جێبەجێ نەکەن، هەردووڵایان توشی گیروگرفتی گەورەتر دەبن. لەبەر ئەوە کۆنترۆڵکردن و یارمەتیدانی منداڵ لە هەمان کاتدا زۆر گرنگن و دەبێت پیادە بکرێن، ئەم ئەرکانەش بۆ ئاسانی بۆئەنجام ناگەیەندرێن. کاتێک منداڵ هەستی بەجێبەجێکردنی ئەرکەکانی ناوماڵ کرد، خەی وردە وردە بەرەو ئەو بارە دەچێت، کە ئەم ئەرکانە بەجێبهێنێت. بۆیە لێرەدا دەبێت ڕێچاوی هەندێک شت بکەین، بۆ ئەوەی ئەم ئەرکانە لای منداڵ ببنە کارێکی ڕۆژانە و ڕێتینی و ئەرکەکان بەباشی ڕێکبخەین (ئەرگانیزە بکەین) و ئاپڕۆنین.

جێگەی خوێندنی منداڵ لەماڵەوە دەبێت چۆن بێت، بۆ نموونە سەر مێزی فەربوون

1- کەرەسەکانی نووسین وەکو پێنووس، لاستیک، ئاستە، قەڵەمدایەن و زۆر ماتریاڵی تر پێویستە لەسەر مێزی فەربوون ئامادەبن.

2- نابێت کەرەسەی یاریکردن لەسەر مێزی فەربوون دابنرێت

3- ئەو کەرەسانەی منداڵ بە فەربوون پێویستی پێیانە، دەبێت پێش جێبەجێکردنی ئەرکەکانی قوتابخانە لەسەر مێزی فەربوون ئامادە کرابن و پاشان کۆیان بکاتەوە و بیانخاتەوە جێگەی تایبەتیی خۆیان.

4- پلانی هەفتانەی قوتابخانە لە نزیک مێزی فەربوون ئامادەبێت، بۆ ئەوەی منداڵەکان بزانن ئەرکی هەفتانەیان چییە.

5- بەکارهێنانی ڕەنگی تایبەتی بۆ ئەو وانانە، کە منداڵەکان لە قوتابخانە دەیخوێنن، هەر وانەیەک و ڕەنگی تایبەتی خۆی بدرێتێ، بۆ نموونە وانەی ماتماتیک ڕەنگی سوور، فیزیک شین، بایۆلۆجی سەوز، مێژوو زەرد …

6- جگەی فەربوونی منداڵ بەردەوام پاک و خاوێن ڕابگیرێت، چونکە زەربەی منداڵان بایەخ بەو دیاردەیە نادەن و دەبێت دایک و باوکان یارمەتیان بدەن.

7- منداڵان پێویستیان بە هەفتەنامە، واتە "دەفتەرەکی تێبینی" هەیە، بۆ ئەوەی ئەرکەکانی ڕۆژانەی قوتابخانەیان تێدا بنووسنەوە و لەیادیان نەچێت. مەبەستیش لەردا ئەوەیە، کە منداڵان ئەرکەکانی هەفتانە و ڕۆژانەی قوتابخانە بەردەوام جێبەجێ بکەن.

لە کۆتایدا دەمەوێت بڵێم، کە ڕستەیەکی مامۆستای کۆرسەکە زۆر بەلامەوە جگەی سەرنج بوو و چەند جارێک دووبارەی دەکردەوە کە بریتی بوو لە: "ئەگەر پێتوایە منداڵەکەت لە دوای 10 ساڵییەوە پەروەردەیەکی ڕاست و گونجاوی پێویستە، دیارە زۆر درەنگ بیرت لە پەروەردەیەکی لێو جێ کردۆتەوە."

وەرگێڕان و ئامادەکردنی: مەحمود حەمە چاوش

"با ئێو ژیانێ بژیت، ناوەوێت بانگی دێکات" کاوێ جەلال

"با ئێو ژیانێ بژیت، ناوەوێت بانگی دێکات" هەڵبەستێکی ئامیار مەحمودە لە دیوانێکیدا بە ناونیشانی "لەشی ئەمە، کاتژمێری زەمانە" – داواکارییەک کە بەرهەمەوە و پشتکردووە داوالێکراو دەربڕاوە.
ئەوە یاخیبوونی ئامیار مەحمودە لە پێوارە چەقبەستووەکان، کە مەبەستمەندانە بە هەمووان پێناسەکراون و بەپشوو لانێو چێنەبازیی ڕۆژانە و سەرقاڵییە بەهەشکاندا، وەک چواندووی نیشاوی خەڵەلادان، جێختیان لێدەکرێت. سەرەڕای ئەوە لانێو جیهانێکی ئەوهابچێندوچوون پێناسەکراودا کەس ئاگای لە کەس نییە، بەکێو پەرتەوازەیی جۆی پێوەندیی گرتۆتەوە، ئەوجا گەرچی ئەستەم کەس بتوانێت بانگی کەسی دی بکات، کەچی کەس ناوێرێت دیدی داخواز-ی خۆی لە ئەوانیدی وەربگرێت، نەخێر، تەنانەت هانایان بە دەبات بەبێ ئەوەی دەنگی هانابردووی ببیسترێت. لە ئایا کێشەی ئەم مرۆڤە چییە؟

کشەکەی ئەوەیە کە ئەو ناوەرۆکە دەستکی پێزمەند بەسەری خەیدا بهێنێت، ئەو لە خەی دەترسێت، ئەوجا هەر ئەوەندەی بە خەی دیار بدات، بە خودی خەی ببێت بە کەشە، ئیدی یەکسەر لە خەی دەتەقێت و هاوار دەکات: "تۆ خوا دەورم چۆڵ مەکەن!". مرۆڤسەنتریانە بوانین، ئەو دا-ما-وە ناتوانێت و ناوەرێت ببینێت کە هەرچیەکی نەو ژینگەکەی بێت و بوات، چببێت و نەمێنێت، لە ئەوێک جیانابێتەوە کە مرۆڤ – مرۆڤ وەک لەوبوویەکی موئاناتاوی، هەر ئەویشە کە لە جیهاندا بە ئیدیالێزیەکان، بە ئاینەکان یان بە "شیعری ئاگرین ی خەبەختکردن" فریودەدرێت، فریوخواردووش هەر ئەو خەیاتی "وەک مرۆڤ" – لە ئەو خەی ناسێت.

هەبەستقان ئەستا لەم دەخەدا بەرەکی دا-ما-وانی نەو جۆجاڵی فریودان-فریوخوارن دەگرێت:

با ئەو زیانە بژیت،
ناوەوێت بانگی ئەکات
ئەگەرنا،
هەموو ئەحتەرناتیڤەکان
خراپترن لەوەی تە ئەتەوێت.

کەواتە گەر مرۆڤ لەگەڵ خەی ڕاستگۆ بێت، دەکەوێتە بەردەم پرسیاری بوونی بە بیستن و بەهەندوەرگرتنی خواستە ناخەکییەکانی. ئاخر ئەو هەروەها ژیانێکی دیکەی خوازراویشی هەیە، کە دەبێت ڕووی تێبکات گەر بییەوێت لەتەک خەیدا ئاشتبێتەوە. لە هەبەستقان پتر لەمەش دەڵێت و گۆڤ دەکات: کە گوێ لە خواستە ناخەکییەکانی نەگرێت، ئەوا دەست بە هەر چارەسەرێک بەرێت، ئەو بەناو چارەسەرە بەدتر دەکەوێتەوە لەوەی کە ئەو دەیخوازێت، چونکە بەترسەوە هانای بە بردووە، چونکە وا دەزانێت چۆدارەکە کە ڕەنگە لەنەو جیهانی پەواریی ڕاپەچکەردا فریای بکەوێت و لەنەو ڕەچوونەوە بیهێنێت بە کنارێک، کە ئیدی لەوە بە دوا جار پشوویەک بدات – بگومان بە پێش چاوی ئەوانیدیەوە کە سەری ڕەزامەندیی بە دەڵەقێنن!!

ئامیار مەحمود بەدارەکاتەوە – بە بەرپرسیاری، لە ئەم بەدارکردنەوەیە خەتەرخانکردن نیە بە ئەنگاژمە (ئیلتیزام)، چونکە هەوەی بەم چەشنە سەرلەنوە بەشداریکردنە لە جیهانی مرۆڤ ڕاپەچکەردا – جیهانی درە گەورەکان. ئاخر گەر کەس ئاگای لە کەس نەمابێت، ئیدی ئایا داواکاریی بە هەوەستی نەویەکی چە واتایەک دەگەیەنێت؟ نەخەر، باشترین چارەسەر "پشتەکردن"ە، کەواتە:

"بەردان" کرێکی یاخیبوونەکەی ئاوی هەبەستقانە، داواکاریەکەشی لەو کاتەدا ئامادەگیانەت کە ئاو پشتی لە هەموان کردووە:

بەیارمداوە،
لە چەوانیەکدا جێتانبهێم و
ناچارتان بکەم بیر بکەنەوە.

لە چەواندا هیچ ئاماژەیەک دیار نیە. بەتەنیا جەختی لەسەر خۆی ئەستا پنتەکەی نەوەندیە و ناچارە بهزرێت. ئاخر ئاو ئەستا تەنیایە، تازە چیدی ئاماژەی جیهانبینیانەی پێشین بەهانیەوە نایەت. لە ئاوە فیلەسوف نیە کە لە بزربووندا دەستی ئاوی تەنیای نەو جیهان دەگرێت. نەخێر، نەک هزر، بەڵکو هونەر وەک ئەفراندن بەهای کرێکیانەی ژیان-بەخشی خۆی لەو چەواندا پێشان دەدات:

ئەمە لە سەردەمێکدا ئەژین، ناتوانین بیر بکەینەوە،
ئەگەر شاعیر نەبین؛

کەواتە هونەر لای ئامیار مەحمود دەچێتە سەرووی فەلسەفەوە، بەڵکە ئاوە هونەرە کە هێش ناسکدەکاتەوە و بەوێش توانستی بە فەربوونی هزرین پێدەدات. بەگومان هەبەستقانی / مرۆڤی ئاچەنیوی نەو جیهان لە دونەیەوە هاتووە، بەڵێ بەناچاری گەلێک شت هەن کە لەتەک کامبوونی تەماندا سەریانهەداوە و لەنەو ناخدا بەبێ شیمانەی دەربڕین دەمێننەوە – هەر لەبەر ئەم هەیشە کە هونەر دەبێت بە پێداویستیەکی سەرەکیەکە، چونکە تەنیا لەرێ هێشی بزواو بوونی و ناسکی بەئاگادێت لە شیمانە و ناشیمانەی هەر گوزارشتێک- باشتر وەک لە فەلسەفەدا.

لە ئایا نەبوونی شیمانەی دەربڕین مایەی غەمگینیە؟ ئایا گرێکە ئاوها بێت؟ نەخێر. غەمگینی هیچ پێویست نیە، بە پێچەوانەوە، لەبریی ئاوە:

هەندێک جار باوەشەنکی شاد پێویستە،

هەروەک ببژێن: "مەساکە! هەوربڕەوە و باوەشەنکی خێت بکە!". باوەشەنکردنکی شاد، کە بەبێ گومان پەجەش نیە، پەدەچێت دوای ماڵئاوایی سەرجەم شادیی پێ جەش و خرۆش ئامیان وەک دە-نەوایی بەمنەتەوە، بە پێچەوانەی خوێستیی ملداوبەری نەو جیهانی پێناسکراو. ئاوجا گەر مرۆڤ بتوانێت باوەشێنی خۆی بکات، هیندەش لەو بەئاگایە کە بکوێتە ڕێ، هاوشوێی هەبەستقان کە بە خۆی

بەرپرسیارێتی و لێکۆڵینەوە / خوێندنەوەی دەوڵەت، بە ئاوەژووی داوای گشتی جیهان بکات. نەخێر. لە بکاریدا خەرقاکردن خەشترین هۆشە، دانیشتن دژبەری تەمەنییە، لە گرنگ ئاوەیە کە مرۆڤ لەم سەرقاییەشدا بەرهەمی بێت. بەرهەمهێنەران بە ئامیار مەحمود بریتییە لە شێوەش کە تاکەکەس دەتوانێت لەنێو جیهانێکی داخراودا بیگەڕێت.

بۆ، چیدی پرسیارەکە بەدارکردنەوەی کەسان بە خەبات نییە، چیدی هەڵبەستقان ئەرکی خۆی لەوەدا نابینێت ئیلتیزام بکات تاکو "ئاوان" بە خەبات جێش بدات و خەیان پێ هەست و سەز لە پێناوی هەر مەسەلەیەکی بەناو پێبەهادا بەخت بکەن. ئاخر کێشەکە لەرەدا ئاوەیە کە بەرهەمهێنەرێستا خۆی کاوتەتە بەردەم ناچاریی گیان بەدووی هاوشێوەکانیدا: بەدارکەرەوان خەیشیان پێویستیان بە بەدارکەرەوانە. لە ئەم جەرە مرۆڤانە بەرهەمهێن، بە پێ، بە زمان (ی هونەر). وەکو دی ئاخافتن بەسوودە، چونکە لەنێو جیهانێکی بەهودەدایە کە شیرازەکانی لەبەریەک هەڵوەشاونەتەوە و تەیدا کەس گوێ لە کەس ناگرێت. هەنگێ ئێستا لابەرەن مانای هەبێت و بەرهەمهێنەر ئاشکرای بکات. سەرەڕای ئاوە باشترە کە لابەرەن دوا سنووری ئاخافتن نەبێت، بەکو وێستگەیەک بێت بەرەو بەدەنگی-متبوون لەنێو خامۆشیی نەبەراودا. ئەم دوا هەوێستی یاخییە کە ئامیار مەحمود پەلەمیکئاسا بەرەنگاری ئاخافتنی دروشمیانەی هەژانەی دەکاتەوە و ناوی دەنێت

"... زەنزەی شێش ..." و "وەڕەوەی ئاپەرین".

لە ئایا چی ڕوویداوە؟ بە ڕوالەت شتێکی ئاوتە لەگەڵ نییە، لە لە کرێکدا شتێک قەوماوە: هەڵبەستقان تووشی ناکامی هاتووە، چونکە "دەنگی شکاوە، لە ئاستیشدا هیچ شتێک هێندەی دەنگ-شکان ئاوها خەڕا و پە لە ژان کاتایی بە سەرجەم کاتەکانی هیوا و هەر گۆشبینییەکی هەریزنت ناهێنێت – کاتەکانی "دەنگ-پەنگی"، "دەنگ-گەرم"ی. بۆ، ئێستا ساتەکانی سەقامگیری، "ئیستیقرار"ی شانازانە جێختلەکراو، لە دوێندا ڕەنیشتوون. هێنووکە بەرهەمهێنەران گونجاوترین وەڕامە بە فریودان و لاوانەوەی دەروون، بەرهەمهێنەرووش دەنگ-شکاو-ێکە کە گومانی تێدا نییە دەنگی شکاوی لە دەدات، "دەگوزەرێت"، وەلە چیدی گەرمی بە لەش نادات، ئاخر دەنگی شکاو سێ، بۆ ڕەنگە بتوانین ببژین: پەمپێکی پینەکراوە و کەسی / هەڵبەستقانی بەرهەمهێنەرووتوو لە ژیاندا دەهێنەتەوە.

لە گەڕەکە لە پرسێک بۆئاگابین: ئەو هەشتا هەر دەستبەرداری خۆی نابێت. هەنگاو بە یەکەم جار ئەوها گەش بە خۆی دیاریدابێت. ئاخر هەردەم "باوەشێنەک"ی لەگەڵ خۆی هەڵگرتووە.

لە دەنگی تۆدا – خەمدزییەوە …
هاڤی مستە

لەوکاتەوەی تۆ ناتوانی بدوێی
من لە جیاتی تۆ دەدوێم
لەو کاتەوەی کە نابینی
دەبێت لە جیاتی تۆ ببینم
لەو کاتەوەی ئیتر لەڕ نابی
پەویستمە ببم بە تۆ

ئەستا دەبینم نمایش دەکرێیت
وەک بوکەڵەیەک لەسەر شانۆ
شکۆی مەرگت شەرمنانە
بچووک دەکرێتەوە لە سەشیاڵ میدیا
خەڵکانێک، هەرگیز نەیان ناسیوی
کەچی داڵ ئاسا پێ بە یادەوەریەکتدا دەکەن
بە ئومێدی ڕاکێشانی هاوخەمیەکی ووکشانە
لەکاتی پەستە شەرمهاوڕکانی
مەراسیمی ناشتندا یان وێنە سەفکانیاندا.

تۆ قەڵەمێکی سەربەخۆ بوویت
لەهیچ پارتێکدا خۆت بەند نەکرد
بەوات بە هیچ خودایەک نەبوو
وەک چەلەکە عاشقی فەین بوی

خەڵکت دەناسی
خەڵک دەیانناسیت
هەمیشە باشیت لە خەڵک دەبینی
تا ئەو کاتەی ناشیرینی ڕووی خۆیان

بە دەردەخستی.

هەمیشە دەنگی باوەت بەرزبوو
بە ترس لە گفتووگۆ
باوەشت بە جیاوازیکاندا دەکرد
بە ئومێدی گۆڕبون و بەرزفڕین

تۆ هەمیشە لە جووڵە بووی
بە بەردەست هێنانی ئەزمونێکی نوێ
تینوێتیەکی قوڵت هەبوو بە زانین
بەڵاستی هەرگیز تێر نەبووی

سەرسەختانە و تاکۆتایی
جەنگای بە دادپەروەری کورد
هەرگیز لە باوەڕی خۆت نەهاتیە خوارێ
یان پێشیمان نەبوویتەوە لەوەی کە کردت

تۆخۆت بوی وەک ئاوەی خۆت بووی
بۆیە و بە هەمیشە جێی شانازیم دەبێت
من، منم کوڵە تاقانەکەت

لەزەر لاوە ئاوەی خەیاڵ پێی پێ بردبێت
لەهەموو ژیانمدا هاوەمداوێ بتخوێنمەوە
کەچی ئێستاش باڵی مەڵەی من
نەیتوانی بگاتە ئاوبەری کەناری دەریای ژیانی تۆ
چونکە تۆ وەک ئاوی تر نەبووی
تۆ خەرمانێک بووی لە نهێنی

سەبەری زەرێک لە پیاوەکانم بینی
لەگڵە دەربەینی خۆشەویستیان
هەموو ئاو سادەیانێ
نقوم ببون لە ناو ڕەتینیاتدا

ئێستا دەبینم نمایش دەکرێیت
وەک بوکەڵەیەک لەسەر شانێ
شکۆی مەرگت شەرمنانێ
بچووک دەکرێتەوێ لە سەشیاڵ میدیا

بابێ

ئەم شیعرە
بە مەرگی ناوەختت بە جەددەم
لەشاعیرەکەوە بە ئەوی تر
ژیانەکت پە بەخشیم شایانی ژیانە
نیوەی دونیا گەلای
بە بەخشینی ژیانەکی باشتر بەمن
من بە هەمیشە منەتبارم
وانە بکەتاییەکانی ژیانت پە بەخشیم
بەمەبەست یان لەبەی هەڵەکانی خودەوە
من هیچیان بە دژی تە هەڵناگرم
هەموو لە ئەمە شایانی هەڵەین
یادەورەکانمان بە جوانی و ناشرینەکانیەوە
بە خۆشی و ناخۆشەکانیەوە
دەژین لە ناو دەمانا، لە بیرمانا، لە گەحمانا
هەموو برینەکانی هەرای ژیانمان
ئازارەکان، گەشتنەکانمان، شانازەکانمان
گەژەک دەت دەبن بە خەیاڵ
وەک هەموو شتەکی تر
بە باشتر یان خراپتر
ئەستای تە، گەیمی
هەموو لاوازەکانت
بوون بەهەز بەمن
هەرچی ڕاستیت ئەنجامدا
هاتە ژماردن
شتەک هەیە
لەی دەنیام
من پیاوەکی باشترم
چوونکە تەم ناسی.

هاڤی مستە
لە ئنگلیزییەوە: گەران

“سەد و یەک هۆز تەنیایی”و تەمەنێک تواناوە لە نێو نیشتماندا … هەمەر نەریاوی

خوێندنەوەی کتێب نەخاسما کتێبێک سەربردە و هۆزە حزینەکانی کەسایەتییەکی سەرتاپا نەتەوییت بە بگۆتەوە، بە دنیایەوە بایەخ و گرینگایەتییەکی فرەی دەبەت و خوێنەری تامەزرە، هەرگیز لە هەڵدانەوەی لاپەڕەکانی پەرتووکێکی ئاوتە، هەست بە شکەتبوون و ماندووەتی ناکات. کتێبێک بە ناخی ئاو هۆوداوانەدا دەچێت کە دەست لە بەرکی شاعیرێکی مردەست و ژیاندەست بەرنادەن و جەخار جەخار خوێنەر هەر ساتە و زەتر هەست بە وەرینی گۆایەک لە دارە کەسکەکەی دەکات. گۆانەوەی ئەم بەویەر و هۆوداوە هۆزاگرانانە، ئاویش لە زار کەسکەوە بە خەی نغرەی نێو هۆوداوکانە و ئاستییەکان وەک خە دەگوزتەوە، بە خوێنەر، سەد هێندە چێژبەخشتر دەبەت.هۆوی ئەم پەیف و کورتە نووسینە لە کتێبی “سەد و یەک هۆز تەنیایی”، بەرهەمی”هۆۆ شەرکە بەکەس”ە.

“سەد و یەک هۆز تەنیایی”، هەڵدانەوەی لاپەڕە حزینەکانی دوایین ساتەوەختەکانی فرمێسکاویی شاعیرێکی نەتەوەیی و تا سەر ئەسقان گەلپەروەرە کە بەدەم غوربەتێکی ناخهۆژنەوە، هەر ساتە و تەڵەک هۆشەحانەی تەمەنە کەسک کەسکەکەی، زەرد زەرد هەڵدەوەرەت. سەد و یەک هۆز تەنیایی، بە قەد مژوویەکی کۆنی خەمبار، بە کوردئازاراویی و تاڵە. سەد و یەک هۆز تەنیایی، ئاو هۆزە پاییزاییانەی تەمەنی شاعیرێک دەگۆتەوە کە بە درۆزایی تەمەنێک، هەردەم بەرگەکی هەنگاوەیی دەکردە بەر داری ئەدەبی نەتەوەیەکی بندەست و ناوی ئەم گەلە بە کیانەی دەخستەوە سەرزاران و نایدەهشت بەناز بکەوەت و بە بەتەی فرامۆشی بسپەردرەت. هەر بەیە نیشتمان،هۆزانە لە زەنی چاوانی هەمیشە شیعرباری ئەم هەیکەلە مەزنە ئەدەبییەی دەخواردەوە کەچی لەو لایشەوە فرمێسکێک بە هۆوخساریدا دەتکایە خوار.

سەد و یەک هۆز تەنیایی،سەربردەی هۆزە سەرتاپا خەمینکانی ئاو شاعیرە دەگۆتەوە کە تەمەن و ژینی هەر لە پەناو بەرزکردنەوەی ناوی بەندی نیشتمانکایدا تێپەراند و لە کوە خەمێک نیشتبایە سەر گەنا هەمیشە سوورەئاڵکەی، بە چەە شیعرێک،سوکنای بە دەگوزتەوە. سەد و یەک هۆز تەنیایی،خودی سەرگورشتەی ئاستینەی هۆزانی کپ کپی شاعیرێک دەگۆتەوە کە بە خەی لە ئەی زمانەوە، هەر جارە و گەمکی

دەشەقاند و هەوبارە پەیقێکی تازەی دەخستە نێو قامووسی ئەم زمانە دێرین و دەوڵەمەندەوە. سەد و یەک هۆز تەنیایی،ئەودیو وەفا و ئەمەگناسی یانزی بە پەچەوانەوە، بەوەفایی خۆکانێک لە هەمبەر ئەم شاعیرە مازنەمان بە دەردەخات. باس لە هاوڕێی دێرین و خەمخۆری شاخ و خەمساردی ئێستای نێو شارمان بە دەکات. گۆرەیی شاعیرمان لە زمان کەسایەتی کورد و ناکوردەوە بە دەگمەنتەوە. چیرۆکی هاستینەی دەستپاتکی نوقمی نێو گەندەڵیت بە دەگمەنتەوە. دیوی هاستینەی سەربردەی پیاوانی قسەی هەوتمان بە دەخاتە هەوو.
سەد و یەک هۆز تەنیایی،سات بە سات لەگەڵ هەناسەکانی شاعیرە بەکەس دەمانگەنەنت و دواساتیش هەر بە خەی خەبەر لە دواهەناسەی دەدات کەچی شاعیرە بە شیعر ئەوندە هەناسەی لە هەر هەموو نیشتماندا بەاو بەوتەوە کە مەڕ هەمیشە هەست بە تەرپەی دە و ناخە سیخناخە شیعرییەکەی دەکات و سات نییە بەدەم خوێندنەوەی بەرهەمەک و شیعرێکەی شاعیرەوە، هەست بە لەدانی دەڵ هەر هەمیشە شایەدای زمانەکەیەوە نەکات. ئیدی هەناسەیەکی لەو چەشنە کەنگە کپ دەبێت و دەڵکی ئەوتە کوا لە ترپە دەکەوێت!
ئەم کتێبە،گەشەیەک لە بەمرۆتی، بە بەڕێنی و خەمساردیی هاوڕێیانی دوێنێ و کورسینشینانی ئەمڕۆ لە لایەک و خەشویستبوونی شاعیرە لای گەلەکەی و وەفا و ئەمەگناسیی کەمەک هەڤاڵ و داژداری لە هەمبەر ئەم مەڕە نازەنینە و هەروەها هاوڕێیان و دیدگای نەتەوەییانەی شاعیرەمان بە باس دەکات.
شاعیرە بەکەس کە هەموو ژیانی لە پێناو زمانی نەتەوەیەکی بندەستدا وەپشت سەر دەنێت،کاتێک ئەم نەتەوەیە لە پارچەکی نیشتمانە لێت لەتکراوەکەیدا دەبێتە خودان دەستپاتەات،هەر کە شاعیر وەک هەمیشە دەبێتە دەنگی دڵەڕی نەتەوەکەی و تەنە خەی بە مەکی لایەن و پارتێک دانانێت،سەد مخابن هۆزانی بە میهرەی لە هەوە دەگەن. شاعیرەکەی هەتا دوا دەمی ژین هەر مەراقی ئەو هۆزانەی لە دە دەرناچێت کە ناهەڵن بەرهەمی "ئێستا،کچێک نیشتمانم"، بە سیحری دەنگەکەی بخوێنێتەوە.
هەڵەی کوڕی ئیشارەت دەداتە ئەم پرسە و دەنووسێت:"بە درۆزایی ئەم ساڵانەی ژیانی کەتایی باوکم، یەکێک لەو شتە کەمانەی تا مردنیش لە دڵی دەرنەچوو، ئەو هۆگریە بوو کە لە مۆژوودا بوو بە پەیەکی هۆش و عار بە نوچەوانی دەستەاتداران و لیژنەی ئەمنیی ئەوسای سڵمانیەوە". (سەد و یەک هۆز تەنیایی،ل 72)
هەڵە لە زەر شوێنی ئەم کتێبەدا لە هەمبەر هاوڕێیانی نێو جەرگەی شەڕش و خەمساردییان بەرانبەر شەرکەی باوک،زمانی بە گلە دەپژێت و دەنووسێت:"گلەیی من،لە هاوانگەی ئەو نزیکییەی باوکم لە کەمەڵ لەو

هاوڕێیانەو بوو،کە ژنانێک لە ناو شۆشی نوێدا لە شاخ پێکەوە بوون. خۆ ئۆگرۆر ئەو شانازیی بۆت بە ئەوان،ئەوا بۆشکی ئەو شانازییەش بۆر باوکم دەکەوێت،کە لە جۆشدانی پێشمەرگە و شیعری بۆرگریی و داگیرساندنی ئەو(مەشخەڵ)ی ژیگای چەندین شەهیدی قارەمان بوون". (هەمان سەرچاوە،ل134)

هەڵە،مرۆی نەو شاخ و دەستەڵات بە دوو جۆرە مرۆی جیاواز دادەنێت و دەنووسێت:"مەلا بەختیار کە خۆی بە دەروێشی شیعرەکانی شەرکە دەزانە،ژیخنەی لە گرتم لە ژیگەی(کاک عەبدولڵەزاق فەیلی)یەوە هەواڵی باوکمیان پرسیوە،وەک ئەوەی خەیان دەستی تەڵەفەنیان بەخەنەوە بووبێت!". (سەرچاوەی پێشوو،ل 137)

وەک هەڵە ئیشارەتی پێداوە،"فارەق مەلا مستەفا"کە سەرمایەدارێکی گەورەی کورد و لایەنگری ئەدەبی کوردییە،هاوڕێیەکی دێرین و لە مەژینەی شەرکە دەبێت و بە "ژیفیقی عومری"دادەنێت. هەڵە،هەروەها ئاماژە بەم خاڵەیش دەدات کە پاش گۆڕانەوەی تەرمەکەی باوکی بە کوردستان،فارەق مەلا مستەفا لە سەردانێکی بە هەتەل و لای نزیکانی شەرکە،بیرەوەرییەک دەگێڕێتەوە کە جارێک شەرکەی باوکی بەم سەرمایەدارە کوردەی وتووە:"فارەق تۆ ئەو هەموو کار و پرۆژەیە ئەنجام ئەدەیت،حەق بوو پێکەرێکیش بە "گۆران"ی شاعیر دروست بکەی،لە منارەکەی مزگەوتی گەورە،بەرزتر بێت". هەڵە دەڵێت،کاک فارەق لەو دانیشتنەدا وتی:"بۆیە منیش بۆیارم داوە ئاواتەکەی بهێنمە دی و پێکەرێک بە گۆران و پێکەرێکیش بە شەرکە بەرانبەر یەک دروست بکەم،لە منارەکەی مزگەوتی گەورە،بەرزتر بێت". (هەمان سەرچاوە،ل 293 و 294)

هەڵە گلە لەم سەرمایەدارە کوردە دەکات کە هەشتاکە بەهەنەکەی جەبەجێ نەکردووە و دەنووسێت:"دروستکردنی مەژوو هەر بەهەن نییە،کردار و نەخشاندنی شەرتە!". (هەمان سەرچاوە،ل 294)

هەڵە،هەر بە مەژوو،وەفای"مەریوان هەڵەبجەیی"نووسەرمان لە هەمبەر شەرکەدا بە دەگمەنەوە کە کاتێک لە نزیکەوە پەی بەوە دەبات کە شەرکە،ژنی قوڕگی لەکار کەوتووە،ئامادەیی خۆی دەردەبڕێت کە ژنی قوڕگی خۆی پێشکەش بکات.هەروەها زۆر بەهەزەوە دەنووشتەوە و کەنووش بە گەورەیی مەژووی شەرکە و ماڵباتەکەی و هەر هەموو بەرهەمە شیعرییەکانی دەبات.

هەڵە شەرکە بکەس،لە کتێبی "سەد و یەک ژن تەنیایی"دا باس لە سەراخ گرتنی دوو سیاسەتمەداری کورد،بەهەزان دوکتۆر "فوئاد مەعسووم" و دوکتۆر "مەحموود عوسمان"دەکات کە شەرکەیان بە سەروەتێکی نیشتمانی لە قەڵەم داوە.(ل 138)

هەڵە،ئیشارەت بەم خاڵەیش دەدات کە شەرکەی باوکی ویستوویەتی

ماڵەکەی بکرێتە مزگەوت کەچی هەڵە گوتەنی:"ماڵەکە وەختە مرانە بیخوات،هەموو شتەکانی شەرکە بەناز لەوەدا،لە ژێر ڕەحمی شەدا کەوتوون و گیان دەدەن، بەڵام بەباکی و ئاستگرییی شەرکە سەری بەرز و زیندووە".(هەمان سەرچاوە،ل 173)؛ هەروەها دەنووسێت:"ئەستایش دوای پتر لە 40 ساڵ مارشی ئۆو حیزبە(مەبەست یەکێتییە)هەر شیعری باوکەم، بەڵێ ئۆویش وەفای سەرکردایەتیی یەکێتیی بەرانبەر ئۆو شاعیرە! ئاخر ئۆو هەندەی کەماری ئیسلامییەشتان پێ نەکرا،کە ماڵی (هەمن موکریانی)کردە مزگەوت!".(هەمان سەرچاوە،هەمان لاپەڕە)
"توانا ئەمین"، نووسەرێکی هزرەوونی نهای کوردە کە سەبارەت بە شەرکە بەکەس دەنووسێت:" شەرکە بەکەس تەنها باوکی قەناغێک لە شیعری کوردی و نوکەرەوەی زمانی کوردی نییە،شەرکە بەکەس ئیزپەڕەکی ئاوارتەیە،ئاگرچی خەڵکی سلەمانییە، بەڵام شیعری ئۆو، بە مەهاباد و قامیشلی و بە دیاربەکر و بە هەولێر و بە دهەک و بەشی شەریشی وەک هەمیشە بە کەرکووکی خوێناویی و بریندارە… شەرکە بەکەس زیاتر لە ناوەک،شەرکە بەکەس سەروەتکی ڕەحیی و نیشتمانییە بە هەر کوردەک لە هەر شوێنەکی ئەم سەرزەوییە بێت".(سەرچاوەی پێشوو،ل246 و 247)
هەڵە بە ویژدانەوە ڕووداوەکان دەگەڕێتەوە و لە کوە وەفای بینیبەت ،وەک خەی باسی لەوە دەکات و لە شوێنەکدا هەڵوەستی دوکتەر بەرهەم ساڵح و مەلا بەختیار بە هاتنەدی وەستەکەی شەرکە بەکەس(ناشتنی لە پارکی ئازادیدا) بەرز دەنرخێنیت کەچی ئیسلامییەکان دژ بەمە دەوەستنەوە؛ تەنانەت کەمەڵی ئیسلامی بایکۆتی پرسەکەی شەرکە دەکات.
نیشتمانەکی نغرەی نەو گەندەڵی و باڵادەستبوونی لایەنەک و نەبوونی ئیرادەیەکی بەند بە دروستکردنی هەرەمەک بە هەموان، یەک لەو پرسە جوهەریانە دەبەت کە شەرکە هەمیشە لە هەمبەریدا دەم بە هاوار دەبەت.
شەرکە لە نامەیەکی بە مام جەلال زەر ڕەخنە لە شێوازی دەستەاتدارەتی و حوکمانیی نەو هەرەم و تەکنەکرانی حیزب و حوکوومەت و گەندەڵیی هەمەلایەنە دەگرێت.
کە هەیە و حاشا لە خەشویستی شەرکە بەکەس لە ناخ و گیانی هەر هەموو کوردانداا بکات! هەر لە ڕەژە پایزییەکانی شاعیردا،ڕەژەک دەبووایە بچێت بە تاقیگە و نموونەی خوێنی لە وەربگیردرێت. لە بەختی وی،تاقیگەکە جمەی دەت لە خەڵک و شەرکە بەتاقەت دەبەت کەچی لە هەمان ساتدا کوردەکی گەلپەروەر هەتا مامەستا دەبینێت،لەی دەچێتە پێش و دەڵێت: "مامەستا گیان،من زمارە یەکم،ئەمە بە تە و زمارەکەی خەتم بەرە؛من ناهەم تە لەم سەرییدا بوەستی".(هەمان سەرچاوە،ل 53)

کوردستان بۆ هەموو پارچەکانیەوە لای شەرکۆ بۆ یەک دید سەیر دەکرا و ئاوەڵی ئاشنا بۆ شیعری ئەم شاعیرە بوت،دەزانت ورکۆ و پەرشۆ سەرکیەکەی شەرکۆ،تەنۆ کوردستانەکەی بوو و بەس. هەموو پارت و ئالیەکی کوردستانی لا خۆشویست بوو. هەڵۆ سەبارەت بەم پرسە دەنووسێت:"هەرگیز هەستم بەوە نەکردووە فەزڵی لایەک بدا بەسەر لاکەی تردا،بۆ پێچەوانەی ئەوانەی هەمیشە باوکمیان لەسەر لایەنەک حیساب دەکرد!".(سەرچاوەی پێشوو،ل 86)

ئەم کتێبە ڕاستە خەمنامەی شەرکۆ بەکەسە،بەڵ دید و بۆچوون و هەوانگەی شاعیرەکی خودان ئەزموون بەرانبەر گەلەک پرسان دەخاتە بەر دیدەی خوێنەر. وریایی هەڵۆ لەوە دەردەکەوێت کە ناهەڵێت کتێبەکە هەر چاو بۆ گریان بێت و لە هەر لاپەڕەیەکدا دەپەرژێتە سەر گۆشەنیگایەکی شەرکەی باوک و بۆ دیویەکی دی،خوێنەر بۆ هزرەوونیی ئەم مرۆ مەزنە ئاشنا دەکات.

گەرانی،یەک لەو هاوەڵ هەرە نزیکانەی شەرکۆ بەکەس دەبێت کە تا دوادەمی ژین ئەم حەزە دەروونییە لە لای ئامادە دەبێت. سەبارەت بە تەکستی گەرانی دەڵێت: "تەکستی گەرانی(نەک شیعر)ئەبۆ ئاسان بێ،زوو لەبەر بکرێت و لە هزری خەڵکدا بمێنێتەوە".(هەمان سەرچاوە،ل 100)

سەبارەت بە توانا هونەرییەکەی هونەرمەند "پەیوەند جاف"یش دەڵێت:"تۆ دەنگەکی بەهەشتیت پەوەیە!من لە هیچ دیدار و چاوپێکەوتنێکدا ئەمە باس ناکەم با نەڵێن مەتحی زاواکەی خۆی دەکات،بەڵام ئامۆژگاریی من بۆ تۆ ئەوەیە بجووڵیت و تەزە گورجوگۆتر و چالاکتر بەرهەمکانت بۆ باو بکەیتەوە".(سەرچاوەی پێشوو،ل 101)

شەرکۆ،شەیدای دەنگ و گەرانییەکانی هونەرمەندانی وەک محەممەد ماملێ،حەسەن زیرەک و مەزهەر خالقی دەبێت.

هەڵۆ،پەیوەندی نێوان شەرکۆ و خالقی،بۆ پەیوەندییەکی دۆستانە و ڕۆحی دادەنێت و دەڵێت،کە هەواڵی مەرگی شەرکۆ بۆ باو دەبێتەوە،خالقی یەکەم کەس دەبێت بۆ دڵشکاوی و چاوی پڕ ئەسرینەوە سەردانی دەزگای سەردەم دەکات. هەڵۆ هەروەها دەڵێت:"باوکم هەمیشە شەیدا و خۆشویستی شیعرەکانی بۆ دەنگی خالقی دەربڕیوە".(سەرچاوەی پێشوو،ل278)

یەک لە خاڵە سەرنجڕاکێشەکانی نێو ئەم کتێبە ئەویە کە لەم لقەوە بۆ ئەو چۆ باز دەدات و تەنۆ لەسەر چەک ناوەستێت. لە ئەدەبەوە ڕوو لە هونەر دەکات و لەوێشەوە بۆ نێو دنیای سیاسەت باز دەدات و دیوی ڕاستینەی ڕووداوەکانی نێو نیشتمانمان بۆ دەردەخات. نەوشیروان مستەفا لە لای شەرکۆ بەکەس خاوەنی سەنگەکی تایبەت بووە؛شەرکۆ لە کتێبی "نووسین بۆ ئاوی خەڵەمش"دا بۆ وردی لەسەر

کەسایەتی نەوشیروان مستەفا باسی کردووە. لە کتێبی "سەد و یەک تەنیایی"شدا دیسانەوە ئاوڕی لەم کەسایەتییە داوەتەوە. هەروەها دەنووسێت:"کاک نەوشیروان جگەیەکی تایبەتی لە دڵی باوکمدا هەیە". (سەرچاوەی پێشوو،ل141)

هەروەها دەنووسێت:"کاک نەوشیروان بە باوکمی وت: تۆ شاعیرێکی گەورەی بە شکۆش و پێشمەرگە، بۆوا بکە نیوەی وەبەرزیی پێشمەرگە بە هەی شیعرەکانی تۆوە". (هەمان سەرچاوە،ل 142)

کە بێت و وردە خوێندنەوەیەکی بە شیعری شەرکە بکەس هەبێت و بتوانێت نکۆڵی لە زمانە زەنگینەکەی بکات! شاعیری نەتەوەیی"عەبدوڵا پێشەو"سەبارەت بە مەزنیی شەرکە دەڵێت:"زمانی کوردی بە دەست شەرکەوە زەلیل بووا!". (سەرچاوەی پێشوو،ل 63)

شەرکە بە زمانە ئاورینەکەی دەناسرێتەوە کەچی کاتێک بۆ ئازارەوە گیردە دەبێت، ئیتر ناتوانێت بپێقێت و بە خەی وەرامی خزم و هاوڕێیان بداتەوە، بۆیە بە نیگا، دەزانیت ئاورێک لە ناخی وەر بووە . ئەم قسەی هەڵێیە سەبارەت بە شەرکەی مەزن ئەو دەمانەی زمانە پاکژ و زوڵاڵەکەی دەشێوێت:"کاتێ قەڵەی من ووخا،کە باوکم زمانی قسەی شەوا!". (سەرچاوەی پێشوو،ل159)

هەڵە، هاوڕێ هەرە نزیکەکەی دوا ساتەوەختەکانی تەنیایی شەرکە بکەس،لەم پەیتووکەدا پەردە لەسەر گەلێک نهێنی سەبارەت بە دوا بەرهەمەکەی شەرکە(یادەوەریی پاسکلیلێکی کەرکووکی)هەڵدەداتەوە کە ئەم شاعیر مەزنە ویستوویەتی لە ڕێی ئەم بەرهەمەوە مەژووی شاری کەرکووک و کوردستانیبوونیشی بگێڕێتەوە و یەک لە بەرهەمە هەرە مەزنەکانیشی بێت. خەمی شەرکە لەم بەرهەمەدا هەر خەمی گشت کەمە نەتەوایەتییەکان و زمانی جیاواز و بەها ئینسانییەکان و گرینگتر لە هەمووانیش،سەلماندنی کوردستانیبوونی کەرکووک دەبێت. هەروەها ئیشارەت بەم خاڵەیش دەدات کە هەرگیز بە خەیاڵیشیدا نەهاتووە پاش باوکی، بەرهەمەکە تەواو بکات بەڵام ئاگاداربوون لە هەست و نەستە شیعرییەکەی باوک و پرسیارکردنی ورد لەسەر ئەم بەرهەمە و هەناندی ئاواتەکەی باوک و ساڕێژکردنی بڕینی سەر ڕۆحی خۆ، بە هەکاری تەواوکردنی ئەم بەرهەمە دادەنێت. هەروەها دەڵێت کە دەقەکەی پێش باوبوونەوە، نیشانی ڕائووف بگەرد،فەرهاد شاکەلی،دوکتەر ڕەبوار سیوەیلی،توانا ئەمین،سارا عومەر و دوکتەر شیروان میرزا داوە و داوای لە هەر کامەیان کردووە، سەرنجی خۆ بخەنە ووو. ئەرچی هەروەها هەر لەسەر ئەم کارە، بەرهەوووی کەمەڵێک ڕەخنەی توند و تیر و توانج بووەوە.

هەروەها لە کتێبەکەیدا خاکەڵەایی شیرکەی مەزنمان جارێکی دی وەبیر دەنێتەوە. دەنووسێت:"لەم پرسی:بابە بە لە نووسینەکتدا وتووتە:من

لای خۆم ئەو شاعیرە گەورەیە نیم،کە خەڵکی باسی ئەکەن،لە وەڵامدا وتی: نووسەر و شاعیر نابێ وەکوو تاووسی لەخۆبایی لە لای خەڵکەکەی دەرکەوێت،ئەبێت سادە و ساکار وەکوو کوکوختییەکی گەنگ خەڵینی ئەو دەشت و دەرە وابێ".(هەمان سەرچاوە،ل 181)
شەرکە،شاعیر وەک سەنعەتکار دەبینێت و شیعرنووسین بە سەنعەت دەزانێت. هەڵە هەر جارە و نهێنییەک لە ناخە شیعرییەکەی شەرکەمان بۆ ئاشکرا دەکات. دەڵێت:"لێم پرسی:تۆ زوو زوو هونەری شیعرنووسین دەگۆڕیت،کورتەشیعر بۆ قەسیدەی درێژ،بۆ ڕۆمانشیعر و بۆ دەقی واڵا؟ لە وەڵامدا وتی: من نامەوێ لە کەڵانی هەورەکدا قەتیس بم،من ئەمەوێ ئاسۆی فەینم فراوان بێت،ئەگەر هەموو ساڵێک(کاژێکی شیعریی) فڕێ نەدەم،ئەمرم!".(سەرچاوەی پێشوو،ل 182)
شەرکە وەک چلەن شیعرەکانی بە هەمیشە بە ئەدەبی کوردی دەوری ڕۆژ دەبینن،هەمیشەیش بە نووسین،ڕۆژی لە لا میوان دەبێت. ئەوەتانە سەبارەت بەم پرسە دەڵێت:"کە دنیا تاریک ئەبێ،ناتوانم بنووسم! من هەموو نووسینەکانم لە بیانیان و لە ڕۆژدا ئەنووسم و بە کەمی و زەر بە دەگمەن،بە شەو نووسیومە".(سەرچاوەی پێشوو،ل 101)
سەد و یەک ڕۆژ تەنیایی،چیرەکی تلانەوەی ماڵباتکی نغرەی نەو شیعرە بە ئازارەکی جەرگبڕەوە کە چلەن بە بەرچاویانەوە،ڕۆژانە شەمەی گیانی ئەم ڕۆحە مەزنە دەتوتەوە.
"شەفیقە سەعید"،ئەو شاخانمەی لە شیعری شەرکە بەکەس دا بە هەسارەیەکی هەمیشە گەش دادەندرێت،لە لای ئەم شاعیرە مەزنەیش بە خودی چیای میهر و خەڵاگری وەسف دەکرێت. شەرکە لە بیرەوەرییەکانیدا سەبارەت بەم خانمە نازەنینە دەنووسێت:"ئاواتەمەرگم پێش مەرگی دایکم کەوە و مەرگی نەبینم". (هەمان سەرچاوە،ل 266)
بەڵام لای دایک(شەفیقە سەعید)،پێشمەرگەکانی کوردستان بە کۆی وی دادەنرێن. کەچی ئەوەندە ئاشقی شەرکەی کۆ دەبێت کە هەموو مەینەتییەکانی ژیان لە چاو مەرگی شەرکە بە هیچ دادەنێت. وەسیەت دەکات کاتێک دەیشەن،دواجار بە لای ڕاستدا دابنرێت بۆ ئەوەی هەرچی تاڵی و زووخاوی مەرگی شەرکەیە لە گەرووەوە بچێتە دەر و نەیباتە ژێر گڵ.
هەڵە شەرکە بەکەس کە لە نزیکەوە چاو لە توانەوەی ئەو چیای میهرە دەکات،ئاوڕێک لە گیانی بەر دەبێت و دەنووسێت:"بە سەرنج و سەیرکردنی ئەودا تێگەیشتم،چاوی خەرنشین و چاوی ئەم کەچی باوکم،یەک چاون؛بەنی شەداری قسەکانی و سەفەری ئەسرین و بەنی شیعری غەریبی و بەنی ماڵئاوایی هەر یەک بەنن".(هەمان سەرچاوە،ل 106)

زمانی نووسینی ئەم کتێبە،زمانێکی سادە و ساکار و بێ گرێ و گۆڵی کوردییە کە زۆر زوو پەیوەندی لەگەڵ خوێنەردا دروست دەکات و ئاوەندە وشە و پێیقی نازانینی تێدایە،مرۆ کە دەست بە خوێندنەوەی دەکات،پێی خۆش هەتا دواپەڕە دەستبەرداری نابێت. دیارە لە نێوەی بەکەسی گەورە و شەرکەی مەزنیش هەر چاوەڕوانی ئەوە دەکرێت. هەوڵ بە نووسینەوەی ئەم یادەوەرییە خەمینانە دەمانباتەوە بۆ دونیا و پڕڕەی تەمەنێ بەرهەمدارکەی باوک و لاوەوە چەپک چەپک گوڵەسوورەی نیشتمانمان بۆ دێنێتەوە. هەوڵ بە دەم گۆرانەوەی ئەم ڕۆژە تاڵانەوە،شارایەک مەچیاری لە باوکەوە وەردەگرێت و ئەم هەگبە ڕەنگاڕەنگییە لەگەڵ خۆ بە جیهاندا دەگێڕێت. هەوڵ لە پەی گۆرانەوەی ئەم بوێرە دەهۆنانەوە،توانای خۆی لە نووسینەوەی ڕووداوەکانمان بۆ دەردەخات. من بە خەم پێشتر یەک لاپەڕە کەسانێ بووم کە بە تووندی دژ بە کارەکەی هەوڵ بووم(درۆدان بە تەواوکردنی بەرهەمە شیعرییەکەی شەرکە) بەڵام پاش خوێندنەوەی ئەم کتێبە و ئاشنابوون بە هەست و نەستەکەی هەوڵ و زمانی پاکژ و سادە و ساکاری و هەروەها ئاوەڵی تا چەندە لە بەرانبەر باوکدا بە ئەمانەت و ئاوپەڕەی ڕاستبێژییەوە هەموو شتەکان وەک خۆی دەگوێزێتەوە،ئاو مافی پێ ڕەوا دەبینم. ئەرچی هێشتا لەسەر ئاو باوەڕم هەر کەسێ و لە ژیاندا خاوەنی دنیابینی و ئەندێشەی جیاوازێ نەخاسما ئەگەر ئاو کەسێیش گەورە شاعیرێکی وەک شەرکە بەکەس بووبێت. جوانیی کارەکەی هەوڵ لاوەدا دەبێت کە پێش باوکردنەوەی بەرهەمەکە،پیشانی چەندان نووسەر و شاعیری ناسراوی دەدات و بە وردیش ئاگاداری سنووری نێوان شەرکەی باوک و خاێتی.

خوێندنەوەی ئەم کتێبە و هەروەها کتێبی"نووسین بە ئاوی خەڵمێش"، بیرەوەرییەکانی خودی خەمم وەبیر دێنێتەوە کە سەردەمێک بە ئەزموونێکی فرەوان و ناخێکی گەگرتوو و شێدای ڕاژە و خزمەت بە بواری میدیا و ڕۆژنامەگەریی کوردییەوە هووم لە باشووری کوردستان نا کۆچی خەمینتر لە چارنووسی میللەتەکەم،گۆاەوە بن سێبەرکەی دەستەاتێکی سەردەستی دی و ڕۆژانە لەرە بە بەرچاوی خەموە،غوربەتێکی هەژنەر خەریکە دەنک دەنک لە ناخم دەخواتەوە.

جێی ئاماژەپێدانە کتێبی "سەد و یەک ڕۆژ تەنیایی"، نووسینی هەوڵ شەرکە بەکەس،ساڵی 2018،لە لایەن کتێبخانەی یادگار بۆ چاپ و باوکردنەوە،لە چاپ دەدرێت. کتێبەکە،هەڵگری کەمێ وانەیەکی گرانبایی و بگومان خوێندنەوەی بۆ هەموان بۆ تایبەت ئاوانەی دونێ و ئەمێ و سبەیش،لەگەڵ هەناسە شیعرییەکانی شەرکە بەکەس دا ژیاون و دەژین،بایخ و تام و چێژی خۆی دابێت.

مەرگ و مردنیش،قەناخێکە لە خودی ژیان و ئەزموونی مرۆ بۆ پێیبردن

بەودیو ڕاستییەکان فراوانتر دەکات. بەیە دەڕم مردن،قەناخەکە لە ژیان،چونکە ئەوەی بەرهەمێک بە ژیان دەبەخشێت،حوکمی نەمریی خۆی واژە دەکات بە تایبەت گەر ئەم مرۆیەش شاعیرێکی کاریزماتیکی وەک شێرکۆ بێکەس بێت کە سات بە سات ژیان و بەرهەمکانی،ئاوێتەی خەم و ئازار و ساتوەختە خۆش و ناخۆشکانی نێتوەکەین.
ژێدەر: سەد و یەک ڕۆژ تەنیایی،هەڵە شێرکۆ بێکەس،چاپی یەکەم(2018)،کتێبخانەی یادگار بۆ چاپ و بڵاوکردنەوە

فەرهەنگی شێیتان … ن: دادیار ئازاد

فەرهەنگی ڕاڤەی ڕاڤایی و چاوبەستییەکانی مرۆڤ.

کتێبی "فەرهەنگی شێیتان"، شرۆڤەی چەند چەمک و وشەیەکە بە شێوەی تەنز، یانی نووسەر شێوازێکی هەڵبژاردووە، کە وات لە دەکات بە خێت پێبکەنیت. ئەو وشانەی دەنوێدا وەک بنەواژە 'Lemma' هاتوون، بە جۆرێکی دیکە لە خەیاڵی ئەفرێنەری نووسەردا واتایان پێ بەخشراوە، کە هەر ئەم بنەوشە "لەما"یانە لە ئاستی کەمەایەتی و کەلتووری و ئاینی و سیاسیدا، بە جۆرێکی دیکەی جیاواز لە شرۆڤەی نەو فەرهەنگی شێیتاندا، دەقیان گرتووە و نەقشی واتایان لە مەشک و خەیاڵی ئەمدا جێگیربووە.
ئەم ڕوانینەکی دیکەیە بە وشە، بەدەر لە واتای سەپێنراوی پێشووتریاندا. یان با بڵێین ئەو واتا سەپێنراو و بە تووشی کە تاک و کەمەگا و میدیا و سیاسی و ئاین و نەریت داویانەتە پاڵ وشە، لەرەدا هەگەدراونەتەوە و دژ و پێچەوانەی تێگەیشتنی باو، لەسەر تەختی فەرهەنگەکەدا خەیان دەنوێنن.
نووسەر ئەو دەخە چەپەکەی وشەی نیشانداوین، کە تێیدا زمان قەت ناتوانێت بڵایەن بێت.
زمان وەک پێکەری ناوەوەی مرۆڤ، واتایەک بەرجەستە دەکات؛ جیایە لەوەی بە مەشک ناسێنراوە و تەی پەستێنراوە، ئەویش واتایەکی سەبەرە، کە بەردەوام لە هەموو کات و شوێنێکدا نوێنرایەتیی پێکەرەی ناوەوەمان دەکات و کەوشێنی بەرژەوەندی و حەزەکانی

دادنەت و دەپارێزێت و تەواو قابیلکی ئەهریمەنی وەردەگرێت.
لەم کتێبەدا، سەرپێش و هووبەندی وشکان لادراوە و، تا گوێ بە وشە شیتانییەکان ڕانەگرین.
لەوانیە مەبەستی بنووسکەی ئەوەش بووبێت کە: بەچی مەشک و دەرونی ئەمە، ببێتە مەکی ئەو جۆرە وشانە!
زمان گەر شمشێرێکی دووسەرە بێت، ئەوا لە فەرهەنگەکەدا، هەر ورشەی لە شیتانییەکەی دەبینرێت.
لەگەڵ خوێندنەوەی شرۆڤەی هەر دانە وشەیەکی فەرهەنگەکە بزێت کرد، ئەوا مانای وایە بەسەر خشباوەیەی و فریوی خێتدا هەڵبووێت.

ئەم فەرهەنگە لە ساڵی (١٨٨١) لە گۆڤارێکی هەفتانەوە بە شێوەی ستوون دەستی پێکرد و، تا ساڵی (١٩٠٦) بە پچڕپچڕی دەوامدەکات.
دواتر دەکرێتە کتێب.
کتێبەکە، بەرهەمی تەنزنووس و ڕۆژنامەنووسی ئەمریکایی؛ "ئەمبرۆس بیرس"ە.
لە چاپی یەکەمیدا، لەبەر تکا و دووڵیی سەرپەرشتانی چاپکردنەکە لە ناونیشانی کتێبەکە، ئەوا بە ناوی "وشەدانی مرۆڤی ڕەشبین" چاپکراوە، بەبێ ئەوەی بە دڵست و دڵی خاوەنەکەی بێت!
ئەمانەش نموونەی لەکدانەوەی چەند پەیڤێکی دوو فەرهەنگەکەن:
بەدین:
لە نیویۆرک بۆ کەس دەڵێن؛ کە باوەڕی بە ئایینی مەسیحی نییە! لە ئستەنبەلیش بۆ کەس؛ کە مەسیحییە!
لەدایکبوون:
یەکەمین و ترسناکترین بەڵا.
گۆڵستان:
دواهەمین و پێکەنیناویترین کۆرێتیی پارەداران.
شەیتان:
سەرچاوەی هەموو ناخۆشی و بەدبەختییەکانمان،
خاوەنی هەموو خۆشی و چێژە دونیاییەکانیشمان! پەروەردەنی باشادەست ئەوی ئەفراندووە.
ژنەکیش بە دندانی ئەو؛ بووە باعیسی شقڵەهەڵدانمان بە سەر پشتی زەوی.
حەوا دەستوونەزەر چووە بەردەم دادگا، داوای لەخۆشبوون و چاوپۆشیی کرد.
گومان:
کەسەکە، کە دانوماشی باوەڕی ئەو، لەگەڵ هیی ئەمدا ناکوێت.
حزبایەتی:

لەبەر خاتری چاکە و بەرژەوەندیی حزب، پەست و پلە بدەین بە نەنکی خەمان.
هەڵە:
کارکردنە بە ڕەگەز و شێوازی جیا لە هیی من.
تێگەیشتن:
درەنگ پەیبردنە بە گەلیەتیی خەت.
دزیی دەریایی:
سیاسەتمەداری دەریاکان.
پیرەزبایی:
حەسوودییەکی ڕەزدارانە.
مەرد:
کەسەکە بە تاوانی خواردنی ژەمەکەوە؛ بە شووشتنی قاپوقاچاغ سزادەدرێت.
ئایندە:
ئەو ڕۆژگارە دوورەدەستەیە، کە لەوە کار و کاسابەتی ئەمە؛ بە پیت و بڕشتە. دەستەکانمان لەوە یەکدە و یەکووون، گوایە خشبەختیشمان هەمیشەیە.
تووندەو:
کەسەکە، کە بە تووندی و شەوقەوە بە باوەڕەکەوە پەیوەستە، کە تە باوەت پێی نییە.
دیکتاتەر:
سەرکی کۆمەڵگەیەکە، کە کەلەرای زەرداریی، پە لە تاعونی پاشاگەردانی باشترە.
ئومێد:
"چاوەڕوانی" و "ئارەزووی" نەو یەک بوخچەی سەربەمەرن.
دەستکورت:
کەسەکە؛ کە باوەڕی بە هاوکاریی هاوڕیانی کردووە.
هاوپەیمانی:
یەکێتیی نەوان دوو، یان چەند حزبێکە؛ لەپێناو خەراتر دەستگەیشتن، بە مەرامێکی دیاریکراو، وە تەواو ئەهریمەنی.
دەزەخ:
جێگەی داسکنانی بنووسی "فەرهەنگی شەیتان".

ن: دادیار ئازاد
dadyar85@gmail.com
Fb: dadyar azad

دەستگۆ ... جەلال ءەبدوڵا ساڵح

لە شەقامی کۆرەوەری
چاو دەگەم بە پینەچی!
دەیم ئاخە کەسک هەبە
هەندەی ئەو پەڵاو بناسە
...
بەرگدروو چەن دەتوانە؟
بە تەقە دەرزی بدوننە
میووە فرش چەن دەزانە؟
تڕە هەناری خەشدەوە
بە سەعات چی پەدەکەنە
کاتە قورمیش ماندەگرە
...
شەقامی خەیاڵ جەدەم
دەگەمە لای
دەرگای پیری نادی شەوان
یەکە جگەرەی
مەراق و ژان دەکەشت
یەکەکی کە
هەشی ونی میوانە لای
تەزەک مەزە و
ەحی پەکەکی ئەوارە
هەتا کەمە
ژەهری ژیانی لابەرەت
منیش هەروا
بیر لە تەمەنی مناەیم
دەکەمەوە
کاتەک لە دەستی شەیتانی
شار و باوکم هەڵهاتم و
لەبەردەم دەرگای باەکان
لەژەر بەفر و گەرما، باران
ادەوەستام

دانێ دانێ
پاکێتی جگەرەم دەفرۆشت
بە پیاوێ مەستەکانی شار
تا نیوەشەو
تا برسییەتی دەیگریاندم
پەناوی گەڵی قومارچیم
بەیاخ دەکرد
بە دوو
سێ
مشت
نووقڵی ژیان
...
جگەرەی ناو پاکێتەکان
هەموو سووتان
بوون بە دووکەڵ
لەسەر شانی "با" دانیشتن
پەناوی نێ
ورگییان تەقی
بەگەنییان کرد
پیاوەکانیش
هێندێ حوتی جەنگ
قووتیدان
هێندێکی کێ
وەک چەڵەکێ
بەرگەی ڕقی بەفری نەگرت
ڕەق بووەوە
هێندێکیشیان
بوون بە دەناەی سەرمایێ
کەچی تەنها من مامەوە
بومە بەقی حەوزی ژیان

جەلال عەبدوڵا ساڵح – تەرەنتێ

مەیخانە یان وێرانە؟ … پشتیوان ئەنوەر

پێشووتر لە نووسین چکە□□ □□خنەیکمان گرت لە بەختیار عەلی لەسەر بەکارهێنانی وشەی "خەرابات"
وەلە دوای ئەوە زانیم کە حەمەسەعیدیش هەمان □□خنەی هەیە، لە کتێبی (لەسەر بانی هەورەوە. لاپەرە ٣٩) □□خنەیکی لەم چەشنەی هەیە لە بەختیار عەلی.
□حەمەسەعید لەسەر ئەم دەڵێ(لەناو کەلاوە و خەراباتەکانی گوندە □ووخاوەکاندا، لەفە و پێخەفممان کە کردەوە)*
دەبێژێت، لەویان گەڵێ کە لەفەیش جێرەکە لە پێخەف، کارەسات ئەویە، لە بەختیار عەلی وایە (خەرابات) بە مانای وێرانە و کەلاوە دێت!
شوکر هەشیارە مەحوی، تەدەگا دنیا خەرابات
کە بەدمەستی بکا ئەهلی، خراپەی بچی لەدەگرم.
بەپێی ئەم دەقی مەحوی خەرابات، بەمانای "مەیخانە" دێت
هەروەها حەمەسەعید ئاماژەشی بەوەکردوە، پەدەچێت نووسەر(بەختیار عەلی) پێی وابێت، خەرابات، کەی (خەرابە)یە! ئاخر بەعەڵبی میللی عەراقی بکاولە دەڵێن: خەرابە! نووسەرەک □□ز لە ئاوەزی خوێنەر بگرێت و بکەوێتە گەمەی هەڵەی وا کوشندە، ئەگەری ئەوە هەیە، دەستبەجێ دەست لە نووسین هەڵبگرێتە

هەروەها لای (مەحوی و، لای نالی و، وەفایی، احمد موختار جاف ، مەولانا و، بابە تاهیری هەمەدانی و، مەلا مەسعود) هەر بە مەیخانەیە بکارهاتووە*
نموونە، عاصی دەبێژێت: ساقیم کەدی لە □□قسا دەم شتابی هەنا
بەیادی جامی چاوی مەیلم شرابی هەنا
ئەی عاشقی خەرابات هەنگامی کەیف و بەزمە
سەرحەقەیی مەینەشان پیاڵەیی شرابی هەنا.

وشەی(خەرابات) بەشێوەیەک دەچێتەوە سەر وشەی (خەراوا) چەمکی /اوا "ئاوا"/ لە فارسی بەشێوەی "آباد" بکار دێت، لەکچوونی پیتی "ئـ" لەگەڵ "آـ ا" فارسی بەشێوەی (ئاوا ـ ئاباد) دەرهاتووە، لەکچوونی

فەنی (ب) بە (و)ش لەکچوونەکی باوە، لە وشەی وەکوو: (ئاوـ ئاب / باران ـ واران…) بەمشێوەیە (آباد) بەشێوەی نووسینی (ئاوا) لەنێو زمانی کوردی و فارسی دەردەکەوێت. وشەکە بەئەگەری زۆر بگەڕێتەوە سەر (خەراوا) واتە شوێنێک کە (خەر) لەی بەرز دەبێتەوە، هەشتاش وشەی (خەراوا) لەنێو زمانی کوردی باوە. وشەی (خرابات) بەگریمانەی میتالەژی و تیەلەژیەکەی وەدەچێت لە مەبەستی پیرەزی (خەر)ەوە هاتبێت، چونکە هاوکاری و ناوی دیاریخەری شوێنەکە کە تەکیە بە سەرخەشی و پیرەزی و پەرستن و حەز و سەرمەستیە، وەکوو (مەیخانە)، تەکیەی دوو بابەتی (مەی) و (ئایین) ەنگە لەگەڵ سیمەنتیکی و دیاردەی ئاینی و بیری لەبکەوێتەوە کە چەن (مەی) و (حەز و شەر و خەشەویستی ئاین)ـــــــی تەکیە دەکرێن، بەڵام لە زەر ەوانگە و ەبازگەی ئاینی (مەی) بەشێکی پیرەزی ئاینە، پێکهاتە و یەکێک لە ەورەسمەکانی ئاینیە، چ گومان نیە، بەهەمان مەبەستی (خەراوا وشەی /خرابات) ساز کرابێت.

هەروەتر لە بنجی سەرەکی وشەی (خراب)و دیسان پاشگری (اباد)ەوە بەشێوەی (خراب + اباد) و قەتاندنی (اب) زەرکراو و بەشێوەی (خراب + اد) و شێوەی لەکچوونی باوی فەنی /ت/ بە /د/ و لە شێوەی (اباد) بەشێوەی (ابات)ەوە دەرهاتبێت، هەیە کە شێوەی لەکچوونی وشەی (مەهاباد) بەشێوەی لەکچوونی (مەهابات) بۆچۆنەکات، یان (سەد ـ سێت)، بەم شێوەی لەکچوونی فەنەتیکیە دەکرێت وشەکە لە (خراب + اباد) بەشێوەی (خراباد ـ خرابات) بەواتای شوێنەکی (کاول و وێرانە خرابە) بەڵام (ئاوەدان)ەوە هاتبێت، چونکە (مەیخەر و سەرمەست) و (شێت/ و /واویلان) هەردەم لە شوێنەکی وێران و کاول کە چەل بێت و تەنیایە دانیشێت و کە دەبێتەوە، بەئەگەری هەرە زۆر لە وشەی (خراب) بەهەمان مەبەستی سەرووە هاتبێت.

هەروەتر لەنێو گرێکی ـ یەنانی چەمکی بەشێوەی(koryabas) لە فەرەنسییەوە بەشێوەی (Corybantisme)وە لە ئینگلیزی بەشێوەی (Korybantism) کە لە چەمکی گرێکی بەواتای دەستە و تاقمکی (شەڕ و شەڕخوازی ئاینی) بەکار هاتووە، چەمکەکە لەبری (خرابات) بەهەمان واتای مەبەستەوە هاتووە، ئەمەی کە بە دەستە و تاقمکی شەڕەنگێز و شەڕخواز دەرکەوتووە، وەدەچێت هەکاری سەرخەشی و هەش لەسەرخەنەبونیان بێت کە لە شوێن و ناوچەیەکی چەل و کاول دەردەکەوت و گرێکیان ئەم ناوەیان بە هەبژاردون.

▪ لە کتێبی شاری مەسیقارە سپیەکان لاپەڕە ٤٧ دەڵێت: موسیقا

ناتوانێت لەم دوکەڵە و خەرابستانە دەرمانبەنێت

*سەرم مەستی خەرابات و هەوایە... مەلا مەسعود(بەبەش)

- زاهید وەرە ناو بەزمی حەریفانی خەرابات
لادە لە ڕیا و سەرزەنشتی قەڵەم و خەڵافات
یەک جوێە بنۆشە لە مەیی بە غەشە و گوڵاجگە (احمد موختار جاف)
- کە تە نەتخوێندووە عیلمی سەماوات
کە تە نابیێتە دەر ڕێ لە خەرابات
کە تە سوود و زیانی خۆن نەزانی
بە یاران کەڵە دەگەی، هەیهاتە، هەیهان.(بابا تاهیری هەمەدانی)

مانیفێستی عەشق.. بەشی دوانزەم..
تێکست: ستیڤان شەمزینی

دەستت بخەرە ناو دەستم، سەرت بخە سەر سینگم
شوێنی من و تە سەر زەوی نییە، با بفڕین بە ئاسمان

زەر حەز ئەکەم بە ئەبەد لە دڵی تەدا بمنێژن
چوون لەو سەربازانە ئەچم سەنگەر ئەبەتە گیان

بە هەورەکا نامەیەکی تازە و حەزینم بە ناردووی
ببینە سبەی لای تە، چۆن ئەبەتە بەران و زریان؟

ئەزانی بەر لە تە، من پێکەنینەکی کوژراو بووم؟
تە مشتە هەنگوینی ژیانت کردوە ناو زارم

ئەستێرەیەکی سەرخۆشی ئاسمانی ئەوینتم
تەش مانگەکی گەشی چوار دەوری باڵام

عەشق واتە چرکەی توانەوەی من لە تەدا
ئەوین واتە گە و بەسەی ڕەحی تە لە مندا

بە ئەوەی نەمر بم، ڕەم بدە تەر هەناسەت هەمژم
بە ئەوەی خەم بدەزمەوە، پەویستە لە تەدا ون بم

کاتە دەدوەی بەدەست من بە جیهان خامۆش بکەم
مەملەکەت لە موزیکی پە خرۆشی دەنگت هەکەشم

کەیەک شەکری لەوت بە قاوەی تاڵی ژیانەوە دەکرۆزم
ئیدی سەبەتەی گیانم تەژی دەبەت لە گەزەی ماچەکانت

هەناوم چۆشنی پەڕە سیغارە وردە وردە دەسووتە
کە دەبمە سوتووش دەخوازم "با" بە لای تەم بەنە

من و تە، هەر دەبوو لە ڕاەوی عەشق بەیەک بگەین
بەڵام بیرت نەچێ، من یەکەمجار ئاگرەکەم کردەوە

ئەوارەیەکی شەختە و زریان بوو کە وتت خۆشم ئەوەی
چی گەڵای وەرزی خەزان بوو سەرلەنوێ چرەیان کردەوە!

لە رستە شیعرکدا بە فڕچی عەشق وەنەت ئەکەشم
لە وەنەیەکی تەدا خوەنی شیعرم فیچقە ئەکات

تووەییەکانت بە ماچی لەو وشکەکانم دابمرکێنە
لە تەنهاییەکانتا رەبچەرە ناو چاوە سەوزەکانمەوە

لە هەچوونەکانتا بە گەرمی ماچ بەرپەچت ئەدەمەوە
لە خەندەکانتا مینا ژیلەمە جارەکی تر ئەگەشەمەوە

وەک راوچییەک دەی منت خستە تەی عەشقی خەتەوە
لە رووباری لیخن دەرتهێنام بە قووڵایی دەریای ئەوینت

شیعر: چرای سەر زەریاتم … کاوە عوسمان عومەر

هەر چرکەیەک،،
لەوانەیە تە خەت بە بیرتا نەیەت ،،،
چەند جار باریت…
بە سەر ەوخساری..
تەمی منا،،
بەنام من هەمیشە چرای …
سەر زەریاتم،،
هەشتا پەنجەرەکەش،،،
لە ئەندەشەی چلەکەیەکی ئاوارە تاساوە،،،

دوکەڵی هەڵکشاوی جگەرەیەک،،
ەوخساری ئەوی کردە...
تابلۆی هەورێک،،
دڵۆپ بە شیعر و..
مۆسیقای چاوەڕوانی،،
جە پەی بەفرە،،
وشکانی دابەران،،
خاکی روخساری پێشی...
باخچەکەش زەر دەمکە،،
بەرگی زەردی پایزی لەخۆی فڕێداوە ..
بایەکی بێدەنگ و سیما ،،
بە نابەدی کێیکردنەوە ،،،
هەموو گەڵا پەمەیی تەکشکاوەکان...
هەر بە دەستەکی میهرەبانیش،،
لە سووچێکی هێوانەکەدا ناشتنی،،
دەنگی منداڵکانی شارێکی دزراو ،،،
لە نەو کلە بەفرەکاندا،
جیاواز لە زەنگی هاتنی تەن،،،
زەنگی نەهاتنت...
لە هەموو شوێنێک ئەزرنگێتەوە،،
زەنگی مەزنی...
بێدەنگی نەهاتنت،،
زەنگی بێزاری منە ،،
نەهاتنت، ،،
زەر دەمکە ،،
لە ماڵیکا زرنگەی دە،،
لە نیوەشەوە سپێدەکانیشا ...
زرنگەی...
لەئێداتەوە،،
جگە لە خەوێکی دووریش بە زەریاوە،،
چیتر هەیە بەشایێک پەکاتەوە،،
لە بیابانی بە ەوخساریی تە،،،
گەر پریاسکەشت،،
لە نەرگز سپێدەکانی سەفەر پە کرد،،،
بزانە جگە لە من،،،
مەرگی ئاسمانێکت...
هەیە ماسیەکانی لە قەوزەی چاوە ...

سۆزکانتە،،
درزی نێوان دیواری پڕایینی…
چوون و هاتنیش،،
هێندەی تاڵی قژێکی ئەستا باریکە،،
تیغی…
شمشێری دابڕان،،،
لە کۆلی دیواری…
حەقیقەتی بوونا چەقیو،،
کە گزنگیش تازەک …
لە پلیکانە کەیستایەکانی..
ئێواردا قەتیس ما،،،
دارستانەکەش هازی نەبوو…
کوکوختیەکی کەچەری تری پیا تەپڵەبە،،
چما منی هەمیشە ڕەبوار،،
بە کەوی بەرزی بوونی تۆە هاماوام…
کاتیش نەما،،،
بە بەستانی نیگاتا بگڕەوە،،
گەرچی تە بە شۆن و بەشاری،،،
هەر بوار نەبوو کەشتیەک،،
لە حەزە پرشکانتم،،،
بە پەست کردیتایە،،
هونەرکی قورس و خەشیشە،،،
لە نشینگەی خەتا ،،
تە خەت دوورە پڕەزکردو،،
منیش هەوئەدەم،،
فەری هونەری بییرچوونەوەتبم،،،
لە ژەر تەرزەی کوشندەی ئەوانی تر،،
هەوئەدەم فەر بم..
فەری هونەری بییرکردنت بم،،،
وەک لە بییرچوونی منداڵەک،،،
بە بەرائەتی یەکەم خەندە،،،
لەبیر خەمت ئەبەمەو،،
بە مەرجەک گەڕاکان…
واز بهێنن ناوت نەنوسن،،
لەسەر پەنجەرەی تازیوی …
پە نمەت،،
کە بیانیان لە خەوی تەدا..

بۆ ئاگا دەم،،
هەوڵ ئەدەم،،
فێری هونەری فڕاموشکردنت بم،،
کاتێک مەڵێ شینەکانی کێچ…
شەوێ سیحرێکانی سەر زەریام ،،،
بۆ باڵیانەوە نەلکێنن ،،،
ئەیبەنە دورخێیکی تر لە غوربەت،،
لە هونەری بیرچوونی منیشدا،،
با تەش شنەبایەک…
لە جیاتی پەنجەکانی شیعرم،،
یاری بە ڕوخساری…
پێ خەرت کات،،
زەر دەمکە زانیومە،،
خەر لە ڕوخساری تەوە هەڵدە،،
لەم تەفانی تەنیایی سەر زەریایە،،،
تۆ لە سەر چیایەک ..
لە ڕازی دوور وەستاوی،،،
هیچ باکت نیە …
چەند ترپەی دڵی نمە،،،
لە مشتی هەورا ..
گیانیان دەرچوو،،
چەند بریەنی ئەو ڕەگایانەش..
بۆ تیمارنەکراوی جەمان هەشت،،
ئەو نیگایانەش ، لە شەختە نەبوون، بەڕام..
لە شەوەکا بوونە تابلۆی بییرکراو،،،
چەند قازی ڕەشی مەرگ ..
لە شاری نغرەبوودا،،،
بۆ دواماندا هات،،،
فڕبوین، لە چنگیان هەڵدەڕن،،،
و گەر بشمرین ، ،،
هەر بۆ چاو کراوی،،،
عەشق ئەکەینەوە،،
هەر بۆ چاو کراویش..
ڕەنگە دوا دیرکی بیرچونمان ،،،
لە دەواری مەڕووی زەمینکی بۆ ئاگا…
بۆ سوتماکی ڕەحمان،،
بنوسرێتەوە،،،

و چەند پەپولە چرپەش،،
لە ژوورە تاریکەکانی ئابردوو جەما،،
تە وەک خەت بە،،،
هەر وەک خەت بەئاگا…
لە نەمان و بییرکردنەوە ،،
لە ئوباری کات ،،،
کە شەپۆلەکانی..
هەموو خونچەکانی جوانی تەش،،،
لەوانیە درەنگ یان زوو،،
ئاماژە،،،
بە خەم بە،،،
من هەردەم چرای…
سەرزەریاتم،،
تەش بە پەشاکی…
شینی ئاسمانیتەوە،،
با هەر تروسکەی چاوت بە،،
لەسەر باخچە سەرابیەکەی هاتنەوەم.

دوو دەنگ شیعر – نەوزاد بەندی

- **دەنگی یەکەم –**

بە دووری مەزانە
جارێکی تر
دوو ئەکتەری
یەک شانۆ بین ..
مەحاڵ نیە
دووبارە
لە بارانەکا
لە ژێر چەترە ،
من و تۆ بین ..!

بە دووری مەزانە
دیسان

چاکەتی نیلی و
کراسی
بەفر ئاسا
بمانپۆشێ و
دوو تۆپی بی
یەک زانکۆ بین …!

▪ دەنکی دووەم –

چەند
شیعر
باری ،
تۆ هەر شین نەبووی !
چەند
جار
بووم
بە مەم
تۆ هەر زین نەبووی !

خەم
هەڵخڕتاند
تۆی ڕەش و سپی ،
قەت
ڕەنگین
نەبووی !